

Čs. dokumentační středisko
nezávislé literatury
Referenční exemplár dílny
ERLANGEN
III. 1989
Josef Jelínek

O b s a h

- Zbigniew Herbert: Elegie na odchod péra inkoustu lampy 2-6
Ludvík Vaculík: O výsledku cest (slavnostní řeč) 4-9
Lenka Procházková: O velikém cestovateli (pohádka) 10-11a
Karel Pecka: Znáмка s motýlem 12-15
Karel Trinkewicz: Nesnesitelná lehkost proměn 16-21
Ondřej Vaculík: Brýle revolucionáře (poděkování) 22-25
František Pavlíček: Otevřený dopis herci Miloši Kopeckému 26-28
Ivan Hoffman: Vážený pán Havel... 29-30
Zdeněk Urbánek: Dovoluji si nesouhlasit 31-38
Michail Šreider: Ivanovo 1937 39-43
Josef Císařovský: Několik poznámek k naší soudobé kulturní krizi 44-51
Jaroslav Opat: Se skloněnou šíjí? 52-59
Miroslav Červenka: Kolářův Křestný list (dokončení) 60-64
Dokumenty doby:
Nár. um. Jan Pilař: Velmi mne znepokojuje... 65
Doba, v níž jsme se octli (Rozhovor J. Jakovleva se Zd. Hořením) 66-69
Milan Šimečka: Příběh Republiky 70-76
Milan Jungmann: Poctivé vykročení 77-81
Iva Kotrlá: Z Katalogu čtenářských záznamů 82-88
Jana Přibíková: Krom té duše, jak ten člověk 89-91
Ivan Kadlecík: Jazyčky (besednica) 92-93

únor 1989

Copied from a type-written carbon copy, bound, continuously numbered and

made available by
DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN
TSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and
information purposes. Copyright continues to be held by
each individual author and must be strictly observed. If
clarification is required, please consult the Centre
before publication of any item.

DOKUMENTATIONSZENTRUM
SCHWARZENBERG 6
D-8533 SCHEINFELD
Tel. 09162/7761

O b s a h

Zbigniew Herbert:	Elegie na odchod péra inkoustu lampy
Ludvík Vaculík:	O výsledku cest (slavnostní řeč)
Lenka Procházková:	O velikém cestovateli (pohádka)
Karel Pecka:	Známka s motýlem
Karel Trinkewicz:	Nesnesitelná lehkost proměn
Ondřej Vaculík:	Brýle revolucionáře (poděkování)
František Pavlíček:	Otevřený dopis herci Miloši Kopeckému
Ivan Hoffman:	Vážený pán Havel...
Zdeněk Urbánek:	Dovolují si nesouhlasit
Michail Šreider:	Ivanovo 1937
Josef Císařovský:	Několik poznámek k naší soudobé kulturní krizi
Jaroslav Opat:	Se skloněnou šíjí?
Miroslav Červenka	Kolářův Křestný list (dokončení)
<i>Dokumenty doby:</i>	
Nár. um. Jan Pilař:	Velmi mne znepokojuje... Doba, v níž jsme se octli (Rozhovor J. Jakovleva se Zd. Hořením)
Milan Šimečka:	Příběh Republiky
Milan Jungmann:	Poctivé vykročení
Iva Kotrlá:	Z Katalogu čtenářských záznamů
Jana Přibíková:	Krom té duše, jak ten člověk
Ivan Kadlečík:	Jazyčky (besednica)

únor 1989

Zbigniew H e r b e r t

ELEGIE NA ODCHOD PÉRA INKOUSTU LAMPY

t

Vpravdě velká a těžko odpustitelná je má nevěra
neboť si ani nepamatuji hodinu a den
kdy jsem vás opustil přátelé mého dětství

nejdříve pokorně oslovuji tebe
péro s dřevěnou násadkou
na níž je barva nebo křupavý lak

v židovském krámku
- skřípavé schůdky zvonek nad zasklenými dveřmi -
jsem si tě vybral
v barvě lenosti
a vzápětí už tkvěla
na tvém tělíčku
kontemplace mých zubů
stopy školního soužení

stříbrné pérko
nervové zakončení kritického rozumu
vyslanče konejšivého vědění
- že země je kulatá
- že rovnoběžky
v kramářově krabičce
bylo jsi rybou čekající na mne
v hejnu těch ostatních
- divil jsem se že je tolik
předmětů bez pána
a dokonale němých -
potom
navždy už mé
nábožně jsem tě zasouval do úst
a dlouho cítil na jazyku

chuť
šťovíku
a luny

inkouste
velkomožný pane
s úžasným rodokmenem
vysokorodný
jak večerní nebe
schnoucí dlouho
rozvážný
a velice trpělivý
v kalamářích jsme tě proměnili
v Sargasové moře
topíce v modrých hlubinách
savý papír vlasy zaklínadla mouchy
ve snaze přehlušit vůni
laskavého vulkánu
výzvu propasti

kdo si na vás dneska pamatuje
přátelé milovaní
tiše jste odešli
za poslední peřej času
kdo na vás vděčně vzpomíná
v epoše bleskových hloupopisátek
věcí arogantních
bez půvabu
jména
minulosti

hovořím-li o vás
chtěl bych hovořit tak
jako bych věšel děkovný nápis
na otrískaný oltář

2

světlo mého dětství
lampe blahoslavená
ve vetešnictvích

čas od času potkávám
tvé zhanobené tělo

a byla kdys
světlou alegorií

duchem úporně zápasícím
s démony gnózá

celá vystavená očím
viditelná.
průzračně prostá

na dně nádržky
petrolej elixír pralesů
kluzký had knotu
s ohnivou hlavou
štíhlé panenské sklo
a stříbrný terčík z plechu
jak Seléné v úplňku

tvé rozmary malé kněžny
krásné a kruté

hysterie primadony
nespokojené s aplauzem

hle
rozmilá árie
medové světlo léta
nad ústím cylindru
světlá kadeř pohody

a náhle
temné basy
nálet vran a havranů
kletby a zlořečení
věštba zániku
fúrie sazí

jak velký dramaturg^{ik} jsi znala příboj vášní
a bahna melancholií černé věže pýchy~~reflexy požárů duhu dmoucí se moře~~
reflexy požárů duhu dmoucí se moře

Snadno umělas vyvolat z nicoty
zdivočelé krajiny město zdvojené jezerem
na tvůj pokyn se poslušně zjevil
šílený kníže ostrov i balkon ve Veroně

byl jsem ti oddán
zářivá iniciace
nástroji poznání
pod kyjím noci

a má druhá
plochá hlava hleděla
se stropu plna hrůzy
jak z lóže andělů
na teátr světa
zmatený
krutý
zlý

tehdy mi přišlo na mysl
že nutno před potopou
uchovat
věc:
jednu
malou
teplou
věrnou

tak aby ona trvala
a my v ní
jako v škeblí

3.

Nikdy jsem nevěřil na ducha dějin
netvora vycucaného z prstu s vražedným pohledem
dialektickou bestii na psím vodítku katů
ani ve vás čtyři apokalyptičtí jezdcí
Hunové pokroku cválající přes stepi pozemské i nebeské
ničící cestou vše co je hodno úcty vše bezbranné a dávné
vynaložil jsem roky abych poznal všední běh historie

monotónní procesí a nerovný boj
lumpů v čele oblbených davů
proti hrstce poctivých a moudrých

zbylo mi nemnoho
velice málo

věci
a spucítění

lehkomyšlně opouštíme zahrady dětství zahrady věcí
trousíce na útěku rukopisy olejové lampičky důstojnost péra
to je naše klamná cesta na hraně nicoty

odpusť mou nevěru péro s archaickým hrotem
i ty kalamáři tolik ještě bylo v tobě dobrých myšlenek
odpusť petrolejko dohasínáš ve vzpomínkách jak opuštěný tábor

za tu zradu jsem zaplatil
ale tehdy jsem nevěděl
že odcházíte navždy

a že bude
tma

155

Ludvík Vaculík:

O výsledku cest
/slavnostní řeč/

Cestovatel je člověk, jenž se pohybuje po zemi pořád dál anebo jinam, aby uviděl, co neviděl nikdo či to dosud nikdo neviděl úplně a vzdělaně. Je to cesta do neznáma anebo cesta obsahující částky neznáma. Cestovatel v tomto klasickém významu přináší zprávy o národech, jejich mravech, způsobu obživy i bozích. Sbírá vzorky rostlin a nerostů, kreslí či fotografuje zvířata. Definitivně stanovuje prameny Nilů, měří plus mínus výšku Pamirů. Zlatá doba cestovatelství, to je Miklucho Maklaj, Sven Hedin, Stanley, Kořenský, Holub...

Jednou však je všecko nalezeno a popsáno, popisy publikovány. Cestovat netřeba. V člověku však ta touha trvá. Tak se vydávají na cesty lidé, kteří všecko četli, naučili se jazykům, mají mapy a průvodní dopisy. Účelem jejich cesty je zjistit, zda je to všecko pravda. Vědeckým výtěžkem zpravidla je, že některé ovce jsou spíše kozy. Cestovat není už proč. A přesto se zemi nutí další cestovatelé. V jejich zprávách je však neznámo vytlačováno informací, co všecko bylo mezitím zničeno, vyhubeno či prodáno. Jsou to zprávy o zkáze světa, tu zkázu ještě urychlující, protože další cestovatelé chtějí uvidět aspoň zbytek.

Do tohoto vývoje cestovatelství, jenž na Zemi dál nevede, se v naší generaci vklínila jakási nová cestovní činnost, degenerovaná jak v naší generaci všecko, jež o sobě šíří reklamu ještě před výsledkem. Všimněte si, že původní cestovatel cestuje tak, jak je pro terén nejvhodnější: po jezeře pluje lodí, kterou si případně umí sám postavit, po řece nějakým domorodým plavidlem, v poušti užije velblouda, jak je v pouštních krajích osvědčeno, v horách přisedne na mezka, jak to dělají místní horalé, a ve sněžných krajích užije saní. Ale od doby, kdy za neznámem není kam jít, musejí si cestova-

telé, aby také byli odvážní, napětí a nebezpečí cesty sami způsobit: přes oceán plují v papírovém člunu, do pouště se vydají na lyžích či v automobilu, letí balómem proti větru. Účelem jejich cesty je vykonat ji. Planá zpučnost takové výpravy se maskuje nějakým vědeckým zájmem: vydržet žízeň na moři, ověřit v Saahaře přesýpací hodiny, změřit donosnost vlakového hvizdu v Súdánu. Zajímavé na tom je, že tyto výzkumy skutečně mohou stát život.

Při zprávách o takzvané úspěšné cestě československých vozů firmy Liaz kolem světa cítím vždycky nechuť a hanbu: proč jedou i naším jménem tak výstředně a nápadně kamsi, kam se už mnozí dostali normálně a nenápadně. Proto, aby předvedli těžká kola v bařinách. Všimněte si, že tito hrdinové si nevšímají lidí ani zvířat, ničeho, jen sebe a svých potíží. Jejich zprávy neříkají nic jiného, než že se tam a tam dostali. Ale ignorujte je, nevěnujte jim ve zpravodajství ani tu zmínku, a jako by ani nikam nevyjeli, nic. To jsou konce cestovatelství: není kam jet a není ani slušný důvod jet tam, kde už byli jiní. Ješitná cesta klesla na propagandu, obchod či politiku, jak to vidíme ve sportu, filatelii, v umění a dokonce v obchodě a v politice. Ten úpadek končí turistikou, jež vyhledává už docela naopak všecko známé, stejné a pohodlné: americké hotely na nehostinných ostrovech, dobrou kuchyň v režimech na zvracení.

Vést takovouto úvahu v domě cestovatelově, o jeho narozeninách, zní divně. Ale kde a kdy ji mám vést? Nemyslívám už na cestování, jak jsem myslíval, a když už jsem ~~se~~ na svých necestách došel k nějakým výsledkům, nebudu je přeci tu ve Zlíně přednášet gottwaldovským funkcionářům. Tady je říkám proto, že předně jsou tu lidé, kteří měli dost důvodů promyslet si tyto otázky dávno přede mnou, a kteří proto najdou pro mne možná útěšnější slovo. Odvažuju se toho před nimi dále proto, že jejich cestování zčásti spadá pod mou definici slušného cestování: zachytilo ještě zbytky původního stavu na zemi

a bylo tenkrát pro nás i jakousi revizní zprávou o světě po veliké válce. Jestliže se i naši cestovatelé přitom dopouštěli hříchu obchodu a propagandy, zůstali v evropské tradici, začaté už křesťanskými misionáři.

V tomto domě visí mezi foukačkami lovců lebek nádobka se šípovým jedem, a to nám nedá, abychom nepochválili lidskou odvahu k cestám do neznáma. Na téže zdi visí cestovatelovy boty rozbité při výstupu na Kilimandžáro a úlomek leopardí lebky nalezený v kráteru sopky: pochvalme tedy dobrodružství, dobrodruhy a jejich přátelství. Někdo by však dnes měl připomenout i slávu národní vlajky a tovární značky, s nimiž cestovali: ten tu však není, tím hůř pro vlajku.

Lidé, kteří obejeli svět, jistě se museli bez hnutí brvy vyrovnat se všelijakou podivností. Vyrovnání se jistě i s mou gratulační úvahou. Umím si představit, jak dneska nějaký šušárský staříček ukazuje ve své chýši malým chlapcům na stěnu, kde visí čtyři cestovatelské boty - nechci překročit míru vkusu -, a praví: Tito dva stateční muži dokázali světu definitivně, že kdo vejde někam, kam ho nevolali a kde ho nepotřebují, je ztracen. - Nebyla by toto vlastně zpráva o výborném stavu pralesa dodnes? Byl by to i důkaz, že odlišné kultury se mohou udržet. A kdyby se našim cestovatelům bylo tenkrát podařilo dokázat, že automobilem se do pouště nikdy nesmí a Sumatrou že cesty nevedou, nebyla by to ta zpráva, na niž čekáme - že země je nezničitelná? Země byla by dneska suverénnější, zajímavější i větší, kdyby na té trofejní stěně místo lebky leopardovy byly lebky všech cestovatelů. - Ony tam vlastně jsou.

/K 70. narozeninám cestovatele Miroslava Zikmunda, dobrého druha Jiřího Hanzelky na cestách. Únor 1989/

O velikém cestovateli

/pohádka/

Byl jeden ~~xxx~~ cestovatel. Procestoval skoro celý svět, nakoukl do skoro všech pralesů, koupal se skoro ve všech mořích, ochutnal skoro všechno ovoce, viděl skoro všechna veliká i skoro všechna malá zvířata, zmokl skoro všemi různými dešti, poznal skoro všechny zvyky skoro všech domorodců a unikl skoro všem nebezpečím. Všechno, co viděl, zažil a ochutnal, si ale nenechával jen pro sebe, psal o tom knížky, točil filmy a shromažďoval trofeje, které posílal do muzeí, aby si je mohli prohlédnout i ostatní lidé. Po návratu z každé úspěšné výpravy si vyčárkoval na veliké mapě, kterou měl zavěšenou ve své pracovně, území, které probádal. Když zrovna necestoval, seděl před svou mapou a potěšeně si uvědomoval, kolik zemí už má začárkovaných a jak málo zemí mu zbývá ještě procestovat.

Mezitím trochu zestárl, ale to mu nevadilo, protože v té době už mu zbývala k poznání jenom jedna mrňavá zemička na severu, a to věděl, že klidně stihne. Nebyla to ani moc vzdálená zemička, cesta do ní by cestovateli trvala jen několik dní autem nebo pár hodin letadlem, a tak svou poslední výpravu schválně oddaloval, schovával si to potěšení jako rozinkový koláček ze svatby.

Jenže pak nastaly známé nepředvídané události, a když se ustálily, našel cestovatel ve schránce šedivý dopis s mnoha ošklivými razítky. Smutně sň ho přečetl a pochopil, že tu blízkou severskou zemičku už neprocestuje a že na jeho veliké, hustě počárkované mapě zůstane malé bílé místo, kde nebyl. To víte, že mu to přišlo hrozně líto! Cestovatel byl totiž taky veliký systematik a ten výsměšný bílý flíček ho dráždil. Ale bylo mu to líto hlavně proto, že se na cestování po té severské

zemičce moc těšil, už měl všechno připraveno a naučil se i jazyk lidí, co v té krajině žili.

Jeho dny mu teď připadaly zbytečně dlouhé a nudné, protože poprvé v životě odpočíval z donucení, a ne z potřeby. V té době se taky dověděl, že jeho knížky zmizely z regálů knihoven a jsou zamknuty ve skříních, i jeho filmy se přestaly promítat a hodně vzácných trofejí bylo z muzeí ukradeno a zloději se nikdy nevypátrali. Pro tohle všechno byl cestovatel moc smutný. Ale ani ve svém smutku neudělal nic nenapravitelného, nezačal pít alkohol, jak byste si mysleli, jenom se probíral svým soukromým archívem, pečoval o své exotické rostlinky a taky četl knížky, na které dřív neměl čas a které se mu za ta léta jeho nepřítomnosti nashromáždily v knihovně.

A tak jednoho dne taky otevřel knížku velikého spisovatele, o kterém sice věděl, že existuje, ale zatím od něj nic nečetl. Tu jeho knížku otevřel ráno po smutné osamělé snídani, a když ji zavřel, překvapeně si všiml, že už je večer, tak moc se mu líbila. Po dlouhé době se mu hezky usínalo a říkal si, že hned druhý den zajde do knihkupectví a bude chtít další knížky spisovatele, co ho tak potěšil.

To taky udělal. Ale v prodejně knih zase zesmutněl, když mu prodavač vysvětlil, že ten jeho spisovatel nesmí psát /z podobných důvodů pro které cestovatel nesmí cestovat/ a že těch několik knih, které stihl předtím, už dávno zmizelo z pultů prodejen a regálů knihoven a jsou zamčeny ve stejné skříní jako cestopisy velikého cestovatele. Prodavač to říkal šeptem a bylo na něm vidět, že s tím nemůže ani při nejlepší vůli nic udělat. Cestovatel slušně poděkoval a hned šel na poštu, kde si z telefonního seznamu hlavního města opsal, v které ulici spisovatel bydlí.

Už tušíte jak to bylo dál? Přesně tak. Cestovatel napsal spisova-

teli stručně nenápadný dopis těsnopisem, ten šifrovaně odpověděl a bezy se oba sešli v cestovatelově krásném domě. Když si spisovatel prohlédl všechny rozvěšené trofeje a exotické rostlinky, poklesl mu knírek až k bradě: "Tož ty jsi teda všude byl," vzdychl. "No, skoro všude," opravil ho cestovatel a zdvořile se ho zeptal na jeho cesty. "Já zas nebyl skoro nikde," přiznal hrdě spisovatel.

Po tomhle úvodním vysvětlení si sedli do kožených křesel, natáhli nohy jen v ponožkách ke krbu a začali si povídat a nepřestali až ráno. Pak si na chvílku odpočinuli, ale hned po obědě mluvili dál. Spisovatel se ptal a cestovatel mu vyprávěl o všech zemích, které probádal, ukazoval mu je na fotografiích i na mapě a spisovatel jen obdivně přikyvoval. Tak to šlo dál, až třetího dne k večeru už nezbývalo na mapě nic, jen to směšně malé místečko na severu, ta jediná nepoznaná zemička. "A tož, naco máš toto bílé?" chtěl vědět spisovatel. "To je Severní Trolsko. Tam jsem nebyl. Měl jsem jet, ale už to nevyšlo," vzdychl nesmířený cestovatel. "A! Severní Trolsko, tož to je jediná zem, kterou sem viděl," usmál se potěšeně spisovatel a zakroutil si knírek kolem nosu.

Přiložili do krbu veliké poleno, nalili si z konvice hustý čaj, spisovatel si ještě upravil klouzavé brýle a začal povídat. Když skončil, za oknem už svítalo. Cestovatel vstal z křesla, došel ke své mapě a pečlivě vyšrafoval to malé bílé místečko.

ZNÁMKA S MOTÝLEM

Na malostranské poště v Josefské ulici u přepážky listovních zásilek a balíků podával starší muž důchodového věku denní korespondenci z nějakého blízkého podniku nebo úřadu. Měl na sobě šedomodrý stejnokroj, dlouhodobým povalováním v kukani vrátnice utahaným do beztvarosti, a na hlavě služební čepici s tuhým kšiltem. Dopisů přinesl haldu, a tak úřednice za přepážkou měla plné ruce práce. Doporučené zásilky musela odškrtat ze seznamu v opotřebovaném sešitě, opatřit nálepkami a jednotlivě ofrankovat hrčivým strojkem. Počínala si zručně a rychle, ale úkon zabíral čas a za podatelem ze závodní stráže narůstala fronta. Konečně vyřídila všechny dopisy, spočítala frankovné a po zaplacení potvrdila příjem. Muž v uniformě přijal sešit a otočil se k odchodu.

K přepážce přistoupil první čekatel z fronty. Určitými rysy se podobal svému předchůdci. Byl přibližně stejného stáří, měl neholený tuctový obličej, řídké vlasy neurčité barvy a vybledlé oči, které zvýšeným leskem prozrazovaly jistou dávku požitého alkoholu. Táhl z něho jako ze sudu a pro jistotu se opřel dlaněmi o parapet přepážky. Byl člověkem toho typu, kterého životní debakly a celková neúspěšnost usmýkají do podoby upadlíka a který ztratil sílu i vůli k opětovnému vzestupu.

"Deset korunových známek," řekl zastřeným hlasem, když se na něj úřednice vyčkávavě pohlédla.

Bylo jí něco mezi dvaceti a třiceti, v bledém obličejí poustal pozornost špičatý nos a úzké rty. Povytáhla jednu ze zásuvek, vyjmula z ní ušmudlanou slohu poštovních cenin s rohy ohmatanými do kulata a hbitě nalistovala patřičnou stránku. Chystala se odtrhnout požadované známky z načatého archu. Na jejich aversu se skvěla rozmáchně rudá hvězda a nějaký text.

"Ty mi nedávejte, slečno," zarazil ji muž. "Já červenou barvu nesnáším."

Úřednice si ho přeměřila mžikovým pohledem a ve sloze, položené na kolenu, obrátila list. Muž ji pozoroval přes silné sklo z druhé strany.

"Ty taky nechci," prohlásil, "jak vidím obrázek nějaký fabri-

ky, tak se mi dělá špatně."

Hubená slečna za přepážkou ho pár vteřin taxírovala zaostřenými očima, potom však obrátila další list. Vylovila ze slohy fólií známek a hotovila se oddělit požadovaných deset kusů.

"Slečno, tyhle netrhejte, známky s ksichtama neberu," požádal omluvně muž. "Dejte mi nějaký s kytkama nebo se zvířátkama."

Delší chvílku mlčela a probodávala ho žraločím pohledem.

"Pane, co to na mě zkoušíte? To je podobizna představitele státu a žádný ksicht."

"Pardon, ano, podobizna, nezlobte se prosím," drmolil znejistěle muž, ale pak si dodal odvahy k vysvětlení: "Jenže já už jsem těch všech možných podobizen zažil za život až až. A tohohle nemám prostě rád. Dejte mi spíš kytky nebo třeba aspoň hrady a zámků."

Úřednice zesinala a napřímila se na židli. "Pane, to je skoro provokace. A vy jste opilý jako dělo."

"Promiňte, prosím," šeptal peskovaný nešťastník. "Já jenom chci takové známky, aby^{ch} je mohl nalepit na dopis."

"To je nejen provokace, ale dokonce pobuřování," odsekávala slečna a začala se zdvihát ze židle. "Ale já to jen tak nenechám."

Průběh konfliktu sledoval se stoupajícím zájmem pán, který zaujímal druhé místo v pořadí fronty.

"Uklidněte se, slečno, a zase si hačňte," vmísil se nečekaně do sporu. "Ten člověk chce zkrátka za své peníze určité zboží, tak mu prodejte co žádá, pokud to máte."

"Jenže on uráží státního představitele," v křídově bílé tváři úřednice se zúžily rty do pouhé linky. "A na to jsou i zákony."

"To není ani v ústavě, aby občan byl povinen milovat nějakého politika," zvýšil hlas ten druhý pán z fronty. "On ho jenom nemá rád. Když si jdete koupit rajčata, taky si nevezmete nahnílá."

Zdálo se, jako kdyby se slečně za přepážkou prodloužil vytrčený nos ještě o několik milimetrů, zblednout víc už nemohla. Nenávistným zrakem zírala na svého soupeře. Měl mroží knír, hrnatou bradu a jeho tmavé oči za brýlemi se silnou černou obroučkou lehce zablýskaly.

"Dovolte," vyjekala. "Prezident a rajčata, to přestává všechno!"

"Slečno, politiku sem netahejte, jestli jste ve svazu mládeže nebo v jiném spolku, je vaše soukromá věc, to si vyřizujte po

šichtě," přednášel výrazně kníráč. "Tady sedíte za okýnkem, tak dělejte, co máte. Zdržujete lidi. Prodejte tomu pánovi známky s kytka a hotovo."

Úřednice shledala, že soupeř na druhé straně okénka není jen tak nějaký ňouma, mohl by být nepříjemný, ne-li nebezpečný. Zaznamenala, že má kravatu a mohla to být také služební kravata.

"Kytky nemám, ani hrady a zámky," kapitulovala nakonec. "Mám tady motýly."

"Berete motýly?" otázal se kníráč.

"Beru," přikývnul polozoufalec a vytáhl z kapsy obnošeného pláště zmuchlanou desetikorunu. "Víte, já odepisuju na inzeráty, potřeboval bych sehnat nějakou solidní flek."

"No jo, tak buďte zdrav," odtušil muž s knírem a postoupil na uvolněné místo před přepážkou. Z náprsní kapsy parky zahraničního původu vytáhl tři dopisy v leteckých obálkách a položil je na parapet.

"Kanada, Francie, Švédsko," přečetla nahlas úřednice a ušklíbla se. "Tak to už se nedívím. Čtrnáct korun."

Kníráč byl zkušený dopisovatel, protože požadované frankovné měl už připravené předem. Teď zpozorněl, zalovil v náprsní kapse a z tašky oddělil papírovou desetikorunu.

"A dejte mi ještě deset korunových známek, ale ty s motýlem," pravil zvolna, proloženě a studeným hlasem.

Slečna otevřela slohu s ceninami, nalistovala patřičný díl a z archu odtrhla deset kusů známek. Po odchodu muže s knírem zaklapla slohu, zasunula ji do zásuvky a chvíli zůstala nepřítomně sedět. Pak se opřela plochou hrudí o hranu stolu a složila obličej do dlaní. Hubená ramínka se jí přerývaně chvěla.

Fronta se o krok posunula a k přepážce přikročila mladistvá dorostenka unisexového vydání. Byla za pankáčku v patřičně ušpiňených plesnivých džínách. Po stranách měla na tři prsty vystříhané vlasy až na kůži a ve zmalované tvářince převládala fialová barva. Na uších se jí klimbaly plechové náušnice takových rozměrů, že by se s nimi dala imitovat bouřka v loutkovém divadle.

"Hele, buďte, vykálej se na takový vohrábla z vysoka, uprav se tak jako já a nikdo nepozná, jaká jsi šeredka," poradila pisklavým hlasem. "A dej mi třeba dva ty prezidenty, mně takový maličkosti vůbec nevzrušujou."

Úřednice pootočila hlavu ke zdroji toho hlasu. Pak tiše za-

vyla, vyskočila od stolu a dala se na úprk ke dveřím z místnosti. Pankáčka zavrtěla hlavou a napolo se obrátila na frontu za sebou.

"Co se děje?" vyhrkla překvapeně. "Chápete, já to přece myslela dobře."

Čekající lidé, jak tam stáli v zástupu, vypadali znehybnělí jako že dřeva vyřezávané figurky z betlému, kde vypověděl pohybový mechanismus. Nikdo neodpověděl.

Praha - leden 1989

123

Karel Trinkewitz

Nesnesitelná lehkost proměn

/Odpověď Evě Kantůrkové na její text "Valivý čas proměn"/

Milá Evo, když jsem četl Váš bilancující příspěvek do sborníku k 20. výročí roku 1968, uvědomil jsem si, jak mnohem složitější byla moje cesta k politickému a uměleckému zrání ve srovnání s osudy mých souvěkvců, například Vaším a onoho okruhu intelektuálů, v němž jsem se pohyboval po sovětské okupaci. Snad nebude na škodu, když Vás se svým osudem blíže seznámím.

Začal jsem "brát rozum" ještě za masarykovské republiky - a už jako dítě jsem poznal, že existují třídní a národnostní rozdíly. Byl jsem dítě německého občana, který se musel jednou týdně hlásit na policii /a když to opomněl, přišel četník, ozbrojený šavlí a puškou až k nám: do jediné místnosti, která byla naší ložnicí, kuchyní a mému tatínkovi dílnou/. Můj otec nesměl pracovat, nevydali mu živnostenský list. Dělal "na černo", aby uživil rodinu. Maminka podělkovala u sedláků - a nosila nás sebou na pole - jeden seděl na mezi, mladšího nosila uvázaného na zádech /poměry jako v koloniích/. Poznal jsem už co malý kluk rozdíly mezi statkáři, baráčníky a námezdní chudinou. Znenáviděl jsem si boháče a četníky ještě dřív než jsem chodil do školy.

Sotva jsem do školy přišel, zabral Československo Hitler a já jsem se dozvěděl, že podle Norimberských zákonů jsem židovský míšeneček a nemám právo studovat. Než mi celá ta hrůza mohla být srozumitelná, přišli "osvoboditelé" Sověti a naši sousedé nás dali odvézt do lágru, kde jsme čekali na vysídlení do Německa. Teď jsem nebyl už Žid, nýbrž nacistický spratek z Hitlerjugend: Stalin a Hitler ze mne udělali originálního bastarda: Bachtin by se byl zaradoval, uslyšet o mně.

Lágr se mi stal "univerzitou života". Viděl jsem tam tisíce zajatců na pokraji smrti, zažil jsem otřesné tragédie, když si večer přijížděli ruští molodci pro německé dívky a ráno je mnohonásobně znásilněné vyhazovali z korb nákladňáků. Byl jsem svědkem toho, jak si komisař vybíral nejhezčí dívky a doma je za pomoci své manželky znásilňoval /byl to Čech z Mladé Boleslavi/. Mého desetiletého bratra zbičoval kápo jeho pracovní skupiny. Mému tatínkovi vyrazil zu-

by vedoucí lágru soudruh Kupec, mladoboleslavský občan. "Nová, nová hvězda komunismu" mě učinila osvícencem a misantropem. Dnes jsem tomu rád: stal jsem se imunrím vůči tlachavé štolovštině a nejedlovštině; ~~poznal~~ jsem polpotovskou stránku komunismu zblízka.

Po řadě měsíců se "omyl" vysvětlil, z majetku nezbyla ani vindra, začali jsme od nuly. Do roku 1952 už tatínek byl zase zámožný fotograf /nebož dřel dnem i nocí/-a tak ho zase socialisticky vyvlastnili - opět skoro k nule.

Nemaje občanství, nemohl jsem studovat. Učil jsem se hrnčířem, abych byl aspoň trochu blízek umění. A v každé volné chvíli jsem se učil: mým snem bylo studovat filosofii. Spával jsem po léta jen čtyři hodiny denně, opsal jsem celé knihy učebních textů, byl jsem v každé třídě primusem a dodřel jsem se až k diferenční zkoušce z průmyslovky na gymnasium: neb jsem přece jen přišel z továrny, tak se mi původ odpustil. Po maturitě byla zase filosofie na dosah, ale pokazil jsem si reputaci svým prohlášením, že bych chtěl pracovat na založení psychologie kreativity /a citoval jsem řadu "idealistických" autorů/. Poslali mě studovat práva. Už po prvním semestru mě "soudal" soudružský kolektiv pro "podléhání západnímu myšlení, kosmopolitismus a individualismus". /A to ani nevěděli, že čtu tajně existencialisty, bělogvardějské paměti, Berďajeva, Šestova a zprávy o "Šachtinském procesu". Já jsem soudil, že člověk má právo číst a vědět vše a rozhodnout podle vlastního rozumu./ Když jsem jim řekl, že se cítím jako K. v "Procesu", nevěděli o čem mluvím /Kafkovská konference byla až za 10 let potom/. Chodil jsem po pražských antikvariátech a skupoval vše, co ještě bylo možno najít o filosofii, surrealismu, kubismu, dadaismu - už jsem psal a kreslil v duchu tohoto "zvrhlého umění" od prvního roku průmyslovky.

Myslím, že to bylo právě moderní umění, které mě zachránilo od "víry uhlířské", které naivně podlehla i moje generace. Nemohl jsem věřit těm, kdo zavrhovali mé básníky, mé malíře, mé filosofy. Proti nim byli socialističtí realisté směšnými mazaly a škrabaly. Zkoušel jsem občas spojit obé - socialismus a modernu /veden příkladem Majakovského/, ale nechal jsem toho. Nešlo to.

Tak mě vyhodili z univerzity. Nejen pro kosmopolitismus, nýbrž si zase vzpomněli, že jsem nacistický spratek. A v tajné doložce /jak mi prozradila sekretářka děkana/ poznamenali, že jsem taky spratek židovský. V pekle si k tomu potřásli jistě pravicemi Hitler a Stalin.

Za pár let přišel Chruščev a museli mě rehabilitovat. To už jsem byl hotoovým skeptikem: "ak stě si ma upiekli, tak si ma aj zjedste!" Z nosiče balíků jsem postoupil na účetního; začali mi tisknout karikatury a satirické texty - a nakonec /když mě jako kádrově poznamenaného nesměli vzít do Dikobrazu/ jsem se stal novinářem cizojazyčných časopisů.

1965 už byla situace tak uvolněná, že mě přijali i do Svazu výtvarníků a směl jsem vystavovat - nevadilo, že jsem samouk, ani že jsem letrista: už se leccos smělo.

A samozřejmě jsem se míchal i do politiky. Myslel jsem si, že by se dalo i něco změnit ve vládnoucí straně: kdyby se tam zmocnili vedení vzdělanci, vědci, umělci, spisovatelé. O samotné nomenklatuře jsem analogicky usuzoval jako o mafii: měl jsem ji za gang hrdloře-zů. Byl jsem jako novinář pozván na pohovor jen dvakrát do budovy ÚV - a vždy se mi zdálo, že z toho rudého plyše a sametu čišší uschlá krev stovek zavražděných Trockých, Bucharinů, Radků, Babelů a Kalandrů. Myslel jsem si, že by bylo možno je přelstít, machiavelsky je zbavit moci. Nadšeně jsem pomáhal předjarnímu tání a vítal pak "pražské jaro" 1968.

Už v březnu jsem napsal první skeptický příspěvek do Literárních novin. Vzkázali mi, že skepse nyní není na místě. V máji jsem se rozjel do Paříže, ale uvízl v bouřlivých událostech na univerzitě ve Frankfurtu. A když jsem se vrátil do Prahy, viděl jsem, že intervence je za dveřmi. Napsal jsem varovný článek do Rudého práva - neotiskli ho. Blížily se bouřlivé dny. Jediná útěcha: že budu svědkem toho, jak se dělají dějiny. Navrhoval jsem, aby se ustavily náhradní orgány všech důležitých institucí, založily tajné byty a sklady zbraní, aby se "panzerfaust dostal do každé rodiny". Měl jsem za to, že bychom Sověty mohli oklamat ve straně tím, že oficiálně nepovolíme různé strany, ale že místo toho by jejich funkci mohly ve straně zastupovat frakce. Ludvík Vaculík by mi mohl dosvědčit, že jsem mu psal zlostné nadávky na Zdenka Mlynáře, který stále ještě věřil, že je možno se Sověty jednat fair. Dubček mě zklamal, naivitu si politik nemůže dovolit. Měl jsem za to, že by si po nocích měl číst Machiavelliho a ne Dějiny VKS/b.

A viděl jsem, že historická tragedie se obrací už jen ve frašku. Už mi zbyla jen zoufalá recese, sranda, hlína /jak by řekl Werich; však jsem ho navrhoval za prezidenta - že by aspoň byla sranda!/.Dal

jsem se zvolit předsedou strany v nakladatelství: nikdo už to nechtěl, měli strach. Když mě vylučovali, znělo jedno z obvinění, že jsem udělal ze stranických schůzí kabaret.

To vylučování jsem si tajně natáčel na magnetofon - a v polovině schůze jsem mikrofon postavil veřejně na stůl. To byla sranda! Jako předseda jsem dal hlasovat: ukecal jsem schůzi, aby mi odhlasovala, že smím natáčet dál. A doslova jsem na výtku řekl: až mě budete za dvacet let rehabilitovat, tak vám to pustím!

Ty pásky ještě mám. Je to vzácný dokument. A sranda taky.

A neřekněte, milá Evo, že to s tou legrací přeháním. Jen si vzpomeňte, jak jsme chystali v Chartě návštěvu železničářského plesu v Domě kultury na náměstí u Ludmily: koupili jsme sto lístků a chtěli si udělat srandu z policajtů. Ovšem byl mezi námi zrádce: čekali na nás, měli naše fotografie, aby nikdo neušel - jediný Ruda Battěk proťnikl až do sálu, a když ho fízl chtěl vyvést, objal ho kolem pasu a tančil s ním valčík! Jestli to nebyla recese?

A rehabilitace? Už v roce 1968 jsem otiskl aforismus: rehahaha-habilitace /Werichovi se moc líbil/. Jestlipak to není žert /a "Žert", když nyní rehabilitují Troškové? Nebo Bucharina? Tehdy jsem taky napsal: Socialistická právní jistota je, když vás popravují, ale vy zcela jistě víte, že za padesát let budete rehabilitován. Sranda. Ale Gorbačov můj aforismus verifikoval.

Když 21. srpna hřměly tanky Prahou, musel jsem se homérsky chěchtat: věděl jsem, že to je konec sovětského komunismu. Chodil jsem v noci po Praze a psal nápisy: Ivan go home! A na každé pražské výstavě, když se hlídači nedívali, jsem psal zlé nadávky okupantům. A dělal tajný kabaret. Zpíval potupné písničky. Psal jsem muzikály pod cizím jménem. Můj přítel, karikaturista Haňák mi říkal: Voni tě ty srandičky přejdou! Nepřešly. Ani když mě honili policajti /Vy sama jste jednou přišla do Slávie a řekla: Karle, vždyť za vámi jdou fízlové!/. Jednou jsem je na Národní třídě "odprásknul" svou invalidskou holí /to bylo už potom, co mě přepadli na Čechově mostě a zlámali pár žeber a pokopali do píteře/. A srandičky mě nepřešly! na klinice, kde jsem se léčil, podepsali z mého návodu dva zaměstnanci Chartu; oba už jsou dávno v emigraci. Nebyla to sranda, když za mnou chodili mluvčí Charty na návštěvu a se mnou ležel na pokoji nemocný fízl? V té době jsem rozeslal stovky kolážovaných pohlednic, dělají si srandu z režimu. A napsal jsem řadu dopisů Husákovi. Dělán to dodnes. Dokonce

jsem už napsal do Prahy Svazu výtvarníků, že žádám o znovupřijetí do jejich spolku: vyloučili mě totiž po signování Charty; že prý nic neumím, nejsem kvalitní umělec. Tak jsem je upozornil, že mě nyní k výstavě pozvalo Guggenheimovo museum v New Yorku, zda to není sranda, že v Praze mě nekvalifikovali a přední světové museum mě zve?

Ale to už jsme u vážné věci. Také Vy bilancujete svou uměleckou cestu. Já jsem musel odejít /však jsem chtěl utéci do Paříže už v roce 1951 - to měl na svědomí Václav Černý a jeho Sešity o existencialismu/ do světa, abych mohl dělat umění, kterému jsem se upsal už v jinošství: experimentům v literatuře i výtvarnu. To je těžká cesta. Konkurence tady je obrovská. Je jen jediná možnost: dřít a dřít a dřít. Věřte - upozornit na sebe v Praze je hříčkou proti tomu, co je nutno vykonat tady. A odejít padesátiletý, začínat od bodu zero je prostě šílenost.

Jiná možnost však nebyla. V Česku jsem nemohl žít. Vědomí, že kdejaký fízl si se mnou může dělat co chce, bylo pro mne nesnesitelné. Kdybych byl zůstal v Praze, byl bych už dávno některého z nich utloukl sekýrou. "Žít v pravdě" mi nestačí. Já musím dýchat svobodný vzduch. Téměř denně se mi ještě zdává, že mě honí po Praze fízlové; někdy na ně střílím, většinou mě však "dostanou" oni. A pak se probudím, a jsem ve svobodném světě. To je nádherný pocit! Sloboděnka moja!!!

O umění nemluvě: smím tady všechno. Jaká radost je přicházet do ateliéru a vědět, že smím cokoli, nic není zakázáno.

A sednu-li ke stroji /mé staré Remingtonce/: píši román, který se Vám nebude líbit /už v Praze jsme měli spory o román/, ale já ho píši s obrovskou chutí. A nemusím ho po kouskách někde schovávat, leží volně na stole. Můj první román koupil jako rukopis sběratel pro museum v Miami /dostal jsem za něj víc než kdyby vyšel: umožnilo mi to práci na dalších experimentech; ono není snadné se tu živit experimentálním uměním/. Nyní bude financovat mou příští práci Guggenheimovo museum. A další pozvání do New Yorku mi poslal Goethův dům: abych vystavil své menší práce. Nedávno mě volal starosta Hamburku, že mě navštíví v atelieru, aby se informoval o mém projektu pro Hamburk. V Praze by se mi to nestalo. Chápete, že jsem musel odejít do světa?

V Praze se mi před odjezdem smáli fízlové v Bartolomějské: "Vy disidenti si myslíte, že Západ na vás čeká. Hovnajs, budete koukat, jak na vás kašlou." Proto mě těší, když kdokoli z nás vyhnanců má

úspěch. A není takových málo. I tohle zesměšňuje ten pražský režim neumětelů. I to je sranda.

Vážná je jen ta dřina, kterou musíme dělat. To jsem vždy věděl. Můj projekt pro Hamburk se jmenuje "Projekt Sisyfos": každý den budu kolážovat jeden velký kámen svými texty - až do konce života - a vršit v hale, kde bude trvale vystaven.

Jeden kámen bych však chtěl přivést do Prahy: položit ho po židovském zvyku na náhrobní kámen rabiho Loewa na židovském hřbitově pod okny právnické fakulty. Když jsem tam v padesátých letech studoval, shlížel jsem denně do té kamenné tříště a toužil po dalekém světě. Je zcela samozřejmé, že v tom dalekém světě někdy zatoužím po té kamenné zahradě uprostřed Prahy. Ale abych v té chvíli pokládání kamínku na rabiho hrob mohl být šťasten, musím mít vědomí, že mi je otevřen celý svět, že tam všude jsem doma. Na té fakultě měli v padesátých letech pravdu, když napsali: Karel Trinkewitz je židovský kosmopolita. Ale nechápali, že jsem zároveň pražský vlastenec. To jsem chtěl říci, Evo, i Vám.

Váš

K.T.

207

Ondřej Vaculík:

Brýle revolucionáře

/poděkování/

Jak může člověk pomoci dobré věci? Když uváženého odvážného činu není schopen, neboť se správně bojí, a bez velké bázně z velkých ztrát se k dobré věci dá přispět tak směšně, až to skoro škodí?

Už před několika lety jsem v Bratislavě dostal chuť, jda po novém mostě, na jeho šedě šopovaný tubus barvou nastříkat - pryč s Biľakem. Ale než jsem most přešel, ve strachu jsem nápad odsoudil jako směšný i hloupý. Strach nám sune laťku rozumného činu dost vysoko.

Dne 28. října 1988 jsem se před třetí hodinou odpolední nalézal na bývalém Koňském trhu. Vedle mě stál můj dobrý člověk, jemuž tady budu říkat Bandy. Nebýt jeho, sám bych nešel. Kolem nás stáli různí lidé, bedlivě jsem je pozoroval. Některé jako bych znal. Střední generaci zastupovala skupina městských zálesáků, civilizovaných trem-pířů v zelených bundách a čepicích s velmi dlouhým kšiltem. Jejich původní naivně dobrotivý a spravedlivý výraz se lety pomuchlal do utrápených vrásek, teď už odhodlaných k oběti. Jak vylezli z městských křovisek a chýží čtvrté a nižší bytové kategorie, skromně mžourali do světla se zábleskem někdejšího naivního úžasu. Lidem z oken a přihlížejícím se jevíli jako, no jako blázni. Druhou a velmi početnou skupinou byli mladí lidé do dvaceti let, rozmanitého ošacení i celé vnější úpravy. Houfovali se přirozeně, mluvili přirozeně a vše je zájímalo. Třetí a pro mě nejzajímavější skupinou byli lidé starší, až starci. - Sem nikdo nepřišel dělat nic zlého. A vy mě nebudete odtud vyhánět. Tu stojím a budu stát, protože chci stát. - Tak se rozhorloval štíhlý a vysoký stařec proti dvěma uniformovaným kloučkům v bílých helmách, kteří ho štíty strkali na chodník. Jeho manželka, malá a schoulená, ho křehce tahala pryč se Jsovy - pojď, ty blázne, copak nevidíš, že jsou na nás zlí? A nepůjdu, rozkročmo se zapřel stařec, takže strážci pořádku napřáhli pendreky. No bij mě, jen mě bij, ty nevychovanče surová. - Okolní dav, nemoha starce jinak bránit, začal provolávat -

hanba jim. Nesměle jsem se přidal, protože skurečně, hanba jim. A nakonec jsem křičel skoro tak silně, jako Bandy. To už křičelo půl Václavského náměstí, i ti, kteří incident neviděli, ale uměli si představit. Hned následující heslo mi znělo jako - svět nás, lidí. Přidal jsem se polohlasně, protože heslo je divné, neúčinné, nic nechce. Teprve silný hlas Bandyho napravil můj omyl - svět vás vidí! Pak bylo ticho, dav přemýšlel, co dál. Kdesi začali skandovat - Dubček - ale nepřidali jsme se. Mě napadlo jen mé staré - pryč s Biřákem - ale strach napověděl, že k tomu dříve či později stejně dojde.

Řada mladíků předpaženými rukama napjala přes náměstí disciplinovaný klacek z pendreků, jímž dav stlačovala, a tak projevovala vůli pracujícího lidu, totiž jemu vládnoucí skupiny.

Ještě jsem se nezmínil o lidech čtvrtého druhu: Na příkaz se sem sjeli v hojném počtu vagóny první třídy od Spiše i od Aše.

Náměstím hřmělo heslo - svoboda. Správně, svoboda je základním kamenem, kterého u nás není nikdy dost. Ale co dál? Po jménu osobnosti doby minulé - Masaryk - konečně zaznělo současné - Havel. Přidal jsem se s chutí, ale Bandy byl opět o decibel napřed. Vpravdě humánní socialistické úvahy, statě a prohlášení Václava Havla už dlouho kolují širší veřejností. On je zatím snad jediným, kdo v budoucnu může svou osobností zaštitit program, podle mého, už jen jediný: Úctu k chlebu, k lidské práci, ke všemu tvorstvu včetně člověka, a k přírodě. Nejde, a ani nechceme pragmaticky socialismem dosíci výhod kapitalismu. Cesta je opravdu jenom jediná. Laponský rybář Lauri Pappila už před mnoha lety řekl asi toto: Příroda má své přísné zákonitosti, které člověk musí dodržovat. Nesmí na jejich úkor žít v blahobytu.

Po Havlově jménu pořádkumilci přiostržili. V nepozornosti, ale Bandy možná schválně, jsme stanuli tváří v tvář jejich řadám. Zručně pracovali pendreký a já jsem dostal chuť vmetnout jim do štítů - i vás vezme čert. Rozumný strach mě napomenul, že i k tomu dojde. Ale už teď by se mohlo v souvislosti se jménem Václava Havla uvádět - dramatik,

spisovatel a budoucí president.

Zespodu, od Můstku, razily si lidmi cestu vozy vybavené vodním stříkacím zařízením. Obsluha na střeše zamířila trysku do největšího shluku lidí, zabušila pendrekem na řidičovu kabinu, a ten zapnul vodní čerpadlo. Trysk vody sráží čepice s dlouhým kšiltem, vyráží z rukou tašky, zaplavuje dítě v kočárku. Jdem tam, káže Bandy, jdu za ním, a už jsme promoklí. Promočená stará paní, jejíž kudrnaté vlásky se teď rozvily až na ramena, v ohromení, ale s úsměvem opakuje: Ale tohle! No to teda je. To dříve nebylo.

Druhému vodnímu zásahu už čelíme odhodlaně. Jako by tím byla naše přítomnost ospravedlněna. Proud vody šíří osvětlu. A čím víc lidí, a víc vody do nich... Hm, svět se dozví.

Voda mi strhává brýle, a když chvíli stojím a marně po nich šátrám, v mokřem chladnu si říkám výsměšně: Vraťte mi brýle a odejdu v pokoji. A už někdy nepřijdu. Až zase příště. Zatím se po mých zádech napřahuje ruka civilisty vypouklého obličejce a chytá mě za bundu. Tak pojď, ty svině, vyráží zuřivě. Ne. Chytit se nenechám. Nenechám si vzít povolání, které dělám rád a skoro ze všech sil. Umím si ta disciplinární řízení představit. Utíkám a zuřivého muže táhnu za sebou. Bandy běží vedle mě a snaží se zběsilcovu ruku odpojit od mých zad. Po několika dalších krocích cítím svobodu. No, úlevu. Zpomaluju, a zdá se mi, bez brýlí, že vidím Bandyho mizet přede mnou. To je dobré.

Ve vedlejší ulici je klid, zmocňuje se mě chlad, bez brýlí je slavnost nepodařená, nejasně mlhavá a snad i ztracená.

Jdu pěšky domů. Na Švermově mostě, po kterém skoro nikdo nechodí, každou lampu hlídají dva uniformovaní správci veřejného pořádku. Když mě vidí, promoklého, usmívají se. Vaši kolegové, metaři, čistí město, vysvětluju. Aby byla Praha ještě krásnější.

Závěrem však musím dodat, že Bandy mě při útěku nepředběhl, jak jsem se slepě domníval, ale byl chycen místo mě, a dodnes s ním táhnou soudní přelíčení.

A někteří lidé, když jsem jim o události vyprávě, se ptali: Čeho jste dosáhli a jaký vznikl užitek? Bandyho možná zavřou a já přišel o brýle, říkal jsem poctivě. Jiní se divili, nebo nechtěli ani věřit, jen přítel Petr neřekl nic. Za několik dnů zavolal: "Člověče, něco pro tebe mám, budeš se divit. Zasměješ se i posmutníš."

Dírou ve zdi jsem vešel do bytu páté kategorie. Přítel Petr vaří čaj, a než je čaj nalit, jsem ve stálém očekávání. Konečně sedí a rukama plasticky líčí: "Je to exponát. Vidím ho vystaven ve vitrínce muzea oblastního revolučního hnutí." Pak staví na kraj stolu červenou válcovou krabičku státního vyznamenání. Dívá se, jak opatrně odděluje červené půlky od sebe a pokyvuje hlavou: "Řeklo by se, že svět je malý, nebo - jsme jedna velká rodina. Jinak! Je nás málo a všichni se známe. No! Ještě hodně osvěty bude na lidi vylito. A Havel prezidentem? Teď ani nemůže. A pak - myslíš, že by chtěl?"

V úžasu vybaluju z hedvábného papíru brýle, které jsem ztratil na Václavském náměstí. Na vnitřním okraji krabice čtu: Brýle revolucionáře 1988.

/Únor 1989/

Otevřený dopis herci Miloši Kopeckému

Pane Kopecký,

je to bezmála čtvrt století, co jsem rád vyhověl Vašemu přání stát se členem Divadla na Vinohradech. Dodnes si myslím, že to bylo dobré pro obě strany. O pět roků později se převalila povodeň "normalizace", já byl nucen z divadla odejít, a Vy jste mne tehdy požádal, abych dovolil i nadále udržovat osobní nebo aspoň písemný kontakt. Omezil se na několik Vašich dopisů.

V nových poměrech jsme se potkali až po deseti letech v Redutě. Přitočil jste se ke mně s otázkou: "Užlal byste mi tu čest a přijal pozvání na skleničku?" Vypili jsme spolu trochu becherovky. Po dalších deseti letech, na sklonku loňského roku při oslavě jubilea v Divadle Na zábradlí jste se s podobnou otázkou obrátil na Václava Havla. Místo prokázání cti přípitkem jste byl ochoten spokojit se s podáním ruky. Václav Havel Vám vyhověl jako mnoha jiným s pověstnou slušností. Škoda, že někteří lidé mu jí pak, když přijde řada na ně, nedokážou oplatit.

Před dvaceti lety jste mne tedy žádal o udržování aspoň písemných styků. Jenomže já za následujících třináct či čtrnáct roků pocítil silné pokušení napsat Vám jen jednou. Po Vašem televizním horlení proti naší poválečné emigraci. Mělo podle mého názoru kvalitu podřadným komunálem halabala odbyté práce. Aby nedošlo k omylu, mně ani tolik nevadilo, co jste tehdy proslovil. Každý může mít na emigraci i na jednotlivé exulanty jiný názor. Vy jste se dostal do maléru tím, že jste zamlčel, kdo to u nás před čtyřiceti lety spáchal takové poměry, že někteří lidé se raději rozloučili s domovem, a mnozí to museli udělat poklusem, aby zachránili holý život. Tohle nemotorné zakopnutí ve Vašem jinak tanečně ladném kroksunkroku mi bylo záhadou. Zlé huby tvrdily, že to měla být záloha na titul národního umělce. Nechce se mi věřit. Kdysi jste přede mnou skvěle zesměšnil byzantské metelování zasloužilých kabátů a značkování kumštýřů šaržemi, do kterých je jako dělesloužící rotmistry komandují vysocí političtí lampasáci nejenom za um, ale i za poslušnost a posluhu.

Snad si vzpomenete, jak jste se tehdy zmínil o svém záměru pustit se do hereckých Pamětí. Vaší sklíčenosti nad pomíjivostí skutečné komediantské slávy jsem oponoval připomenutím Vašeho jmenovce Matěje Kopeckého, kašpara doopravdy národního a lidového, pamatovaného ještě po 150 letech. Nevím, který z nás dvou

vyslovil domněnku, že za to nesmrtelný Matěj vděčí tomu, jak mistrně ovládal své dřevěné panáky, ale sám se nikdy nenechal povýšit na loutku.

Podruhé jsem byl v pokušení napsat Vám předloni, po Vaší známé řečnické exhibici na Sjezdu Svazu českých dramatických umělců. V souvislosti s tím výstupem totiž na mne padlo podezření, že jsem spolupachatelem libreta k zdánlivě bohatýrské tirádě. Někteří známí mně gratulovali, jiní na mne zřeli s podezíravým úšklebkem, já sám jsem střídavě rudl hanbou a bledl zlostí. Všeobecně převládalo domnění, že Vámi přečtený text není dílem jedince. Ale jenom někteří hádali, v kterém směru by bylo záhodno hledat tým textařů, ty zkušené mistry v mixování polopravd a demagogie a v kořenění krotkého koktejlu prostořekostí, která se tváří jako odvaha. Sugestivnost Vašeho přednesu vyvolala na kongresu iluzi, že jste vlastně řekl to nejpodstatnější, proto se na věcnější a serióznější diskusní příspěvky nedostalo.

Paráda ohňostroje byla ohlušivá, leckdo v ní přelechl bludy zasluhující komentář. Zmíním se aspoň o dvou. Vyzval jste k odchodu z veřejné scény nejmenované přesluhující celebrity a jejich dosavadní "dílo" jste nazval záslužným. Vzdal jste tedy chválu za huntování kultury a umlčení desítek divadelníků v intencích "normalizace". Ještě pochybnější bylo Vaše ozdobení jistého chátrajícího systému přídomkem "opravdovosti". Jenže on si takovou charakteristiku vysloužil prozatím především decimováním vlastní populace. Častěji ve své praxi rozvíjel tradici z časů knížete Potěmkina. Ale kvůli vyváženosti musím dodat, že za finále Vašeho vystoupení se mi chtělo silně zatleskat. Jaký to byl evoluční vzmach, přímo pozoruhodný přírodní úkaz by se dalo o něm napsat. Muž, který před pouhými třiceti lety na politickém spektru sám se zařadil "daleko napravo od Barry Goldwatera", dozrál k obdivné invocaci Karla Marxe. V tu chvíli oslabená evropská levice zaznamenala zřetelné posílení.

Jak jste se před chvílí dočetl, dvakrát jsem Vám navzdory silnému nutkání nenapsal. Potřetí už neodolám. Hned povím proč. Několik týdnů potom, co jste si vymohl čest podáním jeho ruky, byl Václav Havel spolu s dalšími nevinnými lidmi uvězněn. Jeho přátelé i další kulturní pracovníci požádali předsedu federální vlády o zrušení nezákonného policejního aktu a ukončení urážlivé dezinformační kampaně a hanobení slušných lidí sdě-

lovacími prostředky. Vy jste se do té události zapletl jaksi mimoděčně. Z poznámky, otištěné v Rudém právu počátkem února pod titulkem Budou vyvozeny důsledky... jsem se dočetl, že jste těmto novinám postoupil dopis, ve kterém Vás anonym varuje před spácháním protisocialistické provokace a dál Vám vyhrožuje. Marně si lámu hlavu, proč kdosi hrozí i Vám, ale to není důležité. Víc by mne zajímaly Vaše pocity, když jste si přečetl, jak autor citované poznámky Vaši zásilku bez rozpaků goupl do úplně opačného koše mezi kritické ohlasy na lednové události.

A tak mě napadlo napsat Vám, kdybyste chtěl proti té osobité manipulaci s Vaší korespondencí protestovat a obrátil se na divadelníky o podporu, s mým podpisem můžete samozřejmě počítat. Už za vzpomínku na dobu, kdy jsme byli zajedno v názoru, že herec, který strpí, aby byl zneužit proti vlastnímu přesvědčení, sám se degraduje na kašpara. Šašci feudálních potentátů hráli svou roli podle rozmaru péna permanentně a bez ohledu na pracovní dobu. Dnes herec není o nic poddanější než kterýkoli kmén, má jen jednu výsadu. Na jevišti smí bouřit o povinnosti hrůdnosti, i když je zbabělý, a deklamovat o nezbytnosti mravnosti třeba je sám s ní na štíru. Ale jakmile se odlíčí, platí pro něj stejné desatero jako pro každého druhého. A v něm prvním přikázáním je nestavět pravdu na hanbu ani tendy, když se zdá, že lež se stala téměř národním zvykem.

Doktor Štrosmajer by mi určitě dal za pravdu.

Únor 1989

František Pavlíček

Vážený pán Havel,

jedného dňa, a všetci dúfame, že to bude skoro, budete opäť medzi nami a viem si predstaviť, s akým pohnutím budete čítať zoznam tých, ktorí svojimi podpismi apelovali za Vaše prepustenie. Pretože každý, kto prekonal svoj nezáujem o veci verejné, alebo svoj strach z hystericky si počínajúcej moci, spojil solidárnym aktom osobnej statočnosti svoj osud s Vaším. Stovky pracovníkov v kultúre sa týmto otvoreným činom nesúhlasu s panujúcimi pomermi stali v očiach svojho národa umelcami, mravnými autoritami. Lebo pracovať v kultúre a byť umelcom nie je to isté. Prvé vyjadruje spôsob obživy, druhé bytostnú účasť na osude človeka.

A predsa, keď budete čítať mená umelcov známych i menej známych, nechcel by som byť pri tom. Nemohol by som si totiž nevšimnúť, čo asi unikne pozornosti Vašej, že z nášho Slovenska sa Vám početnej podpory nedostalo. Hanbil by som sa. A z pocitu hanby Vám i píšem.

Hovoriť o tom, že na Slovensku sa ľudia boja väčšmi, ako v Čechách, alebo na Morave, bolo by asi zjednodušením. Tu, rovnako ako všade v Československu, je strach po desaťročia premyslene zakomponovaný do života občana, ktorý svoju závislosť na štátnej byrokracii a štátnej moci pociťuje na každom kroku. V takejto atmosfére strach nemožno súdiť. Je normálny. Myslím si však, že neochota väčšiny slovenských pracovníkov v kultúre pripojiť sa k českým kolegom má inú, vážnejšiu príčinu. Je ňou stav slovenskej kultúry. Nehovorím to rád, ale nemôžem nehovoriť.

V Čechách a na Morave jestvuje a vždy jestvovalo napätie medzi skutočnou kultúrou, autentickou hoci i za cenu prenasledovania, či vnútornej emigrácie, a medzi štátnou kultúrnou prevádzkou, chudobnou na osobnosti a pravdivosť. Na Slovensku takéhoto napätia niet. Štátna kultúrna prevádzka tu možno v ťažkých obdobiach československých dejín pôsobí menej tristným dojmom, ako u Vás, lenže za hroznú cenu: Za cenu, že paralelne nejestvuje slobodný kultúrny pohyb. /Slovenským umelcom, ktorí sa vyzývajú z tohoto pravidla sa môžem ospravedlniť osobne, lebo ich možno spočítat na prstoch jednej ruky./ Preto kým v Čechách a na Morave sa môže stať, že oficiálne uznaní umelci pociťujú potrebu spojiť sa s tými oficiálne neuznanými, ktorí reprezentujú to najlepšie v českej a moravskej kultúre, na Slovensku sa pracovník v kultúre nemá ku komu vzťahovať, s kým porovnávať. Slovenská kultúra, presiaknutá kompromismi, nesvojprávne sa potácajúca medzi povoleným a trpeným, alebo priamo slúžiaca panujúcej ideológii, nie je takto samozrejme ani schopná pravdivo nazrieť svoje určenie, presiahnuť sama seba a zdvihnúť hlas za prenasledovaného človeka.

Keď Vám píšem, mám na pamäti kyšlienku, ku ktorej sa často vraciate, že totiž sloboda je nedeliteľná. Že nemožno byť slobodný v spoločnosti, kde iný trpí. Nedeliteľná je i sloboda

tvorby. Nemožno slobodne tvoriť, ak toto právo je upierané druhému. Som presvedčený, že tragédia slovenskej kultúry spočíva práve v neschopnosti uvedomiť si tento elementárny fakt. Tá neschopnosť má ovšem svoje príčiny. Métou slovenskej kultúry nie je oslobodenie sa v pravde, ale nanajvýš tvorivá sebarealizácia, podnikanie s umeleckým artefaktom. Umenie tu chce byť neprogramovým, nechce sa vzťahovať k morálke, či mravnosti, chce byť práve len sebou, seba sebou i obsahom. Vzťah človeka k skutočnosti /tým však i vlastnú tvorbu/ nazerá slovenský pracovník v kultúre horizontálne, bez jeho transcendentného presahu. Preto nie je schopný riskovať nič, čo by ohrozilo jeho príjem, postavenie v štruktúre, alebo jeho exkluzívnu prácu. Stretám sa s názorom, že jedine dielo platí, že iba vystavené obrazy a sochy, jedine štátom publikované knihy sa počítajú, nimi jedine že autor prežíva. V úzkosti sa však zamýšľam nad zmyslom a hodnotou tvorby, vykupovanej mlčaním k osudu druhého, zaštitenej nie hlasom svedomia, ale chladným kalkulom s politickou realitou.

V Čechách a na Morave môže byť kultúra hlasom národa, jeho chrbticou, jeho biedou alebo jeho slávou. Na Slovensku nie. Zostávam vždy v trápnych rozpakoch, keď počúvam vážne mienené tvrdenie, že spôsob, akým proti represii a svojvoľi úradov protestujú umelci českí a moravskí, je na Slovensko neprenosný. Cítim však, že je to trpká pravda: Niet na akých slovenských umelcov /tu sa opäť ospravedlňujem výnimmým/ preniesť myšlienku solidarity, spoluzodpovednosti za slobodný československý údel, niet u koho sa dovolať tej nedeliteľnosti slobody. Svedomím, chrbticou, či slávou svojho národa proste slovenská kultúra nie je.

Vážený pán Havel, nepovedal by som všetko, keby som sa Vám nezmielil, že podpisy, ktoré chýbajú od slovenských pracovníkov v kultúre, sú vyvážené inak. Váš osud, ako i osud ďalších politických väzňov v Československu a osud dodržiavania ľudských práv v tejto zemi, pozorne sledujú slovenskí kresťania. V hlbokej úcte sú s Vami duchovne, sprevádzajú Vás modlitbami. I považujem to za podstatné, lebo oni jediní to vždy budú, ktorých každodenná starosť o trpiaceho blížneho bude posväcovať túto ničím pozoruhodnú zem, oni jediní prinášali i prinesú obeť potrebné k tomu, aby tento štát večne nebol hanbou Európy. A ak somsa podpísom za Vaše prepustenie musel pripojiť k umelcom českým, som rád, že modlitbou sa môžem pripojiť k silnému duchovnému prúdu, ktorý k Vám smeruje zo Slovenska.

Búčastou práve tohoto prúdu, nemotivovaného stavovskou kolegiálnosťou, ale láskou, je i odkaz Vám blízkeho slovenského spisovateľa, Dominika Tatarku, ktorý sa tu na Slovensku medočkal kolegiálnej solidarite celých dvadsať rokov. Pred niekoľkými dňami sme sedeli pri lôžku, na ktoré je pripútané jeho chorobou celkom vysilené telo. Ťažko si povzdychol: "Môc či tak sadnúť k písaciemu stroju a natukať dva listy." "Komu by ste napísali, Dominik?" opýtal sa ho Martin Šimečka. "Václavovi Havelovi a do Hlasu Ameriky."

Váš Ivan Hoffman

V Bratislave 20. 2. 1989

3

Sotva musím zaznamenávat, jak nesouhlasím, že ve dnech kolem výročí Palachova sebeupálení zbili, ponížili, zadrželi tolik lidí. Kdo vůbec zná mé jméno, zná i mé základní smýšlení v takových otázkách. Rozhodující úředníci, údajně bezpečnostní a soudní, ale na prvním místě straničtí, toto číst nebudou. A pokud v nižších polohách budou, aby výtažek poskytli výš, neurčí oni sami, co se od chvíle, kdy toto píšu /neděle 5. února 1989/, dál bude dít v životě lidí obviněných za účast na palachovské manifestaci z takzvaného výtržnictví, maření úředního výkonu nebo verbálního napadení úředního činitele. Rámcově se o tom radí možná právě i v tomto okamžiku ti, kteří trvají na své vedoucí úloze ve státě, přestože si s tou úlohou viditelně nevědí rady a octli se v ní nesrozumitelnými a veřejnosti utajenými machinacemi uvnitř aparátu, kterému předsedají.

Nesouhlas ovšem je málo ve dvou případech. Ještě po několika pražských nemocnicích leží ti, kteří byli údery policejních obušků a bot zraněni. Za to může každý jednotlivý příslušník takzvaných pořádkových oddílů, ale především jejich velitelé a nejvyšší moc, která velitele velením pověřila. Podle četných svědectví byli mladí příslušníci opilí. Tak bývali vůči vlastnímu svědomí a vůči životu jiných alkoholem znečitlivováni osmnáctiletí odvedenci za první světové války. Nejdůležitější díl viny nesou ti, kteří dopustili a dali přímý rozkaz, aby se tak stalo. Ustaví Federální shromáždění výbor k vyšetření této podstatně významné okolnosti? Asi sotva, nedá-li k tomu pokyn strana, majitelka vedoucí úlohy.

Druhý případ, kdy nesouhlas je málo, má co dělat s divným místním promísením takzvané bezpečnosti s takzvanou spravedlností. Do chvíle, kdy toto zapisuju, zůstávají ve vazbě Jana Petrová, Ota Veverka a Václav Havel. Podle důvěryhodných informací jmenovaná Jana má k výtržnictví přidáno verbální napadení úředního činitele a jmenovaný Ota napadení fyzické. Vše je sporné. Svědci se různí. Ve věci Václava Havla jde jen o paragraf 202, tedy o takzvané výtržnictví. Jiní s týměž paragrafem na krku čekají na další výsledky a úřední postupy na svobodě. Havel je do těchto chvil držěn v ruzyňské věznici dál. V pátek 10. února byla kvalifikace změněna na paragraf 164, nabádání k trestnému činu. Sazba je nižší než u § 202, od pokuty po dvě léta. Přesto Václav je dál ve vazbě.

Nejen nesouhlasím. Souhlasím s tou šťastně rozvinutou, i když snad nešťastně nazvanou "iniciativou kulturních pracovníků", která výslovně žádá mimo jiné jeho propuštění. Do tohoto dne je pod známým textem podepsáno přes tisíc lidí, mezi nimi mnozí, kteří mají hodně co ztratit. Vůdci vedoucí strany nemají tak zcela v hrsti ani své poddané. Snad je jakási vyhlídka na změnu obecných podmínek. Především díky myslí a odvaze Václava Havla, dvě stě let po zboření pařížské Bastily vězněného za poctivost, za autorské výkony, za tvrdošíjně účastnou lidskost v pražské Bastile jménem Ruzyně.

Už týden před shora uvedenými odstavci jsem u příležitosti tohoto faktu a několika dávných i zcela nedávných odchodů napsal text s titulem CHYBÍŠ NÁM TADY. Byl určen pro únorové číslo Lidových Novin. Ale nevyšlo mi to do patřičně omezeného prostoru. Navíc přátelé v redakci i v redakční radě Lidových Novin mají ten text za příliš osobní a skoro sentimentální. Troufám si sám sebe tímto předběžným údajem oslabovat, než plod své myslí z daného týdne předložím. Psal jsem svou zkušenost a svá pomyšlení z ní plynoucí. Na počátku osobní být musela. A opravdu zůstala jen sentimentální? Nerad bych, aby k tomu závěru kdo dospěl, ale předkládám své CHYBÍŠ NÁM TADY v původní podobě. V dalším odstavci začíná.

Úřady jednávaly před srpnem 1968 jinak. Tak jsem mohl v září téhož roku vyhovět pozvání k účasti na shakespearovském symposiu ve Stratfordu. Tam mě zaskočila nabídka jedné oxfordské koleje, ať si v ní půl roku studuji, co se mi zlíbí. Ptal jsem se ženy, přátel, dcery, syna. Převážně zprvu soudili, že mám ještě před stářím dohonit, co jsem v mládí zanedbal. Stipendium jsem přijal. Ale vprostřed oxfordské zimy začaly docházet trpké pocty. Pohlednice a na ní CHYBÍŠ NÁM TADY. Podepsáni Jan, Vašek, Pavel a další. Tedy Tříška, Havel, Landovský, často i Ladislav Dvořák. Jako by se polekali, že náhle míním zůstat venku. To v mém případě nešlo. Přátelé, rodina, překladatelství z angličtiny do češtiny a nikoli naopak, rozporuplné a tím poutavější vztahy se zdejším společenstvím. Dostudovat jsem chtěl, ale zprávy z Prahy znemožňovaly soustředěnost. Po březnovém návratu výčitky přátel i svědomí utichly. Nastal jiný neklid.

Ten trvá už dvacet let. Jak se zpívá, Je ne regrette rien, ale bylo za tu dobu přespočet příležitostí oplatit přátelům jejich pohlednicová CHYBÍŠ NÁM TADY do vězení nebo do zahraničí.

Po Chartě byli jedním z prvních případů Tříška a Chadimová. Především v důsledku přátelství s Václavem Havlem jim bylo znemožněno vydělávat si za přijatelných podmínek na živobytí výkony založenými na ojedinělém nadání a úhrnných lidských podobách. Nechme systém systémem, ale vládnoucí tým, který donutí lidi tak podivuhodně k odchodu ze své ohrady, viní se tím z nekulturnosti i z nedostatku prostého rozumu.

Landovský zanedlouho musel pryč proto, že je to vynikající, po zásluze oblíbený, přitom jemně chápavý a energický herec, který zároveň jako člověk a občan nesnáší ponižování a útlak. Svůj stejně jako jiných. Byl tu při své impulsivnosti ohrožen. Říkává, že exil je jen půl života. Tady mohl ztratit celý. Přesto opakuji, že nám chybí a měl nás tu dál vzrušovat z jeviště i mimo ně. Přitom rozumím, že tady mohl zůstat jen za cenu potlačení oné impulsivnosti totožné s jeho citlivostí a energií jako herce. Nebyl by to on. Vládnoucí tým okrádá o podstatný díl života Pavla i nás.

V tomto závěru ledna 1989 oplácím Václavu Havlovi jeho CHYBÍŠ NÁM TADY do Ruzyně. Pokud vám mezitím jiné prameny nesdělily, že byl propuštěn, má nyní adresu: Václav Havel, 5.10.1936, P.Ú. 614 09, Praha 6, 161 01. Pište mu. Pohlečnice prý dojdou spíš, ale i když jemu nedojdou, ať zařizovatelé vědí, koho v jeho osobě vězní. Havel by při svém nadání, intelektu a energii obstál na zdejší planetě kdekoli, ale zalíbilo se mu v tomto místním společenství. Jedná z podnětu jeho osudů a hledí je ve jménu humánnosti a duchovní šíře vyprostit ze zakřiknutosti a obohatit. Tím ohrozil nejen sebe. Ohrozilo se i mnoho těch, kteří našli v jeho hrách, esejích, rozmluvách výzvu, aby objevili vlastní odpovědnost a svobodu. Úřady nabízely Havlovi odchod do širého světa jako řešení jeho případu. Stejně jako Jiřímu Dienstbierovi. Nedostatečně prostřídávaný vládnoucí tým místního území umí urážet a ponižovat, ale poznávání lidí a samo základní myšlení není v pořadíku jeho schopností na prvních místech. Václav a Jiří pomohli vyburcovat lidi z netečnosti a uvedli je tím pod mocí řečeného týmu do nesnází. Nehodlají je opustit. Sluhům týmu je to nepochopitelné. Jsou z jiné mravní planety.

Jak čtete, nemíním jen informovat. Též chci střídavě vyzvat k myšlení a k činnosti. S ponižujícím, falešně informujícím, špatně hospodařícím týmem je třeba nějak naložit. Revoluce se prokázaně neosvědčily. Nedá se s proměnami spěchat. Důležité je každodenními činnostmi, promluvami, postoji a především vlastním myšlením na daný vládní

tým naléhat.

Snad. Nevím to jistě. Ale podstatný díl historiků, filozofů, sociologů, politologů a ekonomů říká, že pohotové a energické myšlení ze dne na den, od krize ke krizi, od vlády padlé k vládě čerstvě zvolené koná na praktiky moci účinnější vliv než kterákoli nábožensky, ekonomicky, politicky proslulá idea či mýtus. Idea zvětrává, teologie popírají jedna druhou, politické programy za zlých podmínek troskotají. Myšlení ochraňuje život. Asi samo kvůli sobě: bez života už žádné myšlení není.

Nemyslím to absolutně. Dál trvá myšlení a jednání lidí, kteří si sice vysluhují lítostivě vyčítavé CHYBĚŠ, protože jako tělesné existence vymizeli, přitom však mysleli a pracovali tak pronikavě, že jsou tu trvale.

O kom dřív? Volím podle své stupnice a toho nejvzácnějšího nechávám na závěr.

Přitom Jiří či George Theiner zůstává vzácný úplně stejně. Hloupou neshodou okolností jsem se s ním z očí do očí nikdy neviděl. Mnoho let v Anglii podivuhodně překládal izolovaným ostrovanům izolované kontinentálce. Vaculíka, Havla, mnoho jiných. Rodile znal česky a rodile mluvil i psal anglicky. Nejen v důsledku původu a nadání, ale i z citlivé a inteligentní záliby a vůle. Navíc redigoval Index on Censorship. Rozuměl utlačovaným a prostředkoval je anglosaské části světa. Rád bych se mýlil, ale dlouho jej nikdo nenahradí. Asi krom kanadského Paula Wilsona, na kterého platí jiné CHYBĚŠ NĀM TADY po jeho desetiletém zdejší pobytu a nuceném odchodu. Theiner zemřel loni v září.

Pak kolem vánoc přišel dopis týkající se jiného Paula. "Londýn, 13. prosince 1988. Sděluji smutnou zprávu, že Paul pokojně doma zemřel včera večer. Byl už nějaký čas nevléčitelně nemocen, ale úzkostlivě dbal, aby znalostí té skutečnosti neobtěžil své přátele a kolegy. Jsme nesmírně vděční, že dokázal pracovat až do dne smrti v práci na tom, co z mnoha hledisek prospívalo životu, a to zvláště v oblasti lidských práv. Bude pohřben v rodinném soukromí, ale za několik měsíců jej dáme uctít bohoslužbou. Upřímně Felicity Ann Sieghartová."

Dvacet let jsem doufal toho muže znovu spatřit. A teď tohle. Paul nepatřil ke zhýčkančům ostrovní říše. Jeho rodiče pocházeli z Opavy. Po Paulově narození přesídlili do Vídně. Roku 1940 odpluli z Antverp do Anglie posledním nepotopeným parníkem. Paul zprvu živil rodiče i sebe roznáškou uhlí v krosně. Zároveň studoval. Jako by byl

za šest miliónů vyvražďovaných vzdoroval osudu. Přežil a rozuměl, ke které straně lidstva patří. Skvěle se v Londýně osvědčil jako právník. A jen co se naskytly příležitosti, vrhl se do toho. Amnesty International ho roku 1967 poslala do Prahy jako pozorovatele v procesu s nesmyslně obviněným Janem Benešem. Kdosi mě v Anglii určil za Paulova tlumočnicka. Byly tu divné časy. Ministerstvo spravedlnosti mu vymohlo vstupní vízum. Na páteční začátek procesu přiletěl.

Byl informován dobře o daném případě, huř o zdejších podmínkách. Měl jako právní zástupce jisté firmy sjednanu schůzku v sobotu a v neděli v Ženevě. Letecké spojení vycházelo. Krčil jsem rameny: uvidíme. Byl jsem spíš pro to, aby Paul do pondělka zůstal v Praze. Odpovídal, že přece má pas, který je vlastnictvím britské královny. Sám se napůl ironicky usmíval. Já víc než napůl.

Nastalo pondělní pokračování procesu. V osm ráno. Letadlo ze Ženevy tu mělo být v sedm. Paul však nikde. Jako určený tlumočnick jsem předsedu pražského městského soudu žádal, aby mi dovolil naslouchat přelíčení a pořídít pro povoleného pozorovatele Siegharta zápis. Obsazeno, řekl předseda, ač věděl stejně jako já, že síň je poloprázdná. Kolem poledne líčení přerušili a já ještě pořád čekal v chodbě na tvrdé lavici vedle dozorce, který mi vyprávěl o zeťovi, zloději jeho švestek, a náhle se ptal, zda vím, že kočkodan je masožravec. Měl jsem blízko k urážce úřední osoby.

Teprve z nočních zpráv jsem se dověděl, co úřady provedly. Paul byl po návratu ze Ženevy z Prahy vykázán. Ale podrobnosti mi vyprávěl teprv za mých dní v Oxfordu. Když ho v noci z pondělí na úterý tři civilně oblečení úředníci zdejší státní bezpečnosti po výsleších a hrozbách odvezli z ruzyňského letiště na hranice s Rakouskem, nevěděl, kde je. Ministerstvo spravedlnosti tehdy bylo pro slušnost, ale vnitro je přehlasovalo. Paul nemohl ty spory znát. Vezli ho, a když mu ve tmě za hraničními závorami, před zemí nikoho mezi zdejším územím a Rakouskem, dali povel, ať jde a neohlíží se, on, který ve Vídni zažil anšlus, pak útěk a potom pět let náletů na Londýn, měl ty chvíle za nejděsivější, jaké ho kdy potkaly. Nejen ho stihl strach: odstřelí mě. Děsil se tuposti sluhů moci.

Proto jsme se už nikdy nesešli. On nechtěl sem, já nesměl ven. Náš život byl okraden.

Jinak jsme se spolu mívali krásně. Například brzy po jeho pátečním příletu do Prahy jsme pobyli několik poradních hodin ve věci Jana Beneše u Václava Havla. Paulův pozdně noční návrat do Parkhotelu byl

mou vinou infantilně dobrodružný. Sotva jsem rozsvítil svou tehdejší simku, o tři vozy za námi se rozzářila škočovka. Zhasl jsem. Zhasla i ona. Jsou za námi, řekl jsem Paulovi. Odpověděl mi, ať je nechám, aby nás sledovali. Měl jsem vztek a nechtělo se mi. Rozjel jsem se a ujel jim. Před Parkhotelem jich na Paula čekalo asi pětkrát víc. Ne-zahrávejte si se zdejší policií. Má neomezené prostředky.

Ale tak úplně neomezené? Tým přece podepsal jisté dohody. Naneštěstí Paul ani George už nežijí, aby zdejší odpor proti nadutosti místního týmu anglosasky artikulovali. Tím hůř pro nás. Tím víc je třeba vzdorovat. I za ty, kterým patří náš vzkaz **CHYBÍŠ NÁM TADY**.

4

Vynikající anglosasští artikulanti Paul a George přitom do Anglie přišli odjinud a byli komplikovaně jiného než anglosaského původu. Obdobné okolnosti jsou výrazným intelektem vhod. Prostředí, kam přesídlily, mají příležitost poznat líp než domácí lidé, zevnitř i zvenčí.

Půlstoleté totalitě se u nás tak úplně nepodařilo vyhubit přání svobody projevu, aby mysl měla proč svobodně a energicky konat svou přirozenou činnost, ani přání svobody jednání podle vlastního svědomí a uvážení na rozdíl od přikrčené poslušnosti vůči příkazům moci. To není snadné Anglosasům předložit ve srozumitelné a účinné řeči. Obdobu zdejších střídavých totalit nezakusili ani hluboko v dějinách.

Jen George nebo Paul by taky uměli pochopit, proč vědomě mluvím o příkazech moci na rozdíl od příkazů daných ideou, ideologií, politickým a ekonomickým programem či dokonce jakousi humánností. To vše mezi podněty, jimiž se tu řídí pyramida stranické hierarchie, kleslo do podružné oblasti. Mocným tu zřetelně jde už jen o to, aby si moc uchovali. Takže status quo, chybně zvaný "socialismus", je svátost.

Zvlášť právník Paul, ale i George, redigující Index on Censorship, by snadno porozuměli, proč je třeba se aspoň někdy a někde zmínit o temně významném drobném provinění, jehož se tu aparát moci při své mravní pokleslosti denně dopouští. Nepochybně za svých počátků v Británii zakusili i trapné a bolavé ústrky plynoucí z předsudků a třídního členění.

Brzy rozpoznali, že se v té svobodné zemi lze ústrkům bránit. Předsudky ani třídní rozdíly nejen nejsou zabudovány v Británii do zákonů a institucí. Dobývá si tam sluchu i vážnosti spíš ten, kdo se jim vzpírá, než jejich uživatel.

Tady jsou totalitě vhod. Dovolává se jich v domnění, že tak jed-

ná ve svůj prospěch.

Černá kronika nejméně jednoho oficiálního zdejšího deníku běžně uvádí ty, kteří jsou podezřelí z krádeže, z podvodu, z vraždy či z porušení celních předpisů, buď iniciálami jména a údajem věku nebo jako "cizí státní příslušníky". Výjimkou jsou ti, kteří se údajně něčeho dopustili a prý jsou "cikánského původu". Českého, slovenského, moravského, pražského, venkovského, indočínského, marčanského původu není nikdy nikdo. Čest původu mají nyní jen Cikánky a Cikáni.

A dostává se jim té cti bezpochyby jen proto, že je jazykovědci, etnografové ani ministerstvo vnitra za etnickou či národnostní jednotku neuznávají, píšší je běžně s malým "c" a k zamlžení se všem těm vědcům a institucím hodí jazykový návyk češtiny upouštět v adjektivách od velkých počátečních písmen, ať jde o odvozeninu místního jména nebo jména etnické jednotky.

Pokud by se zdejší jazykověda, etnografie a vnitra dovolávaly anglického příkladu, podle něhož, jak potvrzuje i Oxfordský slovník, lze psát Gipsy i gipsy a znamená to v obou případech členu "potulné lidské odrůdy /race/", je třeba zopakovat, že tato vágnost v Británii či v USA při tamější^m právním řádu a toleranci zdaleka nemá takové mravní a právní následky jako v zemích, kde si ještě uchovávají vládu totalitní režimy. Soukromý autodopravde, zvaný v některých končinách USA gipsy nebo Gipsy, není na tom před soudem o nic líp nebo hůř než jiní občané. S potulnými britskými Cikány je tomu obdobně.

Pro informaci se jen zmíním, že anglické gipsy či gypsy pochází z Egyptian. Prvně toho termínu bylo užito v 16. stol. Slovník spisovného jazyka českého /1960/ zná i "Cikána, Cikánku", a to "v etnografickém smyslu", ale jinak zjevně je pro malé "c" pro tyto "příslušníky jedné z národností indického původu" atd. Nahlédněte sami. "Jsem cikánka", píše prý Božena Němcová, ale vymezeně ve smyslu "opálená, snědá". Asi za svých dob, kdy byli dalekosáhle diskriminováni i Češi a Slováci, nebrala dost v úvahu, jak jsou a zvláště jak budou diskriminováni Cikáni. Pohrála si se slovem. Ale při své povaze a odvaze by se byla po bližším přihlédnutí k situaci těch štvanců vlastních instinktů i okolní společnosti asi hlásila o titul čestné Cikánky v celém významovém rozsahu toho termínu.

Takže se v té zmíněné černé kronice nejen běžně porušuje presumpce nevinny dávno dřív, než bylo dokončeno vyšetřování a mohl promluvit soud. Novinář a před ním patrně úředník ministerstva vnitra buď bezděky nebo snad úmyslně poškozují nevelkou, ale z několika

příčin významnou skupinu zdejších obyvatel, jestliže na rozdíl od jakýchkoli jiných původů mluví u jistých obviněnců o "cikánském původu".

Kriminalisté mají spolu s archiváři a dopravním inspektorátem na rozdíl od takzvané státní bezpečnosti mezi příslušníky ministerstva vnitra dobrou pověst. Bude nadále oprávněná, jestliže se nějakou cestou potvrdí, že oni, kriminalisté, "cikánský původ" do oběhu nepouštějí. Neviním je z toho. Takže se viny dopouštějí teprv původci černých kronik.

Možná však existuje mezičlánek. Jakýsi filtr, který ochuzuje nebo naopak obohacuje i nejpodružnější zprávy tak, aby prospívaly držitelům moci. Cikáni jsou u převážně bezmyšlenkovité většiny nepopulární, takže je populární říkat o nich co nejčastěji, jak kradou, smilní, podvádějí. A co nejdřív předtím, než jim to soud prokáže.

Jako skupina i jako jednotlivci samozřejmě Cikáni jsou sporní. A kdo z lidí není. Češi? Jsou snad apriorně a průkazně čestní?

Je hloupou nadutostí nynějších oficiálních novinářů, domnívají-li se, že jako Slováci nebo Češi jsou jiní či dokonce lepší než neusvědčení a neodsouzení, tedy jen údajní zloději, vrazi, počvoďníci údajně cikánského původu. Nebo původu jakéhokoli. Kriminálka porušuje svou relativně dobrou pověst, dopouští-li, aby cikánský původ provázel podezřelého a čopadeného dřív, než je zákonně možné jej usvědčit a odsoudit.

Nejnižší předsudky motivované pocitem méněcennosti, nezvládanou agresivností, obtížnou osobní situací jsou nejosvědčenější slabosti, za jejichž nabídnuté uchlácholení totalitní moc získává přízeň lidu. Je to smutný svět, smutné věci.

Má-li svět kdy být lepší, nebo může-li kdy být lepší, asi se musí začít u nejmenších a možná nejhrůšnějších skupin. Nejlíp u Cikánů. Nebo u spisovatelů. U jejich přijetí za rovnoprávné lidi.

I V A N O V O 1 9 3 7

Michail Šreider

Paměti čekisty Michaila Šreidera (1902-1978), nám dávají vzácnou příležitost "neutrálního pohledu" na rok 1937. Nebyl ani oběť ani kat. Jako pracovník NKVD se soustřeďoval od roku 1933 na boj proti kriminálním činům, proti banditismu atd., to znamená, že byl ve službě jako milicionář. Na druhé straně postavení, které zastával, (ve chvíli, kdy ho v roce 1938 zatklí, byl zástupcem lidového komisaře vnitra v Kazachstanu), mu umožňovalo, aby se obeznámil s přípravami a organizací teroru a jeho mechanismů.

Publikovaný výňatek časově spadá do pozdního léta a podzimu roku 1937, kdy Stalin poslal zvlášť pověřené představitel Ústředního výboru do jednotlivých republik, oblastí a krajů, aby organizovali a zajistili, že budou i tam splněny jeho instrukce, které žádaly zesílit represivní opatření a úplně odhalit místní vedení. V srpnu 1937 přijeli do Jaroslavského a Ivanovského kraje jako zvláštní pověřenci ÚV L. M. Kaganovič a M. F. Škirjatov. V té době byl autor paměti velitelem milice v Ivanovském kraji.

Stalin diriguje

Během svého pobytu v Ivanovu Kaganovič několikrát denně telefonoval Stalinovi, aby mu podal zprávu o počtu zatčených a o průběhu vyšetřování. Po každém takovém rozhovoru se spojil s Radzivilovským, který byl náčelníkem krajského oddělení NKVD v Ivanovu, a žádal ho o opatření, jimiž by se získala urychlená doznání od různých zatčených pracovníků. Ale navzdory tomu, že Radzivilovský a jeho podřízení jednali s výjimečnou rychlostí a zatčené bili a krutě mučili, aby z nich "vyrvali" jakákoliv doznání, při čemž hlavně požadovali, aby křivě obvinili co nejvíce ze svých spolupracovníků, přátel a známých jako "nepřátele lidu", a navzdory tomu, že počet takto zatčených neustále narůstal, Kaganovič ani Škirjatov nebyli s dosaženými výsledky spokojeni. Pokračovali v nátlaku na Radzivilovského, aby dále zvyšoval počet zatčení a od nově

zadržených získával podrobná doznání, která by umožňovala zatknout ještě větší množství lidí.

Několikrát Kaganovič a Škirjatov vedli podobné rozhovory s Radzivilovským v mé přítomnosti: konec konců jsem byl zástupcem náčelníka NKVD v oddělení milice, kromě toho mě všichni tři znali jako starého čekistu a plně mi důvěřovali.

Dvakrát nebo třikrát, když místnost Radzivilovského potřebovali pro naléhavé výslechy "nepřátel lidu", Kaganovič volal přímou linkou do Kremlu Stalinovi z mé pracovny a v mé přítomnosti. Slyšel jsem Kaganoviče, jak Stalinovi hlásí, kolik a jakých pracovníků krajského stranického výboru, krajského výkonného výboru a ostatních organizací zatklí, kolik nových "nepřátel lidu" bylo "odhaleno". Potom, jak jsem usoudil z jeho následných odpovědí, Kaganovič vyslechl rozkaz, aby zintenzívnil boj s nepřáteli lidu a zvýšil počet zatčení. Opakoval několikrát: "Ano, soudruhu Staline, budu tlačit na náčelníky NKVD, aby nebyli tak liberální a maximálně zvýšili odhalování nepřátel lidu."

Není dostatek věznic

V době, kdy Kaganovič a Škirjatov přijeli do Ivanova, masové zatýkání vedoucích funkcionářů strany a funkcionářů místních sovětů vedlo k situaci, že ve vězení prakticky nezbývalo místo pro obyčejné zločince a bandity, které milice zatkla. Ivanovo mělo městskou věznici a vnitřní vězení. K tomu přidejme velké množství věznic v okresních městech nemluvě o celách předběžného zadržení na každém okresním oddělení milice, ale přesto byl nedostatek míst, všude bylo přepláno.

Jednou měl volat Salamatin a prosil, aby směl dvě vyšetřované osoby umístit v cele předběžného zadržení na městské stanici milice. Odmítl jsem. Potom mě navštívil Viktorov a opakoval stejnou prosbu. Potvrdil jsem svoje kategorické odmítnutí. "Umístěte si je u sebe doma," křikl jsem podrážděně na Viktorova.

Oba si zřejmě stěžovali Radzivilovskému, který mě pozval k sobě a začal mě přesvědčovat, abych jim "pomohl" v jejich práci. Odpověděl jsem mu co nejostřeji, že všechny naše budo-

vy jsou plné banditů a zločinců a že je nehodlám pustit na ulici.

Radzivilovský řekl, že už zpravil o obtížné situaci s věznicemi Kaganoviče, a ten přislíbil síť věznic v Ivanovském kraji rozšířit.

"Brzy bude dost místa i pro tvé bandity," uzavřel Radzivilovský.

A opravdu několik dní poté, co Kaganovič a Škirjatov odjeli, se v různých městech Ivanovského kraje našly další budovy pro věznice, v Ivanovu samém byl z toho důvodu zrušen jeden z největších dětských domovů a jeho velká budova se používala jako vězení. *Nově jmenovaný první tajemník oblastního stranického výboru Simočkin ani okamžik nezaváhal, když dával souhlas k tomu, aby dětský domov uzavřeli.* (Pozn. překlad.: Text tištěný kurzívou chybí v ruském vydání MN.)

Zvláštní trojky

Brzy po Kaganovičově a Škirjatovově odjezdu z Ivanova nás Radzivilovský seznámil se Stalinovým telegramem, kde se pravilo, že "u krajských oddělení NKVD mají být založeny zvláštní trojky (tři muži ustanovení, aby vynášeli rozsudky bez soudu), aby vyšetřovaly případy trockistů, špiónů, sabotérů a významnějších zločinců." Přitom trojce se dává právo soudit lidi podle první kategorie (to znamenalo odsuzovat k zastřelení) a podle druhé kategorie (odsuzovat k deseti letům vězení). Trojka se skládala: z předsedy - náčelníka NKVD (tedy Radzivilovského) a z členů: prvního tajemníka krajského výboru (Simočkina) a předsedy krajského výkonného výboru (Marčuka). Prokurátoři neměli do těchto trojek přístup, k tomu byla vydána speciální instrukce generálního prokurátora SSSR Vyšinského.

Radzivilovský navrhl, že já jako náčelník milice, bych měl pro zvláštní trojku vybrat případy těžkých zločinců, kteří byli opakovaně souzeni pro banditismus, vraždu, loupeže, vězeňské útoky a podobně. Přitom mi sdělil, že pro Ivanovský kraj byl pro začátek stanoven limit 1,500 osob, tedy, že "trojka" pod předsednictvím Radzivilovského dostala právo zastřelit 1,500 lidí bez soudu anebo výslechu. Trojka pracovala tímto způsobem: byla sestavena obsílka či tak zvané

"album", na jehož každé straně bylo zaznamenáno křestní jméno, otcovské jméno, příjmení, rok narození a zločin spáchaný uvězněným. Poté Radzivilovský napsal červenou tužkou velké "R" (to znamenalo zastřelit) a pod to se podepsal. Téhož večera anebo během noci byl rozsudek vykonán. Ve většině případů první tajemník krajského výboru strany Simočkin a předseda výkonného výboru Marčuk podepsali stránku "alba-obsílky" příštího dne, dodatečně.

Radzivilovský vyplňoval požadavky nejvyššího vedení, zosobňovaného "stalinským komisařem" Ježovem, Kaganovičem a Škirjatovem, a povraždil tedy tisíce nevinných komunistů, oddaných straně i Stalinovi, staré bolševiky, specialisty, kteří nebyli ve straně, a další osobnosti, které nějak vyčouhovaly z obecné masy lidu.

Ve stejném období (červenec-srpen 1937 až leden 1938) kromě prakticky všech vedoucích stranických funkcionářů a státních úředníků byli zastřeleni také bývalí eseři, všichni komunisté, kteří byli třeba jen nejbzdáleněji spojeni s trockisty, mnoho bývalých anarchistů a menševiků. Také byli uvězněni bývalí zaměstnanci Čínsko-východní dráhy, kteří se vrátili poté, co byla zrušena. Osobně jsem slyšel od Radzivilovského, že byla zastřelena celá rodina jednoho ze zaměstnanců. (To jest: manžel, manželka, syni a dcery). Když jsem to uslyšel, zeptal jsem se Radzivilovského, jak mohl připustit popravu rodinných členů. Odpověděl na to, že se všichni stali japonskými špióny.

V této době byli také na rozkaz Radzivilovského zastřeleni téměř všichni političtí vězni, které odsoudili v minulých letech a kteří si odsluhovali své tresty v ústřední Vladimírské věznici anebo v Suzdalském izolátoru anebo v jiných věznicích umístěných na území Ivanovovského kraje.

Jefim Cejtlín, bývalý sekretář ústředního výboru komso-molu, si po procese s Bucharinem odsluhoval svůj desetiletý trest ve Vladimírské věznici. V období masového zatýkání pověřil Radzivilovský F.I. Čanguliho, zástupce náčelníka vězeňského oddělení, aby osobně přivezl Jefima Cejtlína z Vladimíru do Ivanova, údajně proto, aby mohl být propuštěn. Čanguli rád odjel vyplnit tento příjemný úkol. Odjel bez doprovodu, jen se šoférem. Feđa sdělil Cejtlínovi radostnou zprávu, že bude

propuštěn, na zpáteční cestě mu koupil v restauraci dobrý oběd a odvedl ho rovnou do kanceláře Radzivilovského.

Přesně půl hodiny na to byl Cejtlin zastřelen - bez soudu, bez výslechu. Čanguli, celý rozčilený, mi běžel o té strašné události povědět. Nebyli jsme si jisti, jak bychom měli posoudit počínání Radzivilovského. Možná, když dostal shora příkaz, aby dal Cejtlina popravít, vykonal akt milosrdenství, když mu po Čangulim vzkázal, že bude propuštěn. (Ten člověk prožil před smrtí aspoň jeden šťastný den). Ale daleko pravděpodobněji mu šlo o to, aby ušetřil doprovod. Když vzkázal Cejtlinovi, že bude propuštěn, mohl si být jist, že neuteče, a nebylo tedy třeba posílat více mužů, kterých byl takový nedostatek v oněch hrůzných dnech, kdy zatýkáni a popravy se konaly každý den.

(Z Moskevských novostí č. 48, 1988 přeložil k-)

Poznámka překladatele: Četl jsem si tento otřesný záznam z doby budování stalinského socialismu právě v době, kdy jsem se v našem tisku mohl dočíst o akcích protisocialistických sil, i o tom, že s nimi nikdo dialog nepovede. S jistou úlevou jsem si uvědomil, že s tak zvanými nepřáteli lidu a socialismu se dnes nakládá neporovnatelně vlídněji než v oněch slavných budovatelských dobách. Na druhé straně jsem si uvědomil, že metoda, jak vyřadit z dialogu (případně ze života vůbec) každého, kdo se znelíbí moci, (která vždy v dané chvíli představuje tu jedinou a nejlepší možnost socialismu) je stále táž. Vyhlásí se za nepřítele a odsoudí se, (když ne k smrti a ne do vězení, aspoň k mlčení), aniž by byl vyslechnut.

177

Neproslovený referát pro Sympozium 70 let ČSR, Praha, Slovanský dům 11. - 13.11.1988, které bylo rozeznáno policií.

Nemohu říci, že pocit který mne ovládá celou řadu let, úzkostný pocit "děsu prázdnoty", je jen a jen důsledkem oktrojovaného postavení intelektuála a umělce v naší společnosti. Sám národ je totiž skrytý a v hlubině rozdělen ve svém kulturním vědomí, rozštěpen ve své duchovní bytosti. Chodíte po Čechách a jste rok od roku stísněnější. Fascinují a přivádí v úžas ty rychlé erodující změny v tvářnosti našeho DOMOVA, krajiny, způsobu osídlení, urbanizace našeho zemského okrsku, hor, lesů, řek, rybníků, naší bydlitelnosti, tedy jedním slovem, té tělesnosti našeho duchovního, národního bytí.

Samozřejmě, že ekologická data jsou otřesná a hrozivá, možná že lze v budoucnosti docílit ztracenou rovnováhu mezi člověkem a přírodou. Ale homeostaze DOMOVA se vytváří kulturním vědomím řady generací po staletí. Ta není samozřejmostí, to je také zápas a třeba těžší a složitější, než úsilí civilizační a sociální. Je to především věcí možnosti každodenně praktikované živé kultury, nikoli globálního "plánování" spctřebních statků. Do krajiny našeho DOMOVA se dnes přímo promítá rentgenový snímek naší vnitřní útrobnosti, zaživačioho traktu: na prvním plánu krvaviny, vepřiny, sila, technické provozy, komunikace a všude katastrofický nepořádek, smetiště. Stejný obraz skýtají města, kasárnování lidí v sídlišťích, stejná vyprázdněnost, opuštěnost, mlčenlivost.

Cožpak tato země dřívě neprodukovala, neživila, nesytila? Cožpak takhle neomalene vystrkovala všude své "břicho" se vším všudy? Tohle všechno vzbuzuje pocit "děsu prázdnoty". Já vím, že je to pocit, kterým jsou prostoupeny celé naše dějiny /všichni velcí mužové ho zaznamenávají/, ale ten současný je asi nejotřesnější, protože je tu zároveň s relativní sociální plností.

Kdo koho tady opustil, země kulturu, nebo kultura zemi?

Důstojnost člověka a kriteria této důstojnosti jsou přímo úměrné duchovnímu obrazu jeho etnického DOMOVA, jeho kulturnímu vědomí, což není totéž, co životní úroveň, sociální vybavenost.

Když vstoupíš do Rakous, najdeš tam ještě kus obrazu stredoevropské kulturní identity českých zemí.

Vedeme-li zápas o lidská práva, a lidstvo ho vede celé své dějiny, pak bychom si měli v plné míře uvědomit, že je to současně zápas o kulturní vědomí národa, o obhájení našeho DOMOVA a jeho genia loci.

Avšak kde a v čem má tato krize svůj počátek?

Já si myslím, že v tom, že sami sobě nerozumíme. Neříkám, že je to jediný důvod, ale hlavní z těch, který můžeme změnit.

I.

Vezměme si například to, jakým způsobem interpretujeme naši národní identitu, včetně jejích souvislostí s českou státností.

Obrozenecký jednorádný model kultury, především jako "jazykové kultury", ztotožnil historický proces utváření české národní identity a státnosti s kulturní identitou českých zemí, která svou "nejazykovou kulturou" po staletí spolutvořila středoevropský kulturní okruh. To mělo a má své důsledky. Nemyslím, že národní a kulturní identita jsou totožné. Jak bychom vysvětlili stav dnešní naší národní identity a státnosti, když je v rozporu s naším historickým kulturním vědomím? Třeba z této nejasnosti vyplývá, že nahlížíme na vlastní dějiny vždy jen z aktuální pozice ideologicko-politického vědomí času a prostoru a tomu přizpůsobujeme výklad celých dějin naší kultury, kulturního vědomí, jež je výrazem hádanky českého duchovního bytí.

Prosím, problém barokní kultury: přes dvě stě let, po té co dohasl poslední požár baroku, trvá v Čechách tu skrytý tu otevřený zápas o jeho pojetí a význam při utváření české národní identity a kultury. Trvá dodnes a možná, že jsme jedinou zemí pro kterou to byla a dosud je, otázka nikoli jen dějin umění, nýbrž přímo životní. Zatímco Evropa od počátku tohoto století rehabilitovala "esteticky" tento fenomen, tak u nás od počátku 19. století, se stal prubířským kamenem každé ideologie, politiky, světového názoru, které formulovaly dějinou českou národní a kulturní identitu a nový model příštího vývoje.

Na tom se také tříštilo soudobé kulturní vědomí národa, neboť vše to nové co nastupovalo, bylo motivováno ideemi "jazykové kultury" národního obrození. Avšak duchovní bytí české barokní kultury a člověka, bylo především motivováno jednak evropským univerzalismem "nejazykové kultury", jednak domácí tradicí vytvořeným synkretismem. Oba tyto faktory aktivovaly natolik po-gotickou sensibilitu a životní zkušenost českého člověka, že vytvářel z vnitřní duchovní potřeby neliterární kulturu. Modelovým produktem obrazu světa se mu stává "nejazyková kultura", kterou nejen vstoupil znovu do univerza Evropy, ale přetvořil tvář své země, DOMOVA, krajiny, svůj způsob života a životní hodnoty, hudebnost mateřštiny. Právem byly kdysi Čechy označeny za moře barokní hudby /za konservatoř Evropy/ a výtvarné kultury. Byl to nejrozšířenější a nejlidovější životní a estetický sloh celých českých dějin, který prostoupil celou zemí, protnul srdce každého člověka.

Takové věci se nedocílí importací cizopasného živilu z venčí, nebo jeho prostou adaptací v nepřipraveném prostředí. Kulturní vědomí českého barokního člověka vyrostlo z českých dějin a je přítomné i v dnešku. Prvním naším člověkem, který pochopil svou imaginací roztržku mezi tímto barokním fenoménem /ten mu splýval s duchovním odkazem české gotiky/ a osvíceneckým romantismem obrození, byl K.H.Mácha. To je motiv jeho "děsu prázdnoty".

A právě při studiu barokní kultury a člověka zjišťujeme, že pojmy a kritéria tzv. duchovní a hmotné kultury nejsou k ničemu, že se stávají předmětem ideologických a politických spekulací a sporů, tak jako dnes.

Asi sem, do těchto míst, bych položil počátek té zvláštní "podvojnosti" českého kulturního vědomí /nikoli k datu Bílé hory/, která nás provází až do dnešních dní, jako vnitřní příčina diskontinuity našich moderních dějin.

II.

Otázky, které se dnes klade snad každý český člověk, po smyslu událostí posledních 70 let, si kladl v souvislosti s celými českými dějinami, před více než půlstoletím, také historik Josef Pekař /ČČH, 1932/.

Ptal se: proč týž český národ, který husitstvím udivil celý svět, nedovedl posléze po dvou stech letech, uhájit svou věc a podlehl po dvouleté kampani nepřátel; proč ve 13. a 14. století překvapuje svými pokusy o mocenské rozpětí a posléze v 16. století dobrovolně včlenil svou zemi do habsburského soustátí; proč prostý člověk i šlechtic doby gotické je tak nepodobný potomku z doby renesanční atd.

Vysvětlení hledá v tom, že je to vždy "určitá duchovní dispozice doby, která vtiskuje svůj zvláštní ráz člověku, má vliv na jeho snažení a konání, táž dispozice, týž styl duševní, jejichž zřetelným výrazem jsou díla výtvarného umění..." a proto nutno "hlubší a niternější výklad dějin národních založiti především na tomto rozdílu dob a kultur s jejich měnící se psychologíí."

Podle mého názoru tu upozornil významně J. Pekař, na nedostatečnost totálního determinismu a redukcionismu pochopit podstatu "duchovního bytí" člověka a národa, na jeho roli v procesu dějin, jehož výrazem je obsažnost kulturního vědomí.

Ale ptejme se i my: proč týž člověk "malých dějin", který udivil svět, když svůj stoletý zápas završil v r. 1918 založením samostatné, demokratické republiky, nedovedl po dvaceti letech, uhájit svou věc po jednoroční kampani nepřítelů; proč v 19. století překvapuje svým bojem o prosazení své národní identity a po půldruhém století ji vlastně

dobrovolně včlenění do sovětského, východního modelu kultury; proč člověk doby barokní, obrození a romantismu ideálů humanitních, je tak nepodobný potomku doby z druhé poloviny 20. století.

Je to skutečně všechno jen proto, že obrovská tempa civilizace ve druhé polovině 20. století vše změnila tak, že svět už nikdy nebude takový, jako před tím a že také všechny národní reprezentace strůjců "velkých dějin" neobstály: 1938, 1948, 1968!?

To nás natolik depresivně stimuluje, že si všichni všechno navzájem vyčítáme, že je tu trvale přítomen hluboký pocit viny. Všichni vždy znovu a znovu tvrdí, že si to všechno představovali jinak, spíme tedy s otevřenýma očima.

"Pravda zvítězí". Ale která, když také trváme na tom, že každému je nutno pravdy přát. Mohou pravdy všech žítí spolu a vládnout pospolu? Mohou se všechny realizovat současně a všechny zvítězit? Aby tomu tak bylo, musely by se všechny zříci ambice, že jen má pravda zvítězí. Myslím, že obraz pravdy o smyslu českých dějin, se dosud tvoří především prostřednictvím politických, ideologických nástrojů a pojmů, jež sice vyjadřují jisté historické vědomí, nikoli však celistvé kulturní vědomí národní. Historickým vědomím se nijak zvláště neodlišujeme od vědomí procesů jimiž prošly i jiné evropské národy. Co však je specifikum každého národa, jeho identity, je jeho kulturní vědomí těch procesů, jež tvoří "tělo" jeho duchovní bytosti, to čím je soudržné, jaký obraz světa vytváří, čím a jak motivuje představu o hodnotách života v rovině existenční a existenciální.

Snad by bylo produktivní, kdybychom zkoumali, jak se utvářelo, strukturovalo naše kulturní vědomí v posledních dvou letech, jak se utvářel obraz českého světa a jak se vtělil do modelu našeho DOMOVA. Možná, že bychom našli alespoň některé odpovědi na to, odkud přicházíme, kdo nyní jsme, kam směřujeme.

Já bych to viděl tak, že jsme prošli alespoň třemi fázemi. První, v procesu od barokního kulturního univerzalizmu s jeho "nejazykovou kulturou", která vytvořila obraz našeho DOMOVA, jež je tu stále přítomen, k romantismu osvíceneckého národního obrození s jeho konvergentní "jazykovou kulturou"; to byla velká roztržka a přivedila podvojnost kulturního vědomí. Druhou, v procesu od obrozeneckého regionalismu s jeho polymorfií životních forem, k univerzalizmu založenému civilizací 20. století s novou "nejazykovou kulturou" /avantgardní/, jež jen málo pozměnila obraz Domova, za to styl života, a počínajícím rozpadem tradičních kulturních hodnot a strukturou, ve které se navzájem svářily moderní kulturní sensibilita s českými obrozeneckými ideály humanitními; to propastně prohloubilo již existující podvojnost národního kulturního vědomí.

Třetí fází procházíme nepřetržitě od r. 1938 počnes. Je to postupný retardační pohyb, entropie, ve které se kumulovaly snad všechny absurdity bytí, aby našly svůj výraz v pocitu "děsu prázdnoty". Tradiční kulturní vědomí přežívá asi jen proto, že kumulace tragedií posledních 50 let nás zbavila schopnosti být tragickými. To je možná naše jediná skutečná tragédie a kdo ví, třeba i východisko, které má zatím formu neproniknutelného.

V čem spočívá onen postupný retardační pohyb a entropie kulturního vědomí? Podle mého soudu jednak ve ztrátě, nebo oslabení synteticko-synkretického tvůrčího citu kulturního, jednak v umělé regeneraci odumřelých a pěstovaných antikvárních kulturních hodnot.

To první je důsledkem naroubovaného, jednolineárního sovětského kulturního modelu na českou kulturu /vše sovětské náš vzor/, to druhé výsledkem naší hermetické izolace od univerzalizmu světového dění, v němž se již zřetelně reflektují změny funkcí kultury a jejích "nástrojů" v souvislosti s civilizačními procesy vědeckotechnické revoluce.

Tady musím udělat malou poznámku k tomu, co míním oním synteticko-synkretickým tvůrčím citem. Ten byl založen v bojích o christianizaci českých Slovanů mezi germánskolatinským západem a byzantskořeckým východem a našel od počátků svůj výraz v synergismu "nejazykové kultury" /západní/ a "jazykové kultury" /východní/ a také v jejich po staletí trvajícím paralelismu. A právě ve způsobu jakým v celém následném historickém procesu, vždy znovu docházelo k novým projevům onoho synergismu, spočívá jak specifika našeho tvůrčího kulturního citu, jeho odlišnosti od západního i východního kulturního okruhu, tak i iniciační role při zrodu a utváření středoevropského kulturního vědomí, v němž právě "nejazyková kultura" vždy hrála dominantní roli /gotika, manýrismus, baroko, secese, avantgardy začátků 20. století/. A nechtě jsme již ve svých dějinách nosili jakékoli ideologicko-politické "šaty", vždy tu trvale zůstávalo toto kulturní vědomí, jako bytostný znak naší tvůrčí síly, každodennosti živě praktikované kultury, jež po staletí vytvářela obraz světa a model našeho DOMOVA. Proto jsme nikdy v dějinách nebyli kulturními satelity, či gubernií někoho, či něčeho.

Zdá se, že se to bohužel stalo, nikoli bez jistého našeho přičinění, ve druhé polovině 20. století. A v tom bych spatřoval podstatu naší soudobé kulturní krize. Tady přece nejde, jak se denagogicky tvrdí, o volbu mezi socialismem a kapitalismem, nýbrž o způsob národního bytí, o regeneraci naší věkovité tvůrčí kulturní síly a jejího zapojení do univerza soudobého světového procesu.

III.

Že dnešní svět je zmítán krizemi nejrůznějšího druhu a původu, je realitou. Je to jakási kumulace krizí, týká se všeho a každého. Ještě v první polovině 20. století neměl nikdo o tom představu. Jen někteří básníci a umělci to tušili, např. Robinson Jeffers napsal: "Nemůžeme civilizaci vrátit zpět, přinejmenším dokud se nezhroutí, a naši potomci budou muset vyvinout nový druh přirozenosti - budou se muset "vytrhnout z lidství", nebo povážlivě trpět. Nejspíš to obojí....je to jako u novorozeněte, vědomého s^e téměř úplně jen vlastních procesů a toho, odkud mu přichází potrava."

Vyspělé západní společnosti poskytují obraz krizí, jež čekají v té či oné formě dříve či později, ostatní země, které vstoupí do epochy vědecko-technické revoluce. Příliš dlouho byly utajovány příznaky krize v socialistických zemích. Teprve nedávno to vše odkryl.

M. Gorbačov, když prohlásil, že musí a chtějí přebudovat a přestavět svou společnost, vytvořit její nový model. Samozřejmě, že i nový model kulturní.

Kdosi podotkl, že u nás tomu nemůže být jinak, neboť Sovětský svaz je na věčné časy naším vzorem. Jenže lidé "velkých dějin" u nás tvrdí, že všechny krize jsme už vyřešili, jsme tedy, pro domo řečeno, my pro ně vzorem. Vzorem udržení starých pořádků. Není to snad argument proti těm, kteří tvrdí, že naše dějiny a naše postavení v Evropě jsou dány naším geopolitickým položením? A tak máme dnes dvě umělé železné opony: na západních a na východních hranicích.

Ta na západ byla, řekněme třeba, důsledkem rozdělení Evropy po 2. světové válce, ta na východ je důsledkem přestructuralizace východoevropského světa, která nyní probíhá.

Já vím, že každá historická analogie kulhá, ale co tahle? V roce 1781 vydal Josef II. Toleranční patent. J. Pekař /1931/ podal zajímavý rozbor toho, jak byl přijat v Čechách: patentem se mělo dostat všem nekatolíkům svobody vyznání, týchž občanských práv jako katolíkům /žítí svým náboženským životem, organizovat se ve sbory, stavět si modlitebny, nabývat majetku, získat zaměstnání a práci, nebýt pronásledován za držení protestanských knih vězením, kázníci, deportací atd./ s tím, že katolické náboženství je oficiální, panující a evangelické tolerované, trpěné. Mohlo se zdát, jak píše dále J. Pekař, že šlo o ústup od protireformačního násilí /nekatolík byl kacíř a tudíž zločinec proti státu/ ve chvíli, kdy velký úkol byl dokonán a kdy bylo nutno "čelit záludné politice cizího nepřítele, jenž lákal tajné nekatolíky české k útěku do svých zemí a v ostatních si vychovával přátele a spojence".

Ve skutečnosti však šlo o vítězství nové, od minula se vědomě odvracející doby, byl to boj dvou věků, dvou kultur. Cituje se zde dopis Josefa II. matce, císařovně Marii Terezii /z r. 1777/: "Mou zásadou je úplná svoboda vyznání... buď je třeba úplné svobody kultu, anebo musíte ze svých zemí vyhnati všechny, kteří nevěří tak, jako Vy ..."

Persekuce tajných nekatolíků vedla k tomu, že za půlstoletí ztratily české země aspoň 60.000 obyvatel /za půl století ve druhé polovině 20. století ztratily naše země více než dvojnásobek tajných nekomunistů/, což byl i závažný problém národohospodářský.

To, co jsem zatím uvedl z Pekařovy studie, o úsilí "centrální moci" R.-U., ve věci tolerančního patentu, nám v něčem připomíná "osvícenecké" pokusy M. Gorbačova.

Ale nejzajímavější tu je okolnost, jak se zachovala, jaký postoj zaujala tehdejší "dvorská kancelář", české úřední instance k tolerančnímu patentu a jak se chová, po dvou stech letech, dnešní "dvorská kancelář" k vyhlášení centrální moci. Je to úplně stejné, hrozí se stejně tehdy i nyní: povolí-li se plná rovnoprávnost, bude za rok v Čechách desetitisíce fanatických "nekatolíků" /tehdy, dnes "nekomunistů"/ a bude jich přibývat; zkušenosti s evangelíky /dnes s tajnými nekomunisty/ potvrzují, že vždy pod zástěrou náboženství /dnes demokracie/ obrátili v Čechách vše na ruby, pohrdali světským i náboženským právem a "spojili se s cizími mocnostmi" atd.atd. Obě "dvorské kanceláře", tehdejší a nynější, prosazovaly, aby občanská práva byla vyhlášena tajně, aby se přiznávala případ od případu z moci úřední, jako milost, neboť "my si nedáme bourat stát".

Když byl přece jen toleranční patent po velkých bojích publikován /když byl přece jen Gorbačovův program u nás zveřejněn/, bylo, jak píše J. Pekař, hojně nekatolíků, kteří se nechtěli přiznat k žádné z tolerovaných konfesí a český lid selský, v němž nabylo svobody tisíce tajných nekatolíků, se většinou choval k patentu nevraživě. Potud J. Pekař.

Nemám co bych dodal, než to, co jsem dosud uvedl výše.

Na závěr. Ať již přiznávají, či nikoli, úřední činitelé kulturní krizi, ale přitom mluví o nutnosti "socialistického pluralismu", pak je zřejmé, že nejde o nic jiného než o pojetí demokracie, která byla nějakým způsobem devalvována. Kulturní hodnota demokracie, jak byla získána a vytvořena českým národním obrozením a Masarykovým kulturním modelem I. ČSR, tu v povědomí přetrvala, ač devalvována u nás praktikovaným sovětským kulturním modelem. Ten je dnes v mateřské zemi kritizován a přestavován. Není náhodné, že jeho "přestavba" začala

radikální změnou praxe sdružovacího "spolkového" zákona. Jaký má ta která země spolkový zákon a jeho praxi, taková je kulturní obsažnost její demokracie. Náš spolkový zákon je nedemokratický a protiústavní. Tak nedemokratický, že by neobstál ani v bývalém R.-U., natož v I. ČSR. Proto jeho změna v duchu národních tradic je nezbytnou podmínkou každodenně praktikované, živé kultury a jejího kulturního vědomí, kulturního pluralismu. To považuji za první krok na cestě z naší soudobé krize, za přiznání naší národní a kulturní identity.

Září-říjen 1988

Josef Císařovský

295

SE SKLONĚNOU ŠÍJÍ ?

Z bouřného času jsme se narodili
a krok za krokem v bouřných mračnech jdeme
vstříc hrdě vznešenému svému cíli,
šíjí kloníce jen před svým národem.

Tyto i další Nerudovy verše z básně Jen dál!, otištěné poprvé v Národních listech k Novému roku 1886, se mi vybavují v paměti, když přemýšlím o osudech generací, které Československo jako stát v roce 1918 zakládaly, které v něm po sedmdesát let žily, žijí - i o těch, jimž je souzeno v něm žít v budoucnu.

Jako stát se Československo zrodilo opravdu z mimořádně bouřného času; ze světové války, která přivodila zánik tří staletých monarchií, ohlašovala novou dobu řadou revolucí a pronikavě změnila mapu Evropy. Cíle, k nimž byli zakladatelé státu rozhodnutí s národy a národnostmi jej obývajícími směřovat, byly skutečně "vznešené", ušlechtilé: budovat samostatný stát jako činorodou prosperující demokracii rovnoprávných občanů. Úkol ve válkou rozrušené Evropě nesnadný; komplikovaný navíc značnou národnostní heterogeností jeho obyvatel. Co se za pouhých dvacet let jeho mírové existence podařilo, nebylo opravdu dílo dokonalé, bez stínů, nicméně přesta účtyhodné; zejména srovnáme-li jej s vývojem poměrů v ostatních státech meziválečné Evropy.

Koncem 30. let se však začaly psát nové, tragické stránky dějin mladého státu a jeho národů. Z bouřných mračen evropské a světové politiky do jeho základů poprvé mocně udeřilo. Zničující úder přitom zasazovalo nejen Hitlerovo fašistické Německo, asistovali při něm i západní spojenci a přátelé Československa, vlády Francie a Velké Británie. Společným drastickým diktátem z konce září 1938 donutili ústavní představitelé Československa ke kapitulaci, k souhlasu s odstoupením rozsáhlých pohraničních území fašistickému sousedovi. Až příliš brzy se pak ukázalo, že tím byl vydán i zbytek zmračeného státu na milost a nemilost agresorovi. Ten dokončil své dílo zkázy již 14. a 15. března 1939 - zřízením "samostatného" Slovenského státu a Protektorátu Čechy a Morava. Československo přestá-

valo jako stát až na další existovat.

Pod brutálním tlakem - nepřehlédněme! v rozhodujících chvílích v září 1938 i v březnu 1939, byl vykonáván vždy uprostřed noci - se skláněly šije představitelů státu ne před vlastním národem, ale před mocným ozbrojeným agresorem. Spolu s představiteli státu přitom byli donuceni sklonit své šije zejména Češi jako národ. Je, Čechy, Hitler zvlášť nenáviděl, kladli mu přece, dle jeho soudu, až příliš dlouhý svéřepý odpor. - I po Mnichovu a 15. března skláněla podstatná většina z nich své šije s vnitřním vzdo-rem a nenávistí vůči okupantům; také ovšem s krutou bolestí a zklamáním nad zradou přátel... Byli však i jednotlivci, kteří si nechali páteř zcela zlomit a kolaborovali s nepřítelem. Nezlomeni, s neskloněnými šijemi zůstali ti, kdo volili cestu boje proti okupantům. Ti zůstali nadějí národa, garanty jeho příští svobody.

Jaké následky mělo uvedené znásilnění a nakonec úplné rozbití Československa nejen pro jeho lid, ale i pro ostatní národy Evropy a světa, je všeobecně známo. Ukruťně draze musely platit za selhání meziválečné demokracie tváří v tvář agresivnímu fašismu.

Po druhé světové válce bylo Československo obnoveno na reformovaných, nicméně přesto zásadně demokratických základech: se systémem více politických stran a po prvních znárodnovacích zásadách do jeho hospodářské struktury s třísektorovou ekonomikou. Tento stav byl ovšem intermezem, trval jen do prvních měsíců roku 1948. Na začátku jeho konce byl znovu hrubý nátlak cizí, spřátelené moci na představitele státu. 9. července 1947 přijal Stalin v Moskvě oficiální vládní delegaci Československa ve složení Klement Gottwald /premiér/, Jan Masaryk /ministr zahraničních věcí/, a Pavel Drtina /ministr spravedlnosti/. K přijetí došlo rovněž v noci, kolem 23 hodiny. Mimo předem sjednaný program Stalin delegaci ostře vytkl, že se vláda v Praze usnesla vyslat do Paříže k jednání o Marshallově plánu svého zástupce, a žádal, aby vláda toto své rozhodnutí neprodleně zrušila. Žádost doprovodil hrozbami. Pokud by se jeho přání nepodřídila, považoval by to za postoj, který by "ani sovětská veřejnost, ani sovětská vláda nesnesly".

Stalinovým chováním zdrcená delegace požádala poté vládu v Praze telegraficky, aby se ihned sešla, své jen několik dní staré usnesení ve věci Marshallova plánu zrušila a výsledek do Moskvy

"okamžitě telefonicky" ohlásila. Tak se i stalo, již 10. července! Vládní představitelé Československa své šíje před Stalinovým diktátem sklonili.

Další vývoj událostí v Československu byl uvedeným rozhodnutím a okolnostmi, za nichž k němu došlo, osudově předznamenán. Zejména pro vedoucí činitele KSČ se stala napříště Stalinova vůle znovu nejvyšším zákonem. Před ní se sklánět považovali za jednu ze svých největších politických ctností. Co pak mohl lid Československa od jejich politiky čekat, napověděl tehdy V. Kopecký, hlavní ideolog strany. V článku zveřejněném k 30. výročí Říjnové revoluce v č. 4 Nové myslí deklaroval některé principy příští politiky KSČ. Patřila mezi ně především "bezvýhradná", "neochvějná" oddanost Sovětskému svazu a Stalinovi osobně. Stalin a jeho ideologové tehdy světu mesiášsky deklarovali, že sovětský politický systém stojí historicky mnohem výš než kterýkoli systém buržoazně demokratický. Komunisty v zemích Informbyra pak měli k tomu, aby v boji za vítězství tohoto systému byli náležitě rozhodní. Co mohli za těchto okolností očekávat eventuální kritikové a odpůrci takto deklarované politiky v Československu, napovídal Kopecký ve zmíněném článku. "Umlčíme protisovětské nepřátele a štváče", "umlčíme kolísavce, slabochy a zrádce", "ztréstáme krutě zákeřné škůdce"; tak a podobně ohlašoval na sklonku roku 1947 směr příští politiky své strany.

Základní fakta o tom, jak KSČ hrozby Kopeckého v následujícím období naplňovala, v letech 1948 - 1953 pod přímým vlivem Stalina a jeho nejbližších lidí, jsou známa. Únor 1948 byl jen úvodem. Po něm se dostala na pořad dne realizace stalinského modelu socialismu. V Sovětském svazu, v zemi svého zrodu, je dnes tento model podrobován již delší dobu i z nejvyšších míst strany a státu vážné kritice. Jsou zjišťovány jeho i zcela zásadní chyby a nedostatky, za něž musel sovětský lid platit často zbytečnou, až příliš krutou daň. Bylo mezi jiným konstatováno, že představy o socialismu z 30. a 40. let, jejichž vůdčím teoretikem byl "geniální" Stalin, se staly brzdou rozvoje socialismu v SSSR, jednou z příčin vážného zaostávání jeho ekonomiky za ekonomikami vyspělých kapitalistických zemí. A právě tento model se stal po roce 1948 příkladem pro politiku KSČ, v zemi průmyslově značně rozvinuté, s velkými demokratickými tradicemi. Vzhledem k tomu nebylo náhodné, že ce-

sta k realizaci tohoto modelu byla doprovázena persekucemi tisíců a desetitisíců nevinných lidí, sérií politických monstrprocesů, masovým administrativním, protiústavním vyvlastňováním drobných soukromých výrobců, stalinsko-ždanovovským glajchšaltováním kulturního života národa. To vše sloužilo základnímu cíli: vybudování monopolní, všeobchvacující byrokratické moci nad společností. Ideology vládnoucí strany byl a je tento osudový proces nazýván budováním socialismu. V roce 1960 bylo lidu doma i ostatnímu světu oznámeno, že socialismus v Československu zvítězil. Dále měla být budována "rozvinutá" socialistická společnost.

Bylo to Pyrrhovo vítězství. A nejen pro utrpení lidí, včetně obětí na lidských životech, jež si moloch stalinismu po řadu let i v Československu krutě vybíral. Deklarovaný "socialismus" hrubě selhával i ve sféře ekonomické. Podle klasiků marxismu-leninismu měly nové socialistické výrobní vztahy spolu s odstraněním vykořisťování a osvobozením lidské práce zabezpečit rozvoj výrobních sil prostor, jaký jim nebyl s to dát výrobní způsob kapitalistický. Tato premisa byla v ideologii KSČ uznávána i propagována ještě nějaký čas po Únoru 1948. Na IX. sjezdu KSČ v roce 1949 ji Gottwald postuloval jako prvořadé kritérium pro příští ekonomickou politiku strany. Neuznávat ji mohl "jen člověk nevědomý a neodpovědný". A přesto: "vítězství socialismu" bylo v r. 1960 tehdejším vedením strany okázale deklarováno, ač bylo již od poloviny padesátých let zřejmé, že před rokem 1938 značně vyspělá československá ekonomika, po roce 1948 zcela socializovaná, svoji soutěž s ekonomikami vyspělých kapitalistických zemí beznadějně prohrává.

Poznání společenské tragiky konce 40. a první poloviny 50.let, spolu s poznáním neperspektivnosti vývojových trendů v ekonomice vedlo k tomu, že se uvnitř KSČ začaly ozývat hlasy volající po pronikavější nápravě poměrů. Po řadu let však narážely na odpor nositelů a zastánců administrativně byrokratického systému vlády nad společností - systému zbudovaného podle stalinského vzoru. Nakonec se stoupenci reformy ve straně přece jen prosadili, na počátku roku 1968. Jejich snahy se setkaly brzy až s překvapivě pozitivní odezvou ve společnosti. Nadějeplný pokus byl však zmařen dříve, než se mohl plněji rozvinout: zásahem armád pěti zemí Varšavské smlouvy - zase v noci z 20. na 21. srpna.

Nové vedení KSČ a státu, zformované po 21. srpna s masivní

podporou cizí moci, zdůvodnilo ozbrojenou intervenci ex post tvrzením, že Československo bylo před 21. srpnem 1968 ohroženo vnitřní a mezinárodní "kontrarevolucí", Nemám v úmyslu s uvedeným tvrzením v tomto příspěvku polemizovat. Považuji však intervenci za čin zcela absurdní. Akceptovat jej by znamenalo akceptovat ve vztazích mezi národy a státy principy zvuče, se všemi nedozírnými důsledky pro život národů na naší planetě. S dvacetiletým odstupem od oné zlé noci je však, soudím, na místě otázka po hlubším smyslu všech těch nočních intervencí do svrchovaných práv ústavních orgánů Československa, z nichž čtyři jsem vzpomněl.

Celkem bez podstatných nejasností se jeví stručná odpověď po smyslu oněch nátlaků z konce září 1938 a z poloviny března 1939. Československo stálo jako svrchovaný demokratický stát v cestě výbojným plánům fašistického Německa. Proto se stalo jeho obětí. Vysvětlení zrady /selhání/ jeho hlavních přátel a spojenců pak třeba hledat v jejich vojenské, politické a mravní slabosti. Neuvědomili si a někteří snad ani nechtěli si včas uvědomit vážnost nebezpečí, jež i pro jejich zájmy vzestup fašismu v Německu představoval. Bláhově a sobecky se domnívali, že obětováním malého národa v centru Evropy choutky fašistického diktátora dostatečně uspokojí. Daň za selhání byla pak pro všechny krutá. Byla dostatečným poučením pro budoucnost?

x

Stalinův diktát z 9. července pramenil z jiné politické logiky, nicméně diktátem namířeným proti suverenitě jiného státu, dokonce státu spřáteleného a spojeneckého, byl rovněž. Jako absolutní diktátor supervelmoci, která měla hlavní zásluhu na porážce německého fašismu, byl od léta 1947 rozhodnut semknout státy, jež v závěrečné fázi války osvobozovala nebo i jen spoluosvobozovala sovětská armáda, v jeden pevný "TÁBOR" - pod vlastním vrchním politickým velením. V jednotlivých zemích měl jako garanty plnění své vůle vůdce komunistických stran, navyklé navíc v jejich většině plnit poslušně Stalinovu vůli již v letech předválečných. Jako pomocný nadnárodní orgán k prosazování Stalinovy vůle bylo z jeho podnětu založeno koncem září 1947 Informbyro. Pokud měl některý z vůdců jednotlivých stran odvahu se této vůli

vzepřít, pocítil Stalinovu zlobu a krutou mstivost. Brzy po založení Informbyra to ukázal zejména příklad vůdců Komunistické strany Jugoslávie. Jejich odpor však zároveň napovídal, že za jistých okolností bylo lze Stalinovi vzdorovat i účinně.

Členové československé vládní delegace se však 9. července 1947 v Moskvě před Stalinovou vůlí sklonili, a den nato i celá vláda v Praze. Tím byl de facto předznamenán celý další vývoj Československa. Když jednou přijalo své zařazení do "tábora", v němž platila jako železný zákon vůle Stalinova, bylo natrvalo nemyslitelné, aby zrovna v Československu platila jiná vůle. Otázka zněla: buď - nebo? O její zodpovězení se postarali v Únoru 1948 komunisté. Tehdy padlo základní rozhodnutí o směru dalšího vývoje země. Sklonili-li se ještě v červenci 1947 před Stalinovou vůlí spolu s komunisty i jejich nekomunističtí národněfrontovští partneři, skláněli se potom před ní již komunisté sami. Ti pak, jako monopolně vládnoucí strana, nutili žít se skloněnou šíjí celou společnost. Cesta, po níž jí kázali jít, byla ovšem cestou do slepé uličky dějin.

Reformní hnutí Pražského jara bylo ve své elementární podstatě pokusem komunistů, podporovaných spontánně většinou československého lidu, se z této slepé uličky vymanit. Hrubým násilím cizí moci byl tento pokus zmařen. Reforma starého systému byla posrpnovou mocí odvolána, povoleno bylo jen jeho "zdokonalování". Přitom mezi těmi, kdo reformu odvolali, bylo nemálo těch, kdo se na její přípravě po lednu 1968 aktivně podíleli a před 21. srpnem ji hlasitě podporovali. Mnohá šíje se tak znovu nejen ohýbala, ale i lámala. Na omluvu tohoto ohýbání a lámání nabízela moc tezi o "pomýlení" v době před Srpnem. Stačilo přiznat se k "pomýlení" a kajícíník měl šanci spolupodílet se na "zdokonalování" starého - a třeba i na "normalizování" těch, kteří přiznání k "pomýlenosti" odmítli.

Muselo uplynout hodně let, do čela Sovětského svazu muselo nastoupit nové vedení, aby se i v Československu mohlo zase alespoň mluvit o potřebě reform daného stavu, o nutnosti jeho "přestavby". Přitom nové sovětské vedení prohlásilo éru svého předchůdce Brežněva za éru stagnace - pro Sovětský svaz. Byla to však éra stagnace svého druhu i pro Československo, neboť právě z rozkazu Brežněva a jeho vedení vpochoďovaly v srpnu 1968 na

jeho území armády pěti států, aby sotva započatý reformní pokus zmařily. Prostor byl ponechán jen pro "zdokonalování" starého.

Ztracený čas nikdo nenahradí. Je zde však nová šance. Vládnoucí strana ji spojuje s potřebou nového myšlení. Teze sama o sobě správná. Nemá-li se však stát frází, předpokládá vědět také, co má či musí být negováno jako špatné, nevyhovující v myšlení starého. To v případě Československa znamená provést kritiku teorie i praxe stalinismu i neostalinismu v jeho československé variantě. Stalinismus měl v KSČ své aktivisty, někdy velmi horlivé. Působili ve vědě, v ideologii, v sociálně politické praxi, v ekonomice, v kultuře, všude. Kritickou revizí této minulosti musí provést každé politické vedení státu a spolu s ním všichni, jimž na provedení skutečné reformy daných poměrů záleží. Ti z politiků, kteří se před řešením tohoto úkolu, ať z jakýchkoli důvodů zastaví, nebo se jej pokusí řešit polovičatě, povrchně, dříve nebo později ztroskotají. A naopak, principiální vyrovnání se s neblahou minulostí bude pro každou opravdově reformní politiku výborným spojencem. Současně je to jediná cesta, jak si může československá politika narovnat svoji po dlouhá desetiletí ohýbanou šíji a stát se zase jednou věcí celého národa, nejvyššího suveréna této politiky. Až se tak stane, bude položen žádoucím reformám základ nejpevnější.

Nakonec ještě ke smyslu oněch nesmyslných hrubých zásahů cizích mocností do vnitřních věcí Československa, jimiž jsou jeho dějiny za posledních padesát let tak silně poznamenány. Ty zásahy neprospěly nikomu! Trpěli jimi především Češi. Doplatily však na ně hodně i ostatní národy Evropy. Agresi Hitlera platily ohromnými oběťmi v letech druhé světové války. Prosazení Stalinovy vůle v Československu po válce se pak stalo podstatným "příspěvkem" k rozdělení Evropy a světa vůbec na dva proti sobě stojící tábory. Za to platili zase všichni: studenou válkou a horečným zbrojením jako nejvyš nebezpečnými důsledky tohoto rozdělení.

Někdy bývá citován údajně Bismarckův výrok, že kdo je pánem Čech, je pánem Evropy. Uvedené zkušenosti z posledních padesáti let napovídají, že nejlepší myslitelné řešení pro Evropu v tomto směru je, aby si v Čechách vždy vládli Češi sami /na Slovensku Slováci/, nesklánějící přitom samozřejmě před nikým své šíje. Již vzhledem k jejich počtu a geografickému umístění v centru

kontinentu je nemyslitelné, že by mohli vážně být jen pomýšlet na výboj a kterýkoli jiný národ ohrožovat. Samými dějinami jsou Češi i Slováci prakticky fatálně odsouzeni k poctivé, tvořivé, mírumilovné práci. Ve vztahu k jiným národům pak k chování, kterým by si získávali jejich sympatie, přátelství a uznání za svůj příspěvek k budování Evropy jako kontinentu mírové spolupráce národů. K tomu potřebují být národem navenek i vnitřně svobodným. Pokud je éra stalinismu a po ní Brežněva na svobodě zkrátka, je především na nich samých, aby si podmínky pro svobodný život a práci ve svobodě soustavným úsilím znovu zjednali. V minulosti to dokázali. Je na nich, aby to dokázali znovu. Sobě i světu ku prospěchu.

Říjen 1988

Psáno pro symposium Československo 1988.

276

Miroslav Červenka

(Autor se omlouvá, že do minulého čísla ve zvlášť intenzivním záchvatu sklerózy místo tohoto dokončení článku o Kolářovi vložil dokončení starší studie halasovské.)

Pouze z tvých dlaní lze pít víno štědrejší nadějí
Rtut sháněla tvou a-dresu
Poslal jsem ji na měsíc
Sám musím s tebou být

Sojka je klepna
Rusalky platí lekniny tůním za byt
Flétnu měl s vrbou první pastýř
A roháč sebelépe postavený
Není partií pro fialku

Ještě běličko
Každý verš mě stojí den sluchu

Próza s poezií jsou sestry
Nejvychovanější bojující o jednoho muže
Zázrak v tom
(Druhá je milována)
Žádná netuší které paví oko a čí hobož máku
Tedy
Léčící léčících léčícím všech

Konečně lze si do-bře představit i vníma-tele, na které-ho by. — při značné distanci mezi lyrickým subjektem Křestného listu a typickým lyrickým subjektem soudobé poezie — Kolářovy texty ve svém úhrnu působily jako jakýsi "cítát", cizí, zá-měrně odlišená řeč; přinejmenším jsou výsledkem vypjatého auto-stylizačního procesu (vzdálenou, ale zřetelnou obdobou je Bez-ruč), k němuž přispívaly (jako zdroj některých výrazných rysů lyrického subjektu) i ty prvky, které byly přejaty z reálné nebo fiktivní autorovy biografie.

Prvky městské mluvené řeči jen ojediněle vytvářejí v Křestném listu výlučné kontexty, v nichž by jim nekonkuro-valy stylové prostředky zcela odlišné provenience. Mám na mys-li motivy a pojmenování z oblasti přírody, zejména označení živočichů a květin, v menší míře i krajinných útvarů a dějů. Příkladem mohou být verše z Přespolního dělníka:

Vrať mi paletu dokud jeřáb nezačal plakat
Musím ještě dnes
Ještě dnes jitřence ukrást věneček

Slavíkům držet noty
Dál obtiskovat rty do památníků bludiček
Motýlům zpověď přijímat i pluhům dávat pomazání

Oba citáty ukazují, že vedle přírodnin a zcela souřadně s nimi stojí i jména pohádkových bytostí. Celá tato vrstva Křestného listu má pohádkové zabarvení. Na její základně se konstituují drobné lyrické děje a příhody, vztahy fantaskní povahy, jakési elementární interakce mezi lidmi a přírodou nebo jen mezi přírodními bytostmi. Excerpta dokumentující tento jev jsou skoro stejně rozsáhlá jako předchozí výpisky a dají se uvést zase jen ve výběru:

mech pookřívá po výprasku máje; hřbitov neohrnuje nos; jde-li vlk; rusalky platí lekníny tůním za byt; ledňáček nenávidí hudbu; lyru posílám na odehrávku Iesu; řeka mi slíbila náhrobek; dával jsem vínu bříze; uvař rychle některou hvězdu; hádat z rukou ptákům; ke mně dala studánka do učení syna; posílat pomněnky na handl; kdo by záviděl labuťm nebýt pradlen; flétnu měl s vrbou první pastýř; včely již vědí proč spávám s jejich královnou

Tyto motivy se konfrontují s významovými asociacemi nabízenými řečí města, nelze je však označit za jejich prostý kontrast. Kolářovy metaforické operace imputují přírodním jevům a člověku vztahy vyhraněného typu. Ať už přímý význam těchto metafor je jakýkoli, v rovině obrazné se mezi přírodninami, resp. mezi přírodninami a člověkem navozují kontakty a interakce intimní, takřka rodinné a emocionální povahy; jeden druhému něco platí, slibuje, závidí, viní ho, ohrnuje nad ním nos, bere si ho do učení atd.: do těchto antropomorfizací se promítají mikrosociální vztahy téhož prostředí, jaké zrodilo i městskou frazeologii Kolářovu. Nebo aspoň jejich příznivější, přehledná, laskavě k člověku obrácená část. Plně sem pochopitelně spadá také spontánní, přímočará erotika těchto metafor, doplněná však občas (s ironií a sebeironií?) adoračně poetickým postojem, jaký se např. odráží v psaní zájmen označujících milenku s velkým začátečním písmenem.

Teprve nyní můžeme doufat, že obraz Kolářova mnohohlasí v Křestném listu je relativně úplný. Spolu s hlasy, které patří lyrickému subjektu a jeho sociálně určenému prostředí, za-

znívá ještě hlas nesoucí obraznou fantazii o zintiměⁿlé antropomorfizované přírodě; také jeho nositele - m je - silně stylizovaný - lyrický subjekt, a také tato motivická oblast svérázně formuje městskou realitu - nebo lépe sen subjektu. o její dětsky průhledné, bezprostřednímu prožívání dostupné podobě. Ke střetnutí s obnaženou realitou města je ovšem ještě daleko.

Jakkoli původní jsou obě složky analyzované konfrontace i jejich synergie (svým městským, plebejským východiskem nebo aspoň podložím), nelze si nepovšimnout, že strukturně obdobného spolupůsobení lidové frazeologie s malebnými jmény přírodních a pohádkových bytostí využil současně s Kolářem a před ním František Halas. Mám na mysli to jeho období, jehož plodem je tetraptych Časy, dále Naše Paní Božena Němcová a mnohé básně později zahrnuté do Ladění: Halasovy zdroje byly ovšem spíše venkovské, klasické a archaické, a proto se méně vymykaly dosavadní básnické tradici. Intenzívně se tu uplatnily odkazy k soudobému trpkému osudu národa; začínající básník Křestného listu musel se nejprve vyznat především v sobě.

Ne že by se o takové přímé kontakty a širší dobovou situací nepokusil. V květnu 1940 vyšly Kolářovi v Programu D40 dvě básně, v nichž mezi známé nám už přírodní motivy a poměrně ještě řídké lexikální kolokvialismy se vsunuly průhledné emblemy válečného násilí, které deformuje dění jara i jeho řeč:

Otevři! Země

K bramborce smutků snědl jsem sochu tvou mé jaro

Jaro?

Čas přeřekl se Bubáku

Když s hlavy vavřín předem spásal

A mosol pálil v erb

Čas přeřekl se a přeřikává zas

Zas nežli by verši dechl do dlaní

Namlouvá ptákům ekrazit

A květům dohazuje granát

Zas nežli by smekl před houslemi

Z ocele vodníky rodí

Po lesích staví ježibaby

Zas -

- 4 -

Skřivani závěsů
Otevři náruč Země!

Souvislost s Hala-sovými Časy je evidentní, připomněme jen akce personifikovaného "času", který právě tak jako u Halase je označením nikoli pro dimenzi bytí, ale pro právě probíhající historické dění. Jak svědčí Kolářův dopis Halasovi (21.3.40), seznámil se autor s nedávno vydaným dílem někdy v březnu 1940 a reagoval na ně s krajním vzrušením: "...čím dále tím více si přeji abych Vás nikdy neztratil. Zvláště nyní. Nyní kdy chápu nyní kdy sám procituji úžasnou odysseiu citu odysseiu Vašich Časů prohnětých vztyčeným ukazováčkem Vaší básně: 1940." (Jde o básně v Ladění definitivně nazvanou Hrajme dále, která vyšla až po citovaném dopise.)

Pokládá-m takřka za nepochybné, že uvedené dvě básně z Programu D40 jsou výsledkem prvního okouzlení mladého básníka Halasovými Časy. Lákavou se pak ovšem jeví hypotéza, opřená zatím o shora vymezenou stylovou příbuznost, že také jádro Křestného listu vzniklo s intenzivního přepracování a osobité transformace onoho podnětu, kterým byly pro Koláře Halasovy Časy a jim příbuzná lyrika z počátků války. Znamenalo by to ovšem, že nejzávažnější část prvotiny byla napsána nebo definitivně stylově dohotovena zhruba v průběhu roku, od dubna 1940 do dubna 1941.

Mluvíme o jádru a nejzávažnější části Křestného listu, a máme přitom na mysli básně zde dosud analyzované. "Jádro" je tak ovšem označeno jen na mou vlastní odpovědnost. (Mohu se však přitom odvolat i na citovanou Chalupského recenzi, kde se o Kolářovi říká: "... v složitějších konstrukcích básnických se stává snadno nezřetelným, nepřesným, zmateným; zdá se, že je to nejspíše tam, kde se snaží vniknout do oblasti čirého s abstraktního lyrismu.") Shodou okolností se toto jádro zhruba kryje s první polovinou textu. Někde u sonetu Sýc začíná řada básní, kde se sice také epizodicky objevují obě zhora uvedené stylové vrstvy (městské kolokvialismy a zintimnělé přírodní motivy), kde však nedochází k jejich konfrontaci a organickému sloučení. Osou těchto básní jsou v nejlepších z nich la-konické refrény připomínající Halase z ob-

dobí Tváře a Dokořán (Komu k hanbě), nebo souřadné série metafor přejmenovávajících stále tutéž výchozí představu (Očima vypoulenýma) - také zde je východiskem Halas, tentokrát ještě ranější. Stylovým principem je většinou intelektuální obraznost, které však chybí nezbytná přesnost při volbě obrazných emblémů a zejména při syntaktickém vyjádření vztahů mezi těmito emblémy; vycházejí z toho fragmentární struktury, sympatická věcnost mladého Koláře ustupuje abstrakci.

Závěrem se ještě vrátíme k lidové městské řeči. V jejím užití překonala Kolářova praxe progresivní teorii, která jinak si byla vědoma cílů básníkovi ještě nedostupných. V několika Chalupeckého esejích včetně citované zde Generace se objevuje takový program včle-nění slova do světa věcí, který záleží v odstranění slova jako "smluveného signálu dorozumívacího" a v jeho náhradě "slovem-inkantací, slovem-zaříkadlem", založeným na magické víře v totožnost slova a věcí. Myslím, že by to znamenalo nemožnost umístit báseň do "světa, v němž žijeme". Teoretik nepomyslel na to, že slovo-věc, bez rekurzů k magickým společenstvím a folklóru zaříkávaček existuje kolem nás v tisíci přirozených podobách. Nápis, tisky, nesčetné formy řečové aktivity orální jsou zároveň věcmi, smyslovými objekty stejně konkrétními jako chodník nebo kandelábr. Jsou věcmi ne pro svou totožnost s věcí jinou, ale jako složky lidské aktivity a tedy mj. i proto, že fungují v reálných a standardizovaných komunikačních procesech, a to právě jako ony opovržené "dorozumívací signály" a "znaménka". Slovo je také jediným typem objektu, který ze světa věcí může být přesazen "přímo" do básně, neboť je to také řeč, a tedy bytost aspoň na té nejobecnější rovině onticky s básní shodná. (Podobně lze vinětu vlepít do obrazu: jak viněta, tak obraz jsou přece plochy pokryté barevnými skvrnami, a pronikavý kontrast jejich funkcí, proveniencí a vizuálních podob se na této obecně základně už může stát imanentní složkou významové výstavby jediného výtvarného projevu.)

Písemnictví, ba šíře, slovesnost si tyto možnosti slova odedávna uvědomovala. Kolář v Křestném listu na tuto tradici navázal, čímž zároveň umístil hned svou prvotinu na počátek procesu, ve kterém mezitextové operace básnictví nabyly dosud netušených podob a intenzity.

Z HLASŮ K PROVOKACÍM

Velmi mne znepokojuje to, co se teď děje uprostřed Prahy. Vidím, že se na scéně opět objevují někteří staronoví vůdci, pracující v cizích službách. Ještě loni jsem četl v emigrantském tisku nářky, že Charta přestává už svět zajímat. Její stratégové viděli proto ve vídeňské schůzce vhodnou příležitost upozornit na sebe a za každou cenu vyvolat konfrontaci. V. Havel, jehož chladný kalkulující mozek jsem poznal v 60. letech, vymyslel působivý scénář. Nejdřív ve jménu Palachovy památky licoměrně vyzýval neznámého pisatele, aby tentokrát jeho příklad nebyl následován. Slyšel jsem jeho starostlivý projev, slyšel jsem heroizaci Palachovy sebevraždy z úst herečky V. Chramostové. Ti jediná dva patří k známým osobnostem. Měli v tyto dny otevřeny všechny rozhlasové západní centrály, hovořící českým jazykem, ale nejen jím. Frapovalo mě, kolik insinuací vůči naší zemi odtud zaznívá z českých úst. Zde zasedá štáb, který organizuje a řídí celou akci. Někteří mladí Pražané, kteří nic z toho, co se dělo u nás před dvaceti lety, neznali z vlastní zkušenosti, se z touhy po něčem výjimečném dali zlákat k demonstracím. Ani si nepřipouštěli, že volají po svobodě a jsou vlastně sami zcela nesvobodní, protože s nimi manipulují cizí stratégové, kteří nemají rádi svou vlast a nenacházejí na ní ani špetku dobrého. A tak mohl být podán v poslední den závěrečné schůzky raport na Západ, že úkol, který jim byl dán, splnili. Hodilo se přikapat jedu do dobré atmosféry. Charta z úpadku a nezájmu veřejnosti byla na chvilku oživena. A nyní jedním dechem vyvolává do světa nejhorší pomluvy Československa a současně svatouškovsky tvrdí, že nejde o žádné rozvracečské akce, ale jenom o svazeček květů, který představitelé Prahy prý nedovolili položit u Václavovy sochy. Jenom o svazeček květů!

Práce, 21.1.1989

Národní umělec Jan Pilař

Rozhovor šéfredaktora Moskevských novostí Jegora Jakovleva s šéfredaktorem Rudého práva Zdeňkem Hořením.

J.J.: Neviděli jsme se skoro dva roky. Náš dialog "Jaro. Československ Gorbačov" byl věnován návštěvě Michaila Sergejeviče. MN ho uveřejnily v dubnu 1987. Dá se říci, že od té doby uplynulo hodně vody - a dodat: ja-rní vody odplavily část překážek z naší společné cesty. Zkrátka mám si o čem promluvit. Ale nejprve o nedávných událostech v Praze. Mám na mysli události spojené s dvacetiletím sebeupálení Jana Palacha: demonstrace na Václavském náměstí, střetnutí mládeže s bezpečnostními složkami. O čem svědčí tato konfliktní situace?

Z.H.: Naše společnost je značně diferencovaná, a to nejenom pokud jde o sociální strukturu, rozdílně například přijímá přestavbu, která se v ČSSR uskutečňuje. Většina obyvatelstva v tom vidí novou kapitolu v rozvoji socialismu. Ale existují i lidé, kteří tvrdí: to všechno je hezké, nicméně budeme opatrní, nezapomněli jsme na svůj 68. rok. Jiní se domnívají, že přestavba se týká pouze vedení a jich nikoli - raději si prý počkají, až uvidí, jak to dopadne v SSSR a jak to bude probíhat v naší zemi. Společenská aktivita těchto skupin je pochopitelně rozdílná, ale všechny koneckonců stojí na platformě socialismu. Tím se liší od lidí, kteří parazitují na přestavbě a snaží se jí zneužít k likvidaci socialismu.

Podíváme-li se na události na Václavském náměstí hlouběji, zjistíme, že za zády těch, kdo po několik dní přicházeli na shromáždění, byli právě tito lidé. Vychytrale zneužili nespokojenosti, kterou vyvolala stagnace společenského vývoje v posledních desetiletích a zřejmý úpadek ekonomiky.

J.J.: Nedávno jsem v Moskvě na jednom velmi autoritativním shromáždění slyšel řečníka, který si na tribuně položil otázku: kdo dělá přestavbu? - a sám si odpověděl: ovšemže my, straničtí pracovníci, nikoli ti křiklouni na různých demonstracích. Ale lidé, které označil za křiklouny, mají přece stejná občanská práva jako on. Jejich aktivitu, byť svéráznou, podnítila přestavba. S tím musíme počítat!

Z.H.: Bylo by nesprávné označovat každého z těch několika tisíců na náměstí za protisocialistické živly. Jedni přišli s hesly "Pryč se socialismem", jiní si přáli zhavit socialismus chyb a nedostatků, jež se vyskytují při budování toho nového, jde jim o upevnění společenských ideálů.

J.J.: Ale co dál? Čím víc se konfrontace zostruje, tím naléhavější je konsolidační program. Co se stane, objeví-li se dav znovu na Václavském náměstí?

Z.H.: Před zákonem jsme si všichni rovni. A není-li demonstrace povolena, přichází ke slovu zákon: tak tomu bylo, je a bude. Podle pražských norem není Václavské náměstí určeno pro podobná shromáždění. Ani vy zřejmě nechcete udělat z Rudého náměstí diskusní klub a my se také snážíme své hlavní náměstí ochránit.

Události, o nichž mluvíme, položily mnoho otázek nejrůznějším lidem. Existují i tací, kteří teď mají možnost prohlašovat: vida, kam vede vaše přestavba a demokratizace. Není pochyb, že stouply akcie protipřestavbových sil. Přesto vedení strany a Národní fronty považuje proces přestavby za nezvratný. Budeme nadále prosazovat svůj akční program, jehož nedělitelnou součástí je široký společenský dialog.

J.J.: Všechny události vnímáme prismatem přestavby. Přestavba už má své dějiny. Mohl bych snad vyjmenovat tři vývojové etapy společenského vědomí v naší zemi. Na počátku přestavby se zdálo, že stačí jen změnit postoj, aniž opustíme svá křesla a všechno bude v pořádku. Když se ukázalo, že minulost se nedá překonat naráz, obořili jsme se na byrokraty a ouřady. V nich jsme viděli hlavní odpůrce nového, podezřívali jsme je z všemožných smrtelných hříchů. Připomínali jsme tehdy lidi, kteří odchovali a vypustili sto vlků a teď se je snaží ulovit. Konečně nastala třetí vývojová etapa společenského myšlení, zahájená 19. stranickou konferencí: ukázalo se, že existující politické struktury reprodukuje protipřestavbu. Jak může např. odpovídat novým úkolům dřívější Nejvyšší sovět, odpovídá-li jeho složení vůli každého z nás asi stejně jako podněcuje příkaz byrokrata tvořivost mas. To je nesmírně důležité: dřívější struktury, jež byly spolehlivou základnou stagnace, se stávají Prokrustovým ložem. Nezvratnost přestavby v procesu obrody může zajistit jedině reforma politického systému.

Z.H.: Já taky mohu samozřejmě označit etapy, kterými prošla přestavba v Československu. První bych nazval etapou potlesku. Tleskali jsme tomu, co zaznělo z tribuny 27. sjezdu KSSS, ale ještě jsme si to nepřeložili do svého jazyka. Celý rok jsme se rozhodovali a teprve od počátku roku 1987 jsme přistoupili k radikální ekonomické reformě. Od 1. ledna příštího roku přejde celé naše národní hospodářství na práci v nových podmínkách. Obrazně řečeno jsme teď v třetí etapě přestavby: rozpracováváme systém politických reforem, které začínáme od strany. To vše probíhá za příprav k 18. sjezdu KSČ, který se bude konat o rok dříve. V r. 1990 bude dokončena ekonomická reforma a 18. sjezd se stane novou etapou v uskutečňování politických reforem.

J.J.: A jak vyhovují dosud existující demokratické instituce?

Z.H.: Vyžadují podstatné reformy. Nyní provádíme řadu experimentů. Na základě dřívějšího volebního systému se například učíme volit poslance ze dvou kandidátů, totéž se týká voleb vedoucích tajemníků stranických výborů. Právě v těchto dnech proběhla jedna taková lekce ve škole demokracie: v jednom okresním výboru byl zvolen první tajemník ze dvou kandidátů.

J.J.: Během uplynulých let jsme se museli důkladně zbavit všech demokratických návyků, jestliže volby mezi dvěma kandidáty jsou považovány za experiment.

Z.H.: Jsem realista a vycházím z reálného stavu společnosti. Ještě před rokem se před výročními členskými schůzemi, kdy se mělo rozhodnout, jak hlasovat, zda tajně či veřejně, vyslovalo se jen 5% organizací pro tajné volby. Letos bude na výročních členských schůzích tajně volit už převážná většina organizací.

J.J.: Do jaké míry obrodí chystané politické reformy státní a společenské struktury, vytvoří nezbytný demokratický mechanismus? Řekněme náš přijatý volební zákon, byť není ve všem dokonalý, vyvolal okamžitě nebyvalou aktivitu voličů při volbách lidových poslanců SSSR.

Z.H.: U nás teprve chystáme novou ústavu. O mnoha věcech je předčasné hovořit. Mohu říci pouze jedno: základem našeho systému je svazek politických stran a společenských organizací v Národní frontě. To je společlivá základna a tu budeme rozvíjet.

J.J.: Čím víc mluvíme dnes o nezbytnosti obrody, tím jsou nám zřejmější nedostatky dosud existujícího modelu socialismu. Nazvali jsme ho reálný socialismus, třebaže ~~xxx x~~ reálná v něm nebyla vláda lidu, nýbrž protidemokratické procesy. Jestliže však si toto přiznáme, musíme si přiznat i další věc: v r.1968 jsme společně hájili v Československu onen socialismus, který jsme tehdy považovali za dokonalý, nyní však mluvíme o jeho deformacích. Neznamená to, že nastal čas otevřeně mluvit o našich událostech v ČSSR před dvaceti lety, podívat se v širších souvislostech, kde končily konstruktivní principy Pražského jara a kde začínal jeho protisocialistický odpor, kde lidé chtěli zbavit socialismus nedostatků a kde na reálných chybách socialismu parazitovali jeho nepřátelé? To vše je velmi bolestivé, ale nedá se nic dělat. My jsme např. taky museli vzít na vědomí, že lidé, kteří v minulých letech byli pronásledováni, označováni za disidenty a z nichž leckdo byl přinucen opustit zemi, měli v mnoha ohledech pravdu a hlavně byli statečnější než ti, co při nejrůznějších příležitostech projevovali se vším nadšený souhlas.

Z.H.: Události roku 1968 byly časově omezeny obdobím mezi lednem a srpnem. Na lednovém plénu ÚV KSČ byly přijaty směrnice pro nápravu chyb minulosti. To se projevilo v akčním programu, který vznikl několik měsíců poté. Byl to politický kompromis, ale i pokus tvořivě rozvíjet socialismus. I nyní se v lecčem k tomuto programu vracíme, čerpáme z něho především princip samosprávy dělnických kolektivů. Bohužel, po prvních měsících nabyly vrchu protisocialistické síly... Nebudu však opakovat to, co je všeobecně známo. S těmito událostmi jsme zúčtovali. Nebudeme se vracet k jejich přehodnocení, v žádném případě naše generace. Neexistuje pro to žádný vnitřní důvod.

Důsledky roku 1968 se dotkly mnoha rodin, přibližně 450 tisíc lidí se ocitlo mimo stranu. Tito lidé pochopitelně nenesou stejnou odpovědnost jako tehdejší vedení strany. 15. sjezd KSČ dal všem, kdo si svou prací toto právo zasloužili, možnost vrátit se do strany. Dnes musíme všemožně bývalé členy strany získávat pro budování socialismu. Vztah k nestraníkům máme přesně zformulován.

J.J.: U nás se např. taky mluví o tom, že se musí nestraníci dostávat na vedoucí místa. Ale zatím se objevil pouze jediný bezpartijní ministr - ministr kultury Litvy, skladatel Pauls. Protože jiné příklady neexistují, píší o něm všechny noviny.

Z.H.: V životě existuje vůbec vždycky rozpor mezi politikou vedení a její realizací dole. RP se zastařo ženy, kterou podnik nepřijal za knihovnici jen proto, že nebyla ve straně. Bohužel se nám nepodařilo jí pomoci. Závod nejenže ji odmítl přijmout, ale dokonce vyslal do redakce rozhořčenou delegaci: kdo prý nám dal právo vměšovat se do jejich záležitostí? Takže programy jsou jedna věc, bohužel se někdy ukáže, že při realizaci dole se poněkud mění. Přitom je důležitá rozhodnost vedení při prosazování přijaté politické linie.

Moskoveskije novosti č.8/89.

Přeložil mj.

149

/Pavel Tigrid: Kapesní průvodce inteligentní ženy po
vlastním osudu, Sixty-Eight Publishers, 1988/

Možná byla nějaká Lucie, inteligentní mladá žena z Prahy, které Tigrid na jadranském pobřeží po třináct večerů vyprávěl příběh země, ve které se narodila. Možná nebyla, možno bylo více našich dívek a mládců, kteří se při návštěvách v Paříži Tigrida ptali, jak to vlastně bylo, kdy to všechno začalo, ve kterém z těch osmičkových roků se rozhodlo o osudu naší země. Vlastně na tom a ani nezáleží, Lucieina přítomnost při vyprávění je pěkný literární trik, který se povedl, který příběh Republiky zjemňuje pro hlavu mladé inteligentní ženy a jeho tragičnost poněkud nadlehčuje. Je to dobře vymyšlená kulisa, mnohem lepší než třeba sál nějakého emináře historiků. Kulisa předem naznačuje, že kniha není učebnicí dějin Československa za posledních sedmdesát let, kolektivně zfrázována a přehlédnuta lektory s akademickými tituly, ale že je to spíše upřímně myšlený pokus o vylišení příběhu země, s jejímž osudem byl bolestivě spjat také osud vypravěče. Já to беру, protože už dávno nevěřím v objektivní možnost k uchopení dějin, k pochopení toho, co se stalo a nemůže se už odstat. Příčí se mi neosobnost akademické historiografie a hlavně její okázalá prezentace. V Lucieině věku jsem takovou četbu konzumoval v hojném počtu a pak se brzy ukázalo, že to byla jen samá lež ve vědeckém balení. Od té doby poslouchám nejraději očitě svědky.

Kdysi v mládí jsem četl Shawovu knihu, od které si Tigrid vypoůjčil titul. Možná to Tigrid ani tak nemyslel, mně se však vzpomínka na četbu Shawa vrývá do vědomí především jako čas, který obě knihy dělí a u tohoto času se přede mnou vynořuje tvář našeho století. Shaw byl nepochybně intelektuální veličinou a skvělým dramatikem, a přece se téměř po stu letech jeví se svou fabiánskou vírou jako prostáček. Nebyl to právě on, kdo se dal okouzlit Stalinem a přispěl tak k oblibě diktátora mezi západními intelektuály? Byla příčinou tohoto omylu jeho nezralá mysl? To ne, Shaw jistě nebyl hlupák, Shaw byl prostě usvědčen plynoucím časem. Ideologie, které podléhal i Shaw, se po katastrofálních pokusech o realizaci utopických představ pomalu ale jistě rozplynula. Kdo byl vlastně kdo v tomto století? Kdo bloudil v dějinách, jejichž vyústění známe až teď, ale které předtím byly záhadou? Tigrid si také

klade tuto otázku a já mu přičítám k dobru jistou velkorysost, protože se nestaví do úlohy soudce jen proto, že už ví jak všechno dopadlo. I když je to jistě těžké: chceš nechceš, víš dnes to, co nevěděli přímí aktéři dějin, navíc je Tigrid v překérním postavení, protože v hlavních směrech viděl on sám správně. Ani anděl by v tomto postavení nedal všem nevědoucím rozzhřešení, a Tigrid není anděl.

Poslání této knihy je zřejmé a já bych měl říci hned na začátku, že bylo výsostně naplněno. Víme všichni, jakou spěšť madělalo posledních čtyřicet let v národní paměti; já sám jsem o tom už párkrát psal a tak se mi nechce to šíře rozvádět. Lucie je chytrá holka, protože si uvědomuje, to se pozná z jejích otázek, že se jí ve škole snažili vygumovat mozek. Jsou však i takoví, kteří se už vůbec neptají a chtějí mít od dějin prostě pska. Teď se hodně právě mluví o bílých místech a mně to slovo ... jak bych to řekl slušně? ... rozčiluje. Ze slova samotného totiž plyne, že vědomou historickou lež omlouváme z nevědomosti a současně naznačujeme, že se moc tak zlého ani nestalo, bílá místa se popíší a bude zase vše v pořádku. To není pravda! Nejde o bílá místa, jde o černé díry v mozku ve smyslu stejného fenoménu v kosmu, v němž se vše navěky ztrácí. Nevěřím, že je tak jednoduché popsat bílá místa. Dvěma generacím Čechů a Slováků už asi nikdy nevrátíme souvislé a vyrovnané vědomí o minulosti. Národní paměť musí v sobě ukládat události souvisle, bez přerušení a bez lži, jinak onemocní, ne smrtelně, ale dost vážně. A to se už stalo. Při radikálním léčení pak jen zdivočí, jak to vidíme dnes v Rusku. Mladá generace bude muset být Tigridovi věčna nejen za to, že paměť léčí, ale také za to, že ji léčí s jistou shovívavostí, vlídným rozhovorem ve stylu moderní psychotherapie a ne elektrickými šoky. Nevím, jestli to dovedla oce-
nit Lucie, já ano. Ale doktore, musíme se smířit s tím, že zdravou, dokonale zdravou, paměť do konce století už mít nebudeme. Tím, prosba, nechci říci, že vaše práce byla marná.

Byl jsem u toho, když byli přemlouváni historici, aby napsali stručné dějiny Republiky pro mládež. Už je tomu pár let a nikdo to neudělal. Umím si představit v čem to vězí: profesionálně poctivý historik upadne nad plánem popsat sedmdesátiletý úsek moderních dějin národa v jednom jediném svazku do deprese.

Vynoří se mu před očima stoh pramenů, dokumentů, knih, ten roste, pokrývá podlahu a pak se už dere okny a dveřmi ven. Do úkolu tohoto druhu se může pustit jen spisovatel, novinář, někdo, koho historické dění a v něm pak hlavně lidské osudy, vzrušují jako divadlo, jako tragédie i komedie, jako fraška i opereta. A to je Tigridův případ. H.G.Wells napsal tímto způsobem dějiny světa a já se nestydím za to, že jsem právě z jeho knihy získal v mládí ponětí o tom, jak žili lidé na této planetě po pět tisíc let. Možná právě teď několik set a v budoucnosti i tisíc mladých lidí získá z Tigridovy knihy ponětí o tom, jak žili lidé v této zemi za posledních sedmdesát let. Sociální objednávka na takovou knihu byla vystavena už dávno, Tigrid na ni teď odpověděl, a to způsobem, o jehož významu nemám žádnou pochybnost, a stylem, který ji udrží v čtenářské svěžesti hodně dlouho.

Já ovšem nejsem Lucie, nemohu tuto knihu číst očima dvacetiletých a nebudu se tedy stavět do role, do které se už nevtěsnám. Mohu ji číst jen svými očima a svou zkušeností, která je jen o jednu sedminu kratší než zkušenost Tigridova. Přesto cítím, jak tento malý rozdíl mění vidění věcí. Ku podivu nejmenší rozdíl ve vnímání uplynulých dějů cítím v tom, že já jsem byl zde a Tigrid čtyřicet let v Paříži a nebo kdoví kde ještě. To mě překvapuje nejpríjemněji, protože z jiných textů "odtamtud" vím, jaké nepochopení pro život domácího lidu a jeho vědomí vyrostlo v moři času, které se rozlilo mezi rokem 1948 a dneškem. Tigrid musel mít po celou tu dobu dobře nataženou anténu k domovu, když tohle dokázal.

Umím si představit, jak by vypadaly večery na jadrenském pobřeží, kdybych na Luciině místě mohl sedět já. Byl bych asi stejně dobrým posluchačem, jen asi moje otázky by byly důkladnější a také bych měl asi chuť zaplétat do dějin svůj vlastní příběh. Zdá se mi, že by to byly večery příjemné a že by mi přinesly poučivé intelektuální dobrodružství. Mám pocit velké stísněnosti, když mi teď na diskusi zůstává už jen pár stránek. Při čtení knihy jsem si u každé kapitoly udělal nejmíň deset poznámek, které by večer prodloužily do rána. Nyní je s lítostí odkládám. Byly to poznámky, které reflektovaly jinou životní zkušenost, rády by se pustily do spletených mravních problémů v národním životě, do otázek viny a nevin, do definice vítězů a poražených atd. Bude jednou národu na prospěch, že prošel právě takovými dějinami? Jsou

na tom líp národy, které se se svými dějinami nudí? Je naše zeměpisná poloha úplně špatná nebo z ní ještě něco můžeme vytěžit? Jenže já už jsem se svým čtanářským zážitkem uproestřed slušného rozsahu, takže mi nezbyvá místo než na pár diskusních připomínek a jednu výtku.

Tigríd, tak jako všichni z jeho generace, se neustále vrací k mnichovskému traumatu a klade do tohoto bodu začátek vši naší bídy. Víím, jak hluboké toto trauma pro dnešní sedmdesátníky bylo. Mnohokrát jsem o tom slyšel vyprávět Zdeňka Urbánka, Dominika Tarku a jiné. Přesto, že rozumem to všechno chápu, není to můj prožitek. Měl jsem v té době osm let a musím spíše myslet na to, že mě v té případné válce Československa s Německem mohli zabít ještě v dětském věku. Tigrídovo vyprávění je sugestivní, ale já už jsem zbažen pacifizmem, který se ve mně vyvinul, z nukleární hrozby poválečných let. Moje trauma je trauma z kubánské krize, kdy chybělo málo a dnes by se potáceli po této zemi jen mutanti. Také se mi nechce věřit, že jsme mohli tehdy něco uhrát. Slyšel jsem v rádiu Ivana Pfaffa počítat divize a měsíce, po které ~~by~~ ^{bylo} česko české vojsko na Moravě proti německé přesile. Mně se tomu ^{vsá}ak nechce moc věřit, protože jsem jako kluk chodil do kina a v týdenících jsem viděl, jak německé armády pochodovaly, kam se jim zlíbilo. Slyšel jsem také ty historiky o německých generálech, kteří by se prý vzbouřili, kdyby jim byl Hitler vydal rozkaz krvácet na československých opevněních. Je to krásná představa, že by právě naše země byla zachránila svět před světovou válkou a v důsledku naší oběti by se mír rozklepal nad Evropou. Kdy by nám to ale ocenil, kdyby lidé nevěděli nic o tom, co se ve skutečnosti událo? I kdybychom nezměnili chod světa, byli bychom po svém odporu, jak si Tigríd myslí, odolnější proti sovětské moci? Jistě, tyhle kapitulace bez boje lámaly národní charakter, ale my jsme se v tomto prostoru ustavili jako národ bez boje už dříve, našimi generály byli jazykovedci, historici, básníci a univerzitní profesori. Tigríd ovšem v této kruciální otázce nepředkládá jednoznačný závěr a i když bereme do úvahy jeho emotivní angažovanost v této věci, oceňujeme, že se nebije v prsa.

Dalším Tigrídovým nutkavým tématem je Beneš. Tragický příběh tohoto muže se táhne celou knihou a přesto, že Tigríd shromažďuje i omluvy pro jeho jednání, je Benešovo odsouzení téměř jednoznačné.

Tigríd poctivě sečítá všechny nepříznivé okolnosti, které se spikly proti tomuto muži, ale přesvědčivou omluvu pro něho nena-
chází. Mám dojem, že Lucie si z vyprávění odnáší obraz muže, kte-
rý je trochu i zkarikován. I já jsem četl pramen, který v souvis-
losti s Benešem Tigríd často cituje, totiž Drtinovy paměti. A i
mě naladila proti Benešovi jejich nekritičnost a bezmezná odda-
nost. Tigríd má pravdu, když soudí, že Beneš byl navždy pozname-
mán svou kapitulací v roce 1938 a že vše, co pak dělal, bylo jen
zoufalým pokusem napravit něco, co už se napravit nedalo. I já
jsem přesvědčen, že ke Stalinovi pocítil Beneš přichylnost jen
proto, že nemohl zapomenout na Chamberlaina. Tigrídovo dramatic-
ké líčení Benešových vnitřních rozporností mne jen utvrzuje v pře-
svědčení, že státníci v Benešově situaci mají svou další úlohu
prostě vzdát. A to nemyslím jen na Beneše. Beneš byl skvělý pro-
gnostik, ~~tomu~~ mu ani Tigríd neupírá, věděl sedm let dopředu, jak
vše dopadne, ale měl zůstat profesorem v Chicagu a dělat třeba
Spojencům poradce. Jenže ani Tigríd by asi neuměl poradit, kdo
by se měl postavit na jeho místo.

Chtěl bych ještě poznamenat, že jsem si už dříve všiml
zvláštní Tigrídovy noblesy, se kterou z pozice muže, jehož myšle-
ní daly dějiny konec konců za pravdu, oceňoval taktiku a organi-
zovanost komunistů v boji o moc ve třech letech po válce. Je to
z intelektuálního a historického hlediska pozoruhodné gesto tele-
rance a reformním komunistům, rozehnaným po roce 1968, se to asi
i v této knize bude dobře číst. Nu, po všem, co už teď víme, se
mi zdá, že vlastně na všech těch politických tahanicích od roku 1945
do roku 1948 moc nezáleželo. I kdyby političtí protivníci komu-
nistů byli chytrí jak lišky, stateční jak lvi, kdyby se nechovali
tak lehkomyšlně, jak to Tigríd líčí, stejně žádnou šanci neměli.
Když vydal Eisenhower Pattonovi rozkaz, aby se zastavil a netáhl
na Prahu, protože už dávno před tím byla určena k osvobození Sově-
tům, bylo dílo dokonáno. Představa mostu mezi Východem a Západem
byla iluzí, Stalin nás už měl zařazený do své pohraniční oblasti
a komunisté se nemuseli přespříliš takticky a organizačně namáhat.
Mne jen překvapuje, že to nepochopil Beneš a i jiní jeho druzí,
Jan Masaryk, Zenkl, Peroutka a mnozí jiní. Člověk nezkažený poli-
tikou, třeba Voskovec, přijel do Prahy, chvíli se na to díval

a bylo mu jasné, co se bude dít. Spoléhání na prezidenta mně připadá stejně naivní jako Tigridovi. Mladí čtenáři ustrnou v úšase, když se dovědí, že někdo tak osudově spoléhal na muže na Hradě. Všichni prezidenti, které jsme od Masaryka měli, byli jeden jak druhý, nebyl na ně spoleh. Kromě Masaryka nikdo neodešel z Hradu dobrovolně, musí se tam hezky bydlet. Buď tam umřeli anebo byli odtamtud vyhnáni. Jak dokládá Drtina, spal Beneš, když dav bouřil na hradním nádvoří a dožadoval se boje. Jak zas dokládá Vasil Biľak, spal v noci ¹⁴ 21. srpna také Svoboda. Na rozdíl od předúnorových politiků mají statisíce dnešních mladých lidí v této věci naprosto jasno: nedělají si o politice žádné iluze a proto od mužů v ní zaměstnaných nikdy ani nic neočekávají, mužnost pak až na posledním místě.

Tím vším, co jsem zatím napsal, naznačuji, že diskusi nad Tigridovou knihou nikdy nebude konec. Myslím, že i mladí čtenáři budou k ^{discusi} diskusi strhnuti, zvláště když si přivedou na jeviště celého sedmdesátiletého dramatu svou vlastní zkušenost z posledního desetiletí.

A nakonec výtku, kterou jsem slíbil. Jako všichni Češi vypráví Tigrid příběh Republiky z českého hlediska. Všechná zamyšlení nad vlastnostmi národa, nad jeho tradicemi a nad jeho nectnostmi, vycházejí z pocitu češství, z pocitu, jak víme, dosti ambivalentního. O Slovensku řekne Tigrid všechno, co nelze zaměřit, ale nepokouší se společně dějiny Čechů a Slováků nahlížet i zo slovenského národného hlediska.

Slováci si prožili s Republikou ne méně traumat než Češi, jejich následky trvají také až dodnes a je jich víc než dost. Je dobře, že Tigrid Lucii vysvětlil pochybnost původní ideje čechoslovakizmu a že jí nezatajil skutečnost, že česká strana nesplnila autonomní sliby, zapsané v Pittsburgské dohodě. Je dobře, že poukázal rovněž na zhoubnou a krátkozrakou nedůvěru českých nekomunistických stran vůči slovenské demokratické většině po volbách v roce 1946 jakož i na Benešovu neracionální podezřívavost vůči všemu slovenskému. Aniž bych chtěl polemizovat s Tigridovým návrhem vývoje slovenské samostatnosti, domnívám se přece jen, že mohl najít v několika větách pochopení pro slovenské řešení v roce 1939. Zvláště proto, že vysvětluje Lucii s jistotou

smířlivostí, jak přišli ke své smutné dějinné úloze Hácha a jiní protektorátní politici. Vytvoření samostatného Slovenského státu bylo také vnuceným aktem menšího zla a záchrany, o kterou se tehdy v Evropě pokoušel kde kdo. Smutné konce v poslední fázi války, vytrvalost ve fašistoidních postojích, zodpovědnost za osud slovenských Židů, to je pak už jiná věc. Když Benš vzdal obranu Republiky, mělo to na Slovensku stejně demoralizující vliv jako v Čechách a na Moravě. Navíc zde tlačila slovenskou veřejnost moční mýra, že Hitler vydá celé Slovensko svému maďarskému spojenci. Při všech příštích pokusech o překonání minulosti by se mělo počítat s tím, že slovenská traumata z konce první republiky nejsou o nic menší než česká.

Tigrídova výborná kniha se lehce a poutavě čte. Je to velký kumšt napsat knihu o trápení jedné země ve střední Evropě a zůstat přece jen trochu nad tím, spojit vlastní osud s příběhem vlasti jen tenkou nitkou, na které jsem nešel kromě kapky hořkosti navlečený zlosti, které jinak nutně doprovázejí zmařené a často jen těžce utajované ambice. Snad je tomu tak u Tigrída proto, že ač exulant, sehrál ve vnitřním československém kulturním povědomí posledních čtyřiceti let roli, jejíž význam se teprve vynoří, až si dáme do pořádku skutečné a ne vypreparované kulturní dějiny.

Na konci knihy mě však přece jen přepadá lítost nad tím, že se autorovi nevešla do poslední kapitoly dvojtečka, kterou vytvořily události od srpna 1988 až do letošního ledna. Za touto dvojtečkou by se totiž mohl věnovat úvaze, v níž by se obraz budoucnosti Československa jevil asi v pestřejších a nadějnějších barvách.

Únor 1989

Milan Šimečka

Přečte-li zkušený čtenář několik stránek románové prvotiny Michaela Třeštíka /nar. 1947/ Zdi tvé /Čs. spisovatel 1988, str. 350, nákl. 12 000/, nemůže pro něj být pochyb, že její autor popsal před svou první vydanou knihou nepočítaně stránek, na nichž zkoušel své vypravěčské schopnosti. Než došel ke své osobnostní jistotě stylové a stavebné, kterou se jeho text vyznačuje, musel zřejmě celá léta hledat, zavrhnout a znovu a znovu se ujišťovat o svém vypravěčském výrazu. V prvotině proto nezbylo už nic ze začátečnických neobratností a rozpaků, příběh má přesně vymezené, nerozplývavé kontury a hlásí se bezvýhradně k tradici čistého psychologického románu, který u nás vyvrcholil za války dílem M. Hanuše a J. Havlíčka. Toto přimknutí k předchůdcům dnes málem zapomenutým bylo jistě motivováno především předpoklady talentu samého, ale spolu s tím i obdobnými dobovými podmínkami: bezčasovostí oněch i těchto let, tabuizováním tzv. ožehavých společenských témat apod..

Debutant je povoláním architekt a pro svůj příběh si zvolil sobě nejbližší prostředí výtvarníku. Čtyřiatřicetiletý, už proslulý grafik Hynek Šimon se poprvé ocitá před problémem prostoru, přijme totiž zakázku na velkolepě koncipovanou fresku s námětem ženských postav z antických bájí v jednom karlovarském hotelu. Je to pro něj úkol zcela nový, který ho strhuje i vysiluje. Vystává před ním téma zdi, jež dává prostoru novou kvalitu. Toto téma, jež dalo knize totul i motto z Izaiáše "...zdi tvé jsou vždycky přede mnou", nabývá v průběhu děje několikerého významu, vzájemně se prolínajícího. Hynek se stále vrací nejen ke konkrétnímu problému plochy na zdi hotelu, na níž dělá fresku, ale i k Holanovým veršům, jež měl ilustrovat a jež téma zdi zaklínají závratnou básnickou fantazií v symbol prokletí lidské nemohoucnosti vzájemné komunikace i existenciální úzkosti z toho, co je "za" nimi. Variace na toto téma a hra s ním se tak stává určujícím motivickým východiskem pro průnik do lidských osudů každé postavy, vyjma ovšem postav epizodických.

Základní "teď" příběhu vyrostla mezi Hynkem a jeho ženou Danou po čtyřletém manželství, když Dana po autohavárii ochrnula. Zmrzačená mladá bytost odkázaná na vozík a pomoc druhých, propadající se postupně do "nárokové mentality" invalidů dá pod silným vlivem své povahově neschůdné sestry Soni mužovi volnost a odstěhuje se k ní. I mezi sestrami ovšem začnou brzy vyrůstat "zdi", neboť Soňa svou zdůrazňovanou sebeobětavostí zastírá neschopnost skuteč-

ně milostiplné oběti, tj. radostného daru lásky. Nastaví mezi sebe a všechny blízké i k ní se přibližující lidi tolik sobeckého odstupu, že končí tragicky sebevraždou, když se ocitne v hrdém osamocení, s nímž předtím koketovala.

Z obou sester je právě ona výraznější svou zmrazující mravopopčetností, svou nešťastnou povahou, která se neumí a nechce s nikým sblížit. Je to hysterie a vzdor ženy, která jako by tušila, že ji nemine staropanenské živoření a není s to být sama k sobě upřímná. Hynkova žena Dana, zvyklá na živou práci v redakci, prožívá svou tragédii velmi těžce, ale tento její zoufalý zápas s psychickými důsledky zmrzačeného těla je zpodoběn přece jen dosti matně a ztrácí na přesvědčivosti ve chvíli, kdy v závěru vrhá sestře do tváře výčitky, jimiž ji obviňuje z pokrytecké vypočítavosti a zášti vůči Hynkovi. Tu musíme připustit, že její odchod od muže nebyl výsledkem bezelstné mravní oběti, k níž se protrpěla, nýbrž demonstrativním, nedomyšleným gestem, kterým jenom ubližovala člověku, jenž ji miloval a jehož i ona dál milovala.

Hynek přijímá darovanou svobodu bez nadšení, ale s trpkým vědomím, že z vztahu, který se mezi ním a Danou vytvořil, nebylo jiné východisko. Několikrát opakuje přátelům takto formulované vysvětlení rozchodu s ženou:

"Já bych dovedl ten její vozejk tlačit celej život před sebou, ale já nemůžu vlízt do druhýho vozejku a celej život už jenom probrečet. To nemůžu. Já mám prostě obě nohy zdravý" /s.58/

Vrhá se do práce na fresce s buldočí dravostí a urputností, utkává se s nesčetnými překážkami v "bördelu" na stavbě a navíc musí věčně hlídat svého nezbytného pomocníka, notorika Albrechta atd., zkrátka je až ~~profanaticky~~ ponořen do svých ctižádostivých výtvarných plánů a přitom nemá o koho se opřít. I on je zoufale sám. Ztráta blízkého člověka vyvrací jeho uměleckou rovnováhu, kterou ještě narušuje bolestně pociťovaná erotická abstinence. Každá žena, která se před ním mihne, ho přitahuje svou nedostupností /"Jak dlouho může člověk vydržet sám?"/. Jedna z těchto náhodně spatřených žen ho svou krásnou hlavou inspiruje ke kresbám, v nichž se zhmotňuje jeho touha po partnerce živctá, jež by zaplnila místo po odešlé Daně. Když pak tuto ženu znovu náhodou potká, rychle se s ní sblíží. Je to dětská lékařka Blanka, žena zřejmě netuctová, a tak si do ní Hynek promítá svou potřebu zbořit zeď mezi sebou a světem, zeď, jež ho odděluje od normálního života zdravého muže. Ale žijí

spolu jen krátce. Hynek pociťuje nespokojenost s výtvarně monumentální prací a podvědomě se vrací ke grafice, při níž není na nikom závislý. Jeho narůstající tvůrčí rozvrat je však jen vřejším projevem čehosi hlubšího - krize jeho lidství, jeho dosavadních mravních postojů. Procitá k poznání, že si cosi nalhával a nechtěl si připustit své selhání. Výsledkem těchto úvah zjitřeného svědomí je kající přiznání, jímž se omlouvá opouštěné milence Blance:

"Jsem taky zmrzačeněj... Můžu chodit, ale jen napůl. Jen na poloviční vzdálenost, nebo poloviční rychlostí... Protože musím chodit za dva. I kdyby o to ten druhéj nestál... Nestačil bych ti. A ani nedovedu chtít... Přál jsem si to, zkoušel jsem to, ale nedovedu to. Nezlob se" /s. 316/.

Pochopil, že neštěstí milované bytosti je i jeho neštěstím, které musí nést s ní, děj se co děj. Tento trochu dramatizovaný a patetický závěr motivuje autor epicky jemně, z mnoha stran a s dostatečnou průkazností. Zeď, která dělila od sebe dva lidské světy, tedy padla. Šťastný a ušlechtilý závěr vztahu Hynka a Dany jako by dával absolutorium Hynkovu charakteru: po určitém bloudění přijal svůj nelehký úděl, jak to v tomto románovém žánru je obvyklé, jak to žánr vyžaduje. Ale tato tradičnost řešení poukazuje zároveň až příliš k literární inspiraci, podléhá formálnímu kánonu žánru víc než drsným příkazům života. Není náhoda, že ubohá Blanka je nejméně prokreslenou figurou, má tak jako řada dalších epizodických postav přidělenou roli "příhrávače" /jako starý Böhm, Albrecht, Kudrna aj./, ale navíc je jenom instrumentálně vytvořenou "obětí", která má posloužit Hynkovi k sebeuvědomění a vzápětí odchází z jeho života, aniž v něm zanechá nějakou stopu - příběh končí, neboť hrdinův vývoj k ušlechtilému gestu byl dovršen a z uměleckého hlediska už není opravdu co dodat. Ale další soužití Hynka a Dany bude přece poznamenáno tím, že se obnovuje na troskách jednoho života a na jednom milostném dramatu. Jako by sem zalehlo echo dávných Tomanových veršů: "A zas bych ubližoval/ jak každý, kdo tu žije,/ neb v krutosti a lásce/ náš život zavřený je."

Jestliže jiné, dnes častěji se vyskytující typy moderní prózy, především prózy pracující s parabolickým modelem světa, popírají iluzi skutečnosti svou vypjatou tvárnou hravostí, dělají to paradoxně právě proto, aby do svého příběhu vpustily víc brutality života. Psychologická próza Třeštíková se naopak všemožně snaží za-

stříť svou závislost na literárním kánonu tím, že čtenáři všemožně iluzi reality sugeruje. P.Placák, o jehož Medorkovi jsem minule psal, pojmenuje noviny Rudý hlas místo Rudé právo, aby zrušil přímé spojení svého vyprávění s konkrétní skutečností, u Třeštíka je naopak všechno "jako v životě kolem nás": mluví se o Tvorbě, o známých výtvarnících Sklenářovi, Komárkovi aj., hrdinové příběhu bydlí v místopisně přesně určených pražských ulicích /sochař starý Böhm má atelier v Salmovské ulici, Soňa vstupuje do lékárny na rohu Strossmayerova náměstí atd./, při jízdě autem či při chůzi městem vypravěč podrobně popisuje místa, kudy se hrdina pohybuje apod.. S tím souvisí další stylistická zvláštnost tohoto textu, totiž zdánlivě nadměrné, až minuciózní popisování každého věcného detailu - i to má totiž vzbudit zdání, že román je sice stylizovaným, ale přesným "opisem" života. Jako by oko-kamera sledovala neúčastně, jen svědecky všechno, co život obnáší, takže důležité informace o vážných životních a psychických akcích jsou k nerozpoznání promíseny s maličernostmi. Puntíčkářská Soňa např. vynáší odpadkový koš a její počínání sleduje oko-kamera vypravěče takto:

"Popelnice na dvorku nebyly. Vyšla zpátky do mezipatra a seběhla do chodby za domovními dveřmi. Byly tam už připravené pro popeláře. Vybrala si tu nejmíň plnou a dlouho tloukla košem o její okraj, než se prohnílý obsah odlepil od dna a vyjel ven. Zůstal mu tvar od vnitřku koše. Pak se vrátila do mezipatra a zmáčka přivolávač výtahu. Slyšela, jak se otvírají domovní dveře... Odpadkový koš napustila horkou vodou a šla ho na záchod vyčistit štětkou. Hnus. Voda naslédle páchla a plavala v ní mastná oka. Vylila koš do záchodu a pak ho obrátila a postavila na mísu, aby vykapal" /s.81-92/.

Takhle přepečlivě je vylíčen postup oblékání a svlékání, startování auta a ovšem i práce na fresce či při překreslování výtvarného návrhu, kdy se ještě o své právo hlásí spousta odborných výrazů. Všechno to má vzbuzovat iluzi nezkresleného sdělení o tom, co tvoří náš každodenní život, jak to vyžaduje realistická metoda, na niž Třeštík bezvýhradně přísahá. Je to jakoby "staromódní" v soudobém přílivu všemožně experimentující moderní prózy, ale Třeštík dokáže i do svých popisů dostat napětí, ba dá se říci dynamiku moderního shonu a plahočení, jeho popisy jsou natolik stylisticky sevřené, úsporné a funkční - až na výjimky, z nichž jednu jsem citoval - , že udržují pozornost vnímavého čtenáře. Touto úzkou škvírou sem tedy vane dech života, života filtrovaného stylizovanými vypravěčskými promluvami. Jeho nepříjemné pachy tento filtr ale zadrží. Společenská skutečnost dneška se svými hlubokými rozpory sem za těchto okolností nemůže dolehnout, vypravěč drží své postavy přísně v jejich vymeze-

ném akčním prostoru niterných prožitků, jakoukoli sociální kritičnost jim upírá. Dovolí si nanejvýš ironické glosování výtvarných komisí, jejich nekompetentnosti a konjunkturálního zneužívání tzv. socialisticky angažovaných námětů .Muž s odznáčkem Sparty např. v komisi, která posuzuje Hynkův návrh Běžců pro Léčebnu ČSTV, hodnotí jej takto:

"Já, jestli taky můžu za ČSTV. Tak já bych rád řek asi tohle. Když my dneska dáváme těm sportovcům podmínky, tak oni to musej taky vrátet. To je otázka těch morálně volných vlastností. A to se mi tedy na těch /tj. Běžcích/ líbí, že je na nich vidět, jak to vracej. Snad jen to, jak běží, je technicky trochu divný. Ale to já vím, že je to otázka toho umění. Ale jinak pěkný. Moderní... Ale to nám nevaďí". /s. 75/.

Svým odvratem od společenské kritičnosti, soustředěním k přísně psychologickému pojetí, vševědoucím vypravěčem a nezproblematizovanou realistickou vypravěčskou metodou působí tedy Třeštík v současné próze jako osamocený běžec. Ale je to osamocenosť záměrně zvolená, nikoli bezmocné propadnutí něčemu vyčerpanému a tvořivě neplodnému. Třeštík naplňuje "normu" starého realismu moderní dramatičností tím, jak je stylisticky přesný, jak umí pracovat s detailem a zkratkou, jak sevřeně formuluje. I jeho jazyková výstavba je neobyčejně bohatá, polopřímá a nepřímá řeš se střídá s mluvňým dialogem a partem vypravěče, určité leitmotivy tvoří jakoby refrén, který upozorňuje čtenáře na psychický stav postav /"Jak dlouho může člověk vydržet sám?"/, což všechno vytváří dojem napětí a dokonce dynamismu i při detailním popisu vypravěčova oka-kamery.

Ve dvačtyřiceti letech mají mnozí čeští prozaici za sebou taky deset knih. Třeštík je zřejmě z těch méně plodných, zato umělecky opravdovějších a náročnějších. Vymyká se tím z dnešního konjunkturálního psavectví a s svým připomenutím "dobrého starého" může do naší prózy vnést určitý podnět třeba i tím, jak je soustředěn k uměleckému tvaru, jak se odvrací od krátkodechých aktuálností a jak pohrdá dějovou atraktivností zaběhaných úspěšných prozaiků střední generace.

Milan Jungmann

195

Dieter Noll: Kippenberg. /Edice Členská knižnice, Svoboda, Praha 1982, vydání I., překlad M. Kouřimská, s.443, náklad 44 000, cena 32,-/

Když Lidové milice spolu s příslušníky SNB rozháněli v lednu 1989 v Praze mladé lidi obušky a vodními děly, jel si tajemník ÚV KSČ s. Fojtík do NDR pro pochvalu. Podívejme se na literární dílo, v ČSSR po překladu z NDR, ~~z Rudého práva~~ vysoce chválené: co vyovídá o výchově mládeže v socialistické škole? Cituji ze 352:

"Učitelka se ptá, mají-li hodiny v televizi tečky nebo čárky. Dcera se hlásí, ví naprosto přesně, že hodiny mají čárky, proč to neřekla? Za nějakou dobu je rodičovská schůzka. Učitelka si vezme otce stranou. Ráno dostane dcera strašlivě vynadáno: proč musí hned ve škole vykecat, že se rodiče vyjímečně dívali na západní program! Vyděšený dětský obličej. První bolestná trhlinka, která se už nezacelí. Zde by se měly hledat kořeny toho, že jednou otcova autorita vezme za své."

Mnohý čtenář si ale myslí, v rozporu s románovou tezí Dietera Nolla, že v podobném reálném socialismu "vezme za své" pravdivost školy. Co takhle vzít v úvahu, že školství by nemělo promyšleným způsobem získávat informace o ideovém životě rodin?

Vždyť Rudé právo dne 7. 1. 1989 otisklo pod názvem Úbytek obyvatel fakt, že "počet obyvatel NDR zaznamenaná v druhé polovině 90. let poměrně výrazný pokles". A to, jak článek zdůrazňuje - "navzdory mimořádně velkorysé sociální politice"!

Vyzdvihoaná díla socialistického realismu ukazují podstatné rysy svého systému, i když Dieter Noll píše v zájmu komunistické strany. Obrázek ze života socialistické školy uvádí proto, aby jím charakterizoval špatnou občanskou morálku "vědce Kortnera", který se pak ve vědeckém ústavě snaží o neposlušnost vůči intencím "funkcionáře strany Bosskowa". /Pochopitelně ten spor, jako amorální individualista, sledující v NDR západní televizi, prohrává./ Ale co když škola v zemích reálného socialismu vede své absolventy k divnému počínání? Charakterizovanému pro NDR v článku Rudého práva, citují: "Za rozhodující příčiny nízké porodnosti profesor Speigner označil... rostoucí bezdětné partnerství bez uzavření sňatku". Ano, k čemu v e státě dělníků a rolníků zakládat rodinu a plodit děti? Aby stát v tom případě ještě více demonstroval svou všemocnost na občanským životem? A nevyrostlé děti mlátil ozbrojenou pěstí dělnické třídy, na veřejných prostranstvích: pospolu s dospělými?

vyzdvihovalí díly soc. spisovatelů potřebují pohlavní život ne snad k plození dětí /během 7 let manželství se nenarodí ani jedno/, ale k tomu, aby se jejich já usídlilo - zřejmě natrvalo a ostře - v hlavě a očích partnerky! To je porno soc. realismu v umělecké praxi.

Takto vzniká nový socialistický člověk, který v epochálním vznechání plní svým já, a pouze svým já, druhé bytosti. V sobectví bez konce... Kdy se spojí s vládnoucí stranou, ztělesněním svého já, jako se silou, která má moc dávat druhým neustále "přes hubu"!

Citují z románu z dialogu dvou moderních vědců, nestraníka a člena strany, funkcionáře, který umí vše vědecky vysvětlit:

"Jestli stranu v očích ~~řídí~~ různých lidí něco připravuje o důvěru, a o tom by si člověk jako vy neměl dělat iluze, pak je to právě fakt, že se určité vedoucí funkce spojují se stranickou příslušností. To k vám musí přivádět lidi, jímž je vaše věc více či méně lhostejná a kteří mají přesto oprávněné přání využít v rámci svých schopností každou možnost, aby se dostali nahoru.

"No a?" řekl Bosskov./.../ Otřel si kapesníkem pleš a dodal, ovládaje se, ale dosud ostře: ... Tedy, řečeno prostě a jasně, je mi úplně patná, jestli u těch drahých mám důvěru nebo ne, dokud má moje strana moc dát jim přes hubu, kdyby se opovážili proti nám pracovat!"

Takto jasně formulovaná brežněvovská dikce slavila i v lednu 1989 své úspěchy v Praze. Komunista Bosskov je v románu nejkřídlejší postavou a má plné sympatie autora: vítězí na všech frontách! A v románu se dočítáme o nutném vítězství ve sporu, v jehož průběhu, už neideově, vtrhla vojska NDR do ČSSR. Dát někomu přes hubu! Citují ze s. 375 monolog muže z úspěšných struktur NDR:

"Máme pevné vědomí možné svobody a musíme se snažit, aby nám toto vědomí navzdory všemožným řečem o svobodě, jimiž jsme zaplavováni na všech kanálech, ani pozvolna nevymizelo z mysli, ani nebylo - jak to nedávno zažila moje dcera v Praze - v kruhách elity nahrazováno všelijakými konkrétními a abstraktními utopiemi a nakonec všeobecně lidským a všeobecně demokratickým principem. Že jste si ve svých devatenácti, " končí, obrací se na Evu, "lépe než leckdo mého stáří vědoma komplikované dialektiky naší doby, je pozoruhodné a velice jste si mne tím získala!" /Druhého posluchače, Kippenberga, Eva po té chvále získala i do svého lože./

Kippenberg je opravdu klasický román stranického aparátu. V masovém nákladu ho čtou v ČSSR příslušníci IM i SNB. Ji, co si přejí nahrazovat vládu socialismu "nakonec všeobecně lidským a všeobecně demokratickým principem" - "dostanou přes hubu"!

Jakou morálku vyznává Kippenberg, hrdina Nollova románu, moder-
ní vědec reálného socialismu? Vždy se opírá o stranu a její předsta-
vitele: ti respektují plně, když 19 dceru "vědec Kortnera" vezme ve
svých 36 letech do sexuální výchovy. Čist stránky o tom, jak hrdina
tráví noc s "devatenáctiletým žabeem", je něčím ojedinělým. Cituji
pouhé dvě věty ze s. 431:

"Spontánně jsem se naučil, že mnohé programy dávných prvobyt-
ných center nepotřebují pro svůj chod žádný intelektuální su-
pervizor a že nedostatky mé barbarské podstaty mohou při trošce
sebezapření přejít v oceňovanou etnost. Prokázal jsem i odborně
dobré předpoklady, abych se rychle naučil úplně novému dorozumí-
vacímu kódu, který spočívá v přiřazení rozvinutého nervového
vzrušení k rozkoši nebo k vzruchu na synapsích, čímž chci říci,
že například receptory na špičkách prstů jej dokáží v průběhu
dlouhotrvajícího procesu zpětné vazby člověka prožít lépe než
při sebevětším vypětí mého analyzujícího rozumu".

Jaká škoda, že se autor Dějiny ženy, S.K. Neumann nedožil epochy,
v níž se takto nyní souloží, odborně, v říši Ho-Hu /Honecker-Husák/.
Zvláště, když vše je ideologicky povýšeno dialektickou úvahou ženaté-
ho muže v posteli "žáby" /s. 432/:

"Neměl jsem ani pocit, že jsem se ocitl mimo současnou ~~kulturu~~
platnou morálku, ale zavčas jsem morálku pochopil jako sociální re-
gulativ; jak by také mohlo být nemorální to, co mne z naprosté ztráty
stability zase přivedlo zpět k mému společenskému "ná dáti"?"

Tak to v říši socialismu chodí: "platná morálka" slouží jako
"sociální regulativ" a z postelí "devatenáctiletých žabců" pospícha-
jí muži středního věku ku pomoci komunistické straně na pracovištích,
v boji ideovém! Tam pak proti otcům použijí jako zdrcující argument,
že souloží s jejich dcerami! A co na to manželka středního věku, též
dcera vědce, když se dozví o tom krásném souložení, kvůli kterému
je nyní její manželství rozbité? Zachová se správně, jako manželka
nového, leninského typu: román končí jejím výrokem /s. 443/:

"Ale natolik včerejší zase nejsem, abych byla žárlivá na minu-
lost muže, s nímž budu v budoucnu spolupracovat". Přitom na mne po-
hlédla a já v jejích očích rozeznal nepatrný, ale zřetelný a ostrý
obraz mého já". - Tečka. Konec románu.

Teprve na stěžejních dílech socialistického realismu si může
čtenář uvědomit, proč je feministické hnutí v soc. táboře nemožné /a
přitom tolik potřebné/: muži jsou zde přímo umělecky vychovávaní k
tomu, že žena je jejich rohoží lásky, jejich já - a beze zbytku! Muži

Rudolf Žák: Vše obvyklé. /Edice Klín, Práce, Praha 1986, vydání I., stran 106, 86 básní, ilustrováno, náklad 1 000, cena brož. 10,- Kčs./

Kniha má podtitul: Kronika lásky. A končí 25 básněmi, jejichž název zní: Dvěstěpadesát veršů o lásce k české zemi. /Josefu Bergovi in memoriam./

To vše je obvyklé? Josef Berg byl hudební skladatel a bydlel do své předčasné smrti v domku v mém sousedství. V druhé polovině 60. let, v době "plíživé kontrarevoluce" si připadal umělecky natolik svobodný, že vydával veřejně svůj "Žabovřeský pozorovatel". Vždy měl odvahu zveřejnit svou plnou adresu v novinách v souvislosti s tímto "pozorovatelem", cituji: "Vydává Josef Berg, Brno Žabovřesky, Elišky Machové 4a. Zvoňte 30x. Cena zahrnutá."

Rudolf Žák byl v té době v Brně dramaturgem a nyní je básníkem, který se cítí povinen připomínat Bergovo jméno. /J. Berg psával reportáže do Hosta do domu, fejetony do Rovnosti, tiskl své verše, povídky a vytvářel si sám scénáře k operám. Svou lásku k české zemi svedl i tam ironizovat: ve Snídani na hradě Šlankensvaldě, komedii pro 4 hlasy, zpěv a šest nástrojů, odvíjí dialog ve šroubované loutkářské češtině a jen zpěv českého rolníka tvoří německá árie... Co dodávat?/ V Brně je známé, jak šest let po smrti J. Berga, skoro přesně na den výročí Bergovy smrti, zveřejnil Rudolf Žák svou "lásku k české zemi". Cituji z tohoto vyznání v Rovnosti. /Ze dne 10.2.1977, č. 34, strany 5, kde jsou slova R. Žáka tučně vysázena pod titulkem: Pravdivá výpověď o člověku/ - :

"Strana se se mnou rozešla v roce 1971. V roce 1973 jsem přestal vykonávat funkci dramaturga. Pracuji jako dělník v horách moravského pohraničí. Nebylo a není to snadné. A tak by se zdálo, že ona poťouchlá Charta 77 z pera mužů až doposud dobře živených socialismem, by se mne měla dotýkat. Nedotýká se mně. Protože mám a nepřestanu mít rád pracovitě lidi, kteří vědí, proč pracují pro tuto naši socialistickou vlast a ne ty, kteří se pokoušejí naskakovat do vlaků lžiidejí, aniž dohlédli, že tyto vlaky nenávratně ujely. Protože mám a nepřestanu mít rád svou zemi, a jen slepý může nevidět její obrozenou životaschopnost. Poznání omylů, křečovitých zmitání, je věcí tam uvnitř. Avšak jsou chvíle, kdy je třeba se vyslovit hlas: věřím a nepřestanu věřit Komunistické straně Československa, tak jako se věří moudrosti, životu a síle. Tam kde jsi, bez nároků."

Tečka. Rudolf Žák pracoval v té době v pohoří Jeseníků /jako správce chaty/. Faktem je, že po zveřejnění svého vyznání "bez nároků" na stránkách Rovnosti /v seriálu proti signatářům Charty 77 pod názvem - Nebudeme je postrádat/ se pracovně vrátil R. Žák do Brna. Postupem doby se stal opět dramaturgem /satirického divadla Večerní Brno/. A významným básníkem: jeho jiná kniha veršů z roku 1986 - Spanilá jízda - obdržela "výroční cenu nakladatelství Melantrich za sbírku, která je osobní i společenskou výpovědí o dnešním světě".

Rudolf Žák jako významný básník socialismu vydá ještě mnoho knih: přesto si nemyslím, aby bylo i nadále nutné - pouze umělecko-
kým způsobem veršů z Vše obvyklého - připomínat památku J. Berga. Vždyť v Žákových dvěstě padesáti verších o lásce k české zemi čteme /s. 88/:

"Opilí úspěchy jak ze zednické rožné / Jsme pěli častušky
což bylo tehdy běžné / A všichni budovali všichni poprvé / A mnozí
nenáviděli se do krve / A je to táž krev ze srdečních kaskád /
Přetéká do tvých žil jako krev jménem láska /" /Podtrženo v básni/

Josef Berg byl jedním z posledních hudebních skladatelů v ČSSR, který i při vítání moci KSČ v poč. 50. let mohl být někdy "opilý úspěchem". Vždyť jeho skladby v novém nepůltónovém ladění, jeho hudební happeningy jsou natolik poučeným opakem častušek, že vyvstává otázka, zda si Rudolf Žák nespletl J. Berga s jiným hudebním skladatelem, žijícím kdys v Žabovřeskách, s Ludvíkem Podéštěm. Věnování tohoto celého cyklu básní in memoriam J. Bergovi vyvolává mylně společenský dojem, jako by v ÚSSR tak často scénicky odmítaný J. Berg spoluprožíval vše ideově jako R. Žák. Cituji ze s. 94 a dalších jen 10 veršů z oněch 250:

"Jdeš neoslášen Potkáváš tu samolibou rota / Těch vždycky
jenom týlových a vždy darmožroutů / A ťuká srdce telegraf a přijímáš
tu výzvu / Že navždycky ses upsal svou krví komunismu // ... //

"Ta láska k české zemi ta láska po dělnicku / Je málo úsluž-
ná nerada dělá ficku / A kdo by chtěl té lásce polechtat okruží /
Sjede jako slotu po kůži/ ... Kde léta na můj text už skládá Pepan
Berg / Koncert pro skřivana hvězdu a pro šlágverk /"

Nemíním pouhými úryvky ubližovat novodobému Zpěvu míru Rudolfa Žáka; a omlouvám se, že mi tolik vadí takové poetické vzpomínání na J. Berga jako na Pepana. To není chyba společenského útlocitu. Jenom si myslím, že umělec, jehož dílo je právě pro svou ironii za

socialismu těžko oživované, nemusí být ještě k tomu všemu připomínán - umělecky - podřadně. /Když R. Žák píše na s. 89 - "Ty lás-ko k české zemi vždyť já si tě i vysnil / Jak sladký karamel bonbónů značky SI - SI" - pak jaké tony zmačkaných sáčků od těchto bonbónů by se válely pod řadami semknutých Ůechů, skutečně "dobře živených socialismem", kdyby je /předvoj společnosti/ vyslal na některou z Bergových oper.../

Pro pořádek ještě zaznamenávám: druhá část knihy Vše obvyklé je od s. 37 do s. 76 zaplněna básněmi, jež nesou početná názvy od "Neděle první" do "Neděle sto dvacáté druhé". Jiné básně než "nedělní" se v této části sbírky nevyskytují. Proto ocitují jeden verš z jiné, úvodní části sbírky, nazvané Vzkazy. Je to vzkaz pozoruhodný, ze s. 34:

"Ů vy literární sebevraždy".

P. S.

Pro podobné uzávěry považují mnozí můj Katalog za "obrácené" Rudé právo. Tak se o mých záznamech vyjadřují: já se přitom snažím v nich luštit hieroglyfy reálného socialismu za pomoci paměti. V mé vlasti existuje značná potřeba retušování daného mnohé zatusovat, zakrýt a zamlčet: v tomto smyslu žijí slovesná díla a jejich tvůrci ve stavu trvalého ohrožení. Retušování zabráňuje tomu, aby účinky slov dosáhly až dovnitř, do sféry čtenářovy duše. A to je styl Rudého práva, jak existuje v československých dějinách... Rudé právo učí, že třídní nenávisť je sládkem socialismu. Já si naopak myslím, že třídní nenávisť ničí svým bujením citlivé sféry lidské duše: můj kulturní opak Rudého práva nemůže tedy být pouhým jeho obrácením, jeho zadní tváří. Mé záznamy jsou pouhým kulturním opatřením paměti jednotlivce proti vlivu Rudého práva. Vždyť ten je, za reálného socialismu v Československu, jak se mi od mých prvních vjemů světa tvrdí, vlivem na věčné časy... Když právo, tak rudé a od krve a pro lidi zocelené: já tyto vyznavatele stylu Rudého práva vidím jako lidi neprostupné, jejichž zoceleností lze napráždit betonovou směs, ne však nesmrtelnou lidskou duši...

Josef Berg. Personální bibliografie./Státní vědecká knihovna, Brno 1987, sestavila E. Štaňková, s. 37, náklad 300 výtisků, neprodejné./

K 60. výročí narození J. Berga /8.3. 1927 - 26.2. 1971/ vyšla tato potřebná publikace. V ní se na s. 11 dovídáme, že nakladatelství Fantom přichystalo výbor z literárních textů J. Berga. Zároveň z bibliografických dat vyplývá, jakou explozí publicistické činnosti byl pro tohoto skladatele rok 1968, a jak už v roce 1969 tuto produkci novinářskou přerušuje... Miloš Štědrý publikaci vybavil šesti-stránkovým úvodním slovem, z kterého cituji hned úvodní odstavec:

"Není snadné představit osobnost skladatele Josefa Berga, jeho hudbu totiž neslyšíme často. A přesto je jedním z neoriginálnějších mluvčích své generace, a co víc - vzbuzuje v poslední době i zájem nejmladších generací hudebníků. Účím? Vždyť z jeho hudby existuje jen několik partitur a nahrávek, takže se pověst o Bergovi šíří vlastně jen jakousi mytologií..."

Ano, tak daleko dospěla česká kultura za reálného socialismu. Pokud politická moc v ČSSR nemůže využít pro své utilitární cíle odkaz mrtvého umělce, pověst o něm se "šíří vlastně jen jakousi mytologií". Tohle konstatování hudebního vědce je velmi pravdivé. Stejně jako postřeh o Bergově hudební tvorbě v 60. letech. /Nelze si tuto dobu představovat jen jako dobu nebyvalého rozkvětu možností československé kultury: svobody nebylo zase tolik a financí ještě méně./ Citát ze s. 8:

"J. Berg je samozřejmě autorem všech libret a z praktických důvodů koncipuje komorní opery jako pódiové produkce, které mohou být provedeny také koncertně s náznakovou scénou. Chudoba, okleštění a neustálé nahrazování něčeho něčím jiným dalo vzniknout brilantní parodii na konzumní vztah k nové hudbě. - "opeře" Eufrides před branami Týmén, kde trubka zastupuje celý orchestr, "soudruh Jaroslav Ulrych, který je hlasově indisponován". operní ansámbl včetně sóla a sborů", atd.

Tím, že socialismus vymýtil veškeré občanské mecenáše /i hudební tvorby/ omezil prostor hudebních produkcí pouze na státní podium. Berg jasně a živě pochopil, že tato situace vyžaduje parodii, protože česká hudební kultura až do r. 1948 s jistým mecenášstvím soukromníků vždy počítala /a lze to v jejích dějinách přesvědčivě prokázat/. Totalitní moc, pokud není splněna její společenská objednávka, nemá prostě chuť nahradit tu mnohopočetnou vztavu soukromníků, kteří dříve /dokud se všichni ve společnosti nestali finančně potřebnými proletáři/ umožňovali české kultuře rozličnost ideových sfér, i v hudbě. Nu, po své smrti Berg v české hudební produkci, řízené taktovkou normalizátora a národného umělce Dobiáše, neměl místo /a jeho dílo se stalo legendou/. Jakým plevellem nenormálnosti zamořila čsl. kulturní svět - normalizace!

Jana Příbíková:

KROM TĚ DUŠE, JAK TEN ČLOVĚK,

říkávala teta Boušojc o jejich koze, čímž milému zvířeti přiřkla téměř lidství, tak dobře si s ním rozuměla. Ve věcech duše však - abych byla v ažuru se současnou terminologií: - oslovoval tetu po celých čtyřicet let jen pokleslý politický systém, a to do té míry, že když 21. srpna 1968 celý národ zaplakal, teta klidně lakovala doma průjezd a divila se, proč plačící národ neemigruje, když mu není bratrská pomoc recht. Prostě byla ten typ, co říká místo ta Charta, ta chátra, a pojem 'rakvový syndrom' mu nic neříká. Prostě ten typ, který celý život nadšeně a bez zábran aplauduje a šrotí pro ten velkopodvod století a pranic se nenechá rušit historickým faktem, že proti jejich drahouskovi Džugašvilimu byl Adolf Hitler v masové vrahovosti naprostý břídil. Prostě ten typ, který čtyřicet let vyhrožuje kapitalistickým státům: Jen počkejte, zajíci, však my vás za chvíli dohoníme a předhoníme, vy zázraci bez naděje!, zatímco si snad i na ty pendreky museli jakešovi šmoulové od kapitalistů půjčit. - Teta Boušojc patřila zkrátka ke straně vítaznej - mluveno s Ivanem Kadlečikem -, a to nikoliv jen zamak rokov. Píšu o ní v čase minulém, protože nedávno zesnula, dej jí pámbu nebe. Jenže mi nedá, abych na ní nevzpomínala jako na prototyp těch lidí, jejichž duchovní úroveň se postarala, aby to všechno tak dlouho vydrželo, a bohdá se postará, neboť je jich pořád dost.

Tuhle mi vypadla ze zažloutlého sešitku bianco přihláška s tímto textem:

Panevropská Unie
Čestný předseda Aristide Briand
Čestný předseda
Panevropské Unie Č.S.R.
Dr. Edvard Beneš
Předseda R.N.Coudenhove-Kalergi

PANEVROPSKÉ UNII Č.S.R.

P R A H A
II., Václavské nám. 60^{IV}

Panevropská Unie je organisované nadstranické davové hnutí pro sjednocení Evropy na základě rovnoprávnosti, bezpečnosti a celní unie.

ČLENSKÁ PŘIHLÁŠKA

Přihlašuji se za člena Panevropské Unie Č.S.R.

Jméno:
Povolání:
Adresa:

Nejmenší příspěvek Kč 15 ročně.

Ze sešitku jsem se dozvěděla, že už v roce 1931 "vědomci" světoví i čeští programovali Panevropu. Mimo jiné v něm psali:

"Za dnešní politické roztržiténosti čeká na Evropu trojí nebezpečí:

1. Nová světová válka;
2. Všeobecné ochuzení;
3. Bolševism.

Tato tři nebezpečí úzce spolu souvisejí:

nová válka přivodí bídu a bolševism;

všeobecná bída přivodí bolševism a válku;

bolševická revoluce přivodí válku a bídu.

Proti těmto nebezpečím lze bojovat jen souhrnně, systémem, který by zabezpečil evropský mír a evropskou kulturu a současně pozvedl evropskou životní úroveň.

Tímto systémem je Panevropa.

Panevropa jedině přinese Evropanům mír, chléb, pořádek.

Proto je nutna."

/Coudenhove-Kalergi, Panevropa ABC/

Přišlo mi to povědomé, protože naší generací bylo souzeno všechna tři uvedená nebezpečí prožití, a těm miliónům či miliardám zavražděných a padlých nepřežití. Karel Čapek tvrdil, že je všem despotickým režimům vyměřena jen půl dějín. Ovšem, půl k půli, a je z toho šedesát let jako fík. Z historického hlediska je sice i šedesát let jenom půl, ale pro člověka celý život, takže přeživšího už žádná pereglasná ideologická ofenzíva ničím neopentlí, natož aby ho přimkla.

Že byli naši předkové držgrešle, bylo jim od věci pustit těch Kč 15,-, proto jsou ty přihlášky ještě teď bianco. Pro přesilu nevědomců ocitli se vědomci na té "správné straně poražených" - jakrazil v besednici Ivan Kadlečík - a dopadlo to haargenau jak předpovídali. Holt předběhli dobu, což bejvalo u nás v Čechách zvykem. Jejich starý známý fenomén se vynořil z hlubin teprve nyní, po oněch šedesáti letech, nazvaný tentokrát "Společný evropský dům", k němuž se hlásá cosí o demo-, - o demokracii kdepak!, chraň nás Stálin, Mao i Polpot! -, ale aspoň o demokratizaci...

Ostatně doufám, že by pro začátek i vůbec bylo s výhodou, kdyby vítězství nevědomců šli už konečně k brdičkovému. Dobrovolně. Netrvám na tom, že musí do gulagu, kam patří náležitě. Takový jsem

demokrat, ,že bych jim dokonce dala i těch 1200 korun penze, jako máme my. Ať si užijou! Jaké to je.

Představa o jejich dobrovolném odchodu je arci hurvíkovská, já vím, ale trochu mě k ní inspiroval televizí v pravou chvíli uvedený instruktážní film o Gándhím. V Indii k tomu však bylo zapotřebí na můj vkus příliš mnoho masakrů, byť jednostranných. Nám je bližší inspirovat se z místních zdrojů. Co takhle založit SSP - Správnou Stranu Poražených? Pražští pozauněři by měli vzít svoje inštrumenty a hop do Pukanca! - zahrát Ivanu Kadlečíkovi Pítnáá vodáá, pítnáá vodáá... Volím ho generálním tajemníkom.

Únor 1989

94

Ráno, presne okolo jedenástej hodiny stredoeurópskeho času, ešte sa mi po tvári ponevierať sen ako ja po Pukanci, keď hľadám Krista a niet kam ísť /kde ste sa všetci podeli?/, teda dnes ráno som sa pevne rozhodol, že budem spisovateľ, a to slovenský, z rozličných, aj utajených dôvodov. Otváram čiastočne svoje francúzske okno do záhrady porozhliadnuť sa po materiáli, s ktorým mám pracovať, komponovať, stavať zo slov, zarábať na živobytie alebo živoritie, ak živoríme. Potom zatváram oblok, otváram krutú Timravu /Boženu Slančíkovú/, jednu z najlepších našich spisovateľov, aby som si osviežil jazyk, vypláchol papuľu čistou vodou. Slovo je počiatok človeka.

Dobry je jazyk údený hovädzí, no ani slovenský nie je najhorší. Nijaký dobytok nemá dva jazyky, my už máme, takže nezhyjnieme: národ totiž netrvá biologicky ani politicky, ale kultúrne, teda aj jazykom, rečou, tou /okrem peňazí/ najvyššou hodnotou - ako príliš podstatné meno /resp. sloveso/ smrť, prípadne tvorba, možno aj sloveso láska...

Teraz už len váham /ako jazyčky na decimálke kmitajúce, kde mám včelí úl/, ktorý z jazykov použiť na obed a na raňajky: či Timravin, alebo ten hovädzí rituálny, oficiálny, inflačný, deformovaný metajazyk ptydepe. Nerozhodujem sa dlho, iba kým chlapec príde zo školy a donesie Vec: Oznámenie o priestupku. Triedna profesorka upozorňuje rodičov menovaného, že menovaný nesplnil opatrenia ani ukazovatele prijaté pre odchod k lekárovi. Žiadame, aby bola zvýšená pozornosť dochádzke na vyučovanie a zjednaná okamžitá náprava. Pečiatka podpis. - Chcem zjednať okamžitú nápravu, odpášem pravý kožený remeň kúpený vo Viedni od Makarenka a pýtam sa menovaného: Aké opatrenia si to zasa nesplnil? A on: Prijaté. Nevieš čítať? - Čítať viem, ale nerozumiem prečítanému, veď aj s mojou aramejčinou je to tak podobne. Takže som už rozhodnutý, bolo rozhodnuté: ten druhý jazyk ma neovláda, nepoznám ho, gramatiku a slovník nemá, ani mať nebude, lebo neslúži dorozumeniu, iba zastieraniu, posluguje hmle, je ňou, hmlou, ako moje oko.

Aj moje pravé oko, na ktoré prestávam vidieť, je chorobou z povolania /alebo to spôsobila zátko od šampanského?/. Neznášam frázy zastrené belmom, ani len zdvorilostné, a preto, keď sám sebe a priateľom žičím Dovidenia, chápem to celkom doslovne. Ako ten

mladý Francúz: Mám dve oči sú mi len na plač Mám len dve oči mať ich tak štyri hádam by som lepšie videl Ako jednooký by som plakal dva razy menej /Raymond Radiguet/. Napokon aj z toho, čo vidím okolo seba, by stačila polovica, ak nie menej. Potrebujem ja čítať takéto texty v akýchsi maloburžoázných štvavých plátkoch?: "Na Václavskom námestí v Prahe sa včera niekoľko skupín protištátnych živlov pokúsilo o provokáciu dlhodobu pripravovanú západnými diverznými centrami a niektorými západnými rozhlasovými stanicami v spolupráci predovšetkým s predstaviteľmi tzv. Charty 77. Napriek zákazu štátnych orgánov sa snažili zneužiť výročie nezmyselnej samovraždy študenta J. Palacha na vyvolanie protisocialistických emócií a narušenie poriadku v hlavnom meste. Príslušníci poriadkových jednotiek Verejnej bezpečnosti rázne zakročili proti provokatérom...". Akože písať, keď nemám ani zďaleka toľko horeuvedenej invencie, odvahy, imaginácie, štylistických schopností, fantázie, ba ani talentu a zbrojný pas na plniace pero sa mi kdesi stratil? /na písacom stroji aj tak už dávno položený rozladený klavír značky Scholze/.

Vyrábať slová tak, ako sa vyrábajú pracovné sily, idey, mlieko, dejiny? Ach, xk volské moje oko na ľudskom bifteku, paradajkovým kečupom pokvapkané! Nie, nikdy, už nikdy písať. Veď aj tak "netreba mať také ambície", myslí si normalizačne básnik Miroslav Válek, "aby literatúra radila vláde, čo má robiť" /mesačník Dotyky 1, 1989, s. 7/. Ach, Láska /ako som ťa to vlni nazýval krstným menom? zabúdam/, Láska, vidím ťa už len polovične, dva razy menej. Ostatok budem musieť nahmatať jazyčkom, bruškami prstov aj podbruško ako Braillovo písmo; už iba na to čakám - konečne! /šúť najmä mŕtvy, všetko uvidím./

Na obed, presne okolo sedemnástej hodiny stredoeurópskeho času, už sa mi po bifteku poneviera sen s krvavým kečupom, teda dnes naobed som sa pevne rozhodol z vlastného slobodného uváženia, neporadiac sa s federálnou vládou ani ona so mnou, že už nikdy nebudem spisovateľom, ani len slovenským. /Ale to vravím len tak naoko./

Február 1989

Милан Шимечка

Совесть русской интеллигенции

Я поднимался над глупостью и ложью,
но смею ли я другим в совесть
залезать (возможно, да),
тем, кто без последствий пережил
Будапешт,
у кого сердце не разорвалось из-за
Праги

Эти стихи из песни Владимира Высоцкого доступны чехословацкому читателю в журнале Советская литература, где дан еще и словацкий перевод и русский оригинал (журнал не издается на русском языке, чешский экземпляр нам не доступен, поэтому ^{мы} приводим перевод с чешского). Нет надобности добавлять, что Высоцкий имел ввиду не Будапешт вообще и не Прагу вообще, а Будапешт 1956, а Прагу 1968 года. Я не знаю, пел ли Высоцкий эту песню когда-нибудь публично, но будем считать его заслугой, что он, один из самых популярных русских, обратил внимание русской совести именно по этому направлению. В 1956 году ему было 18 лет, а в момент нападения на Чехословакию тридцать.

Мы конечно, знаем, что из-за Праги разорвалось сердце лишь немногих представителей русской интеллигенции. Их было семеро, кто вышел в эти дни демонстрировать на Красную площадь, проведя после этого долгие годы в изгнании. С тех пор прошло двадцать лет и меня охватывает грусть, когда я читаю в книге Раисы Орловой об их дальнейших судьбах:

"Вадим Делоне умер в Париже. Виктор Файнберг живет в Лондоне. Вадим Дремлюга и Павел Литвинов в США. Павел - учитель физики, он читает лекции о правах человека в СССР. Наталья Горбаневская живет в Париже, она член редакционной коллегии журнала "Континент", пишет стихи и статьи, Константин Бабицкий и Лариса Богораз живут в СССР. У Ларисы умер муж. Она весьма активно участвует в издании все новых и новых самиздатских журналов, принимает участие в симпозиумах и в работе свободных университетов". /150 000 слов, У11/88/
21/

На основе собственного опыта мы, вероятно, лучше чем кто-либо другой понимаем, что совесть русской интеллигенции была, по отношению к нашему несчастью, так мало слышна. Она сонно переворачивалась в головах, согнутых под тяжестью страха и страшного опыта. Только самые смелые представители русской интеллигенции подняли головы против бесправия, которое великая держава, причинила небольшой *страхе*. Они и были за это наказаны и, немного позже, развеяны по всему миру - Сахаров, Копелев, Солженицын и многие, многие другие.

Однако, три года тому назад многое изменилось и совесть русской интеллигенции начала сотрясаться. Я часто не перестаю удивляться, сколько всего они подняли. Они набросились на все семьдесят лет советской истории, на Сталина, на Хрущева, на Брежнева, на черепа и рассыпавшиеся кости в Куропати и в Катыни, на коллективизацию и голод на Украине, на обе войны и на террор, на глубины аморальности, взяточничества и упадка, которые, как чума, распространились в течение двух десятилетий правления Брежнева.

Три года я ждал, когда совесть русской интеллигенции отзовется и на нашу беду. Эти три года были сроком, который я - при своей симпатии к традиции русской литературы - установил для совести русской интеллигенции. Сознвая, конечно, что это дело, с точки зрения цельности империи, весьма "деликатно".

Три года я следил за тем, как совесть русской интеллигенции мечется, стараясь объяснить и понять в публично раскрываемых ужасах свою ответственность и историческую роль во всей послереволюционной эре. Вполне естественно, что совесть русской

интеллигенции все эти три года смотрела прежде всего вовнутрь, к страданиям русского народа. Это статистически справедливо, ведь русские и другие советские нации считают свои жертвы в миллионах. Статистически рассуждая, русская совесть может считать, что тысячи жертв, которые нам стоила связь с судьбой России, могут подождать.

Но все-таки я, после трех лет перестройки, чувствую глубокое разочарование над тем, что совесть русской интеллигенции не перешагнула границы национального самосознания, что она до сих пор не проявила достаточного понимания для судеб других народов, несчастье и моральный и экономический упадок которых были следствием соединения их судеб с русской судьбой. Мне кажется, что такая совесть - несколько ущербна, она концентрируется лишь на собственное национальное горе. В излияниях русской интеллигенции мы много читаем о бесчисленных испытаниях морального характера, но подлинное моральное негодование не должно искать раны лишь на собственном теле, отворачиваясь от ранений, нанесенных другим. Три года мы слушаем причитания над загубленными судьбами миллионов своих, но мы вообще ничего, или очень мало, слышим столь же интенсивный плач над несчастьем других.

Я понимаю, что судьбы народов Восточной Европы сложны, что необходимо провести сложные исчисления, что бы измерить советскую и домашнюю долю в развитии этих стран после Второй мировой войны. Однако, в двух случаях достаточно самой примитивной арифметики, что бы точно эту долю исчислить: это - Будапешт и Прага.

В этих двух городах венграм и нам вполне бесцеремонно сломали позвоночник. И аргументы, которые тогда для этого на скорую руку придумали, звучат сейчас, с точки зрения перестройки, как известия из каменного века. К совести русской интеллигенции должна была ведь эта простая арифметика проникнуть. Для совести ведь не должен иметь значение тот факт, что хотя мы и лежим со сломанным позвоночником у нас все же есть что-нибудь да поесть и попить, причем даже в количестве, которого у русских не хватает. В течение трех лет свободы, которую русская интеллигенция принимает как чудо, к вопросу о вторжении советских войск в Венгрию и Чехословакию не высказался ни один из тех советских представителей интеллигенции, которые пользуются славой "звезд" перестройки. Те, кто так немилосердно разоблачают преступления Сталина, собирают деньги на памятник его жертвам, оставляют совершенно без внимания тот факт, что существуют жертвы эры Брежнева. Никто из них, ни Евтушенко, ни Вознесенский, ни Адамович - и никто вообще - не сказал за три года ни слова о насилии, совершенном над целой нацией в 1968 году. Другие писатели, те, для которых самое главное - трагическая судьба русских крестьян во время коллективизации, проявляют еще меньше понимания для "мелких страданий" западных славян. Распутину, Астафьеву и другим не очень близки "западные" ценности, которыми упивалась двадцать лет тому назад чехословацкая перестройка. Прόскурин, безусловно, прав, утверждая, что русский народ существовал еще до революции, что давно до нее существовала русская государственность. Однако, русские национальные просветители забывают при этом напомнить, что в эту дореволюционную государственность входила, например, и Варшава. Советские академики, Богомолов, Велихов и десятки других, объезжают

сейчас весь мир и с откровенностью, перед которой западная общественность открывает от удивления рот, смело критикуют собственные недостатки.

Они, однако, проявляют странную нерешительность, когда их спрашивают о Будапеште или Праге. Академик Лихачев, самый высокий моральный авторитет русской интеллигенции, обращает внимание на трагические потери, которые России принес отказ от христианской традиции.

Но он не говорит ни слова о том, что в Праге русские танки разрушили традиции, не менее ценные, чем традиции русского православия.

Чингиз Айтматов приезжает в Карловы Вары, живет здесь несколько дней и дает интервью чехословацкому телевидению. Речь идет, главным образом, о том, как сложен мир, как нужен мир, о новом мышлении, об экологических опасностях и т. д. И опять - ни слова о том, что двадцать лет тому назад его земляки импортировали сюда мышление столетней давности. Кто же был Пилат и кто Иисус? Когда в начале ноября в Праге должен был состояться симпозиум о семидесятилетней годовщине существования чехословацкого государства, приехал в качестве гостя - депутат германского Бундестага. Полиция разогнала заседание прежде, чем его успели открыть. Вечером немецкий депутат рассказывал, как он стучался в двери чехословацких участников симпозиума, считая, что он обязан как-то помочь. Он говорил мне, представь себе, я, немец, стучался в двери тех, кого арестовала чехословацкая полиция. А я с удивлением отметил, что в нем живо, его лично совершенно не касающееся, почти пятидесятилетней давности чувство вины предков. Айтматов не припомнил себе вину двадцатилетней давности.

И дальше говорит другая "звезда" перестройки. Федор Бурлацкий.

Он рассказывает о Брежневе, о том, что тот был дурак, кроме того, лентяй, ему доставляло трудности даже чтение, не говоря о письме, о Брежневе, который ребячески навешивал ордена. И опять-таки, ни слова о том, что именно этот Брежнев принял гибельное решение, трагически изменившее личные судьбы миллионов чехов и словаков. Огонек и Московские новости, пользующиеся славой либеральных бульдозеров гласности, и их главные редакторы, Коротич и Яковлев, не сумели по случаю двадцатой годовщины вторжения напечатать ничего лучшего, кроме бесцветных бесед, в которых совесть русской интеллигенции укрылась за реальнополитическую и великодержавную эквилибристику.

То, что все это нам известно - небольшое утешение. Мы знаем, что у больших наций - сниженный порог чувствительности к судьбам малых наций, поэтому мы не удивляемся, что проявления чуткой совести доходят к нам лишь из прибалтийских республик. А как же, у этих наций тот же опыт, как у нас! Если уж подумать, то по сравнению с ними, мы не так уж плохо кончили. Погибших у нас были лишь десятки, нас не переселяли ни в Сибирь, ни в Казахстан, русификация нам не угрожает, у меня создалось впечатление, что по-русски здесь читают уже только диссиденты. А самое главное, например, тот факт, что до того, как попасть в русские объятия, мы принадлежали к десяти наиболее развитым странам, это уже вопрос, который относится больше к разуму, чем к совести, потому что от него не пахнет кровью.

Я искренне и усиленно стараюсь сам для себя эту глухоту в совести русской интеллигенции оправдать. Я понимаю ужас, который

охватывает эту совесть, когда она смотрит на 70 лет истории революционной России, я чувствую отчаяние, с которым оно ищет точку опоры, на которую могло бы опереться национальное самосознание. Может быть, у них не хватает сил, чтобы осознать то, что они свершили за границей своего мира. Кроме того, мне приходит в голову еще одна мысль, которую мне почти стыдно высказать: может быть, вся русская интеллигенция получила циркулярное письмо, в котором говорилось, что, поскольку это дело политически деликатное, совесть не должна затрагивать вопроса о Будапеште и Праге, что на это будет время позднее. И если это - правда, тогда русская интеллигенция гордится своей свободой на очень сомнительных основаниях.

Я дал им трехлетний срок и теперь я разочарован, что они им не воспользовались. Быть может, три года были для совести русской интеллигенции слишком коротким сроком, слишком коротким для столь большой нации. А пока полностью остается в силе то, о чем пел Владимир Высоцкий, и что я перевожу для себя без рифм и без метра, но, быть может, еще более точно: Я смотрел свысока на дураков и тупиц, но я отличался от них очень немногим, потому что я без большого вреда пережил Будапешт, а из-за Праги у меня сердце тоже не разорвалось.

Январь 1989

184

